

Leidsch Jaarboekje.

P. J. MULDER & ZOON, — LEIDEN

1919

6

JAARBOEKJE.

☐ JAARBOEKJE' ☐
☐
VOOR
GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

TEVENS ORGAAN VAN DE
VEREENIGING „**OUD-LEIDEN**”

1919

(ZESTIENDE JAARGANG).

LEIDEN — P. J. MULDER & ZOON.

EEN WOORD VOORAF.

Bij dezen zestienden jaargang van ons boekje brengen wij aan onze medewerkers hartelijk dank. Wij wenschten wel dat hun aantal grooter ware, en het doet ons leed dat menige vaardige pen voor ons jaarboekje niet over het papier gaat. Menige streek, menige stad in ons vaderland kan op grooter belangstelling harer inwoners voor hunne geschiedenis bogen dan wij. Moge die belangstelling onder ons toenemen, genoeg materiaal wacht nog op bewerking.

In plaats van den heer THÉONVILLE, dien wij voor zijne goede zorgen dank zeggen, vonden wij de firma P. J. MULDER & ZOON bereid de uitgave van het jaarboekje op zich te nemen.

REDACTIE.

VEREENIGING „OUD-LEIDEN”.

Verslag over het jaar 1918.

„Gelukkig het volk dat geen geschiedenis heeft.”

Deze spreuk is in lijnrechte tegenspraak met den aard onzer vereeniging, die zich in het bijzonder moet bezighouden met de geschiedenis onzer goede stad. Afgezien echter van de uitgave van ons orgaan, het Jaarboekje, heeft onze vereeniging in het afgelopen jaar niet veel **teekenen** van leven gegeven. De tijdsomstandigheden hadden daar weer eenige schuld aan, terwijl dan ook de niet groote opkomst voor de excursie en het geringe bezoek bij de winterlezing deden uitkomen, dat de hoofden van velen onzer leden tegenwoordig van andere dingen vervuld zijn.

Op 24 Mei 1918 verplichtte de firma J. M. van Kempen & Zonen te Voorschoten den deelnemers aan het tochtje met een deskundige en vriendelijke ontvangst in hare werkplaatsen, alwaar de bewerking der edele metalen van het begin tot het einde in oogenschouw werd genomen. Genoemde firma zij

langs dezen weg nogmaals dank gezegd voor hare gastvrijheid.

Den 20 December 1918 trad Prof. Dr. Ernst Cohen, van Utrecht, in ons midden op met eene lezing over „Herman Boerhaave”, dit naar aanleiding van de aanstaande herdenking van den 250-jarigen geboortedag van dezen beroemden Leidenaar en wereldburger. Zooals reeds werd gezegd was de opkomst der leden gering, hetgeen te betreuren viel voor den geleerden spreker, doch nog meer voor hen die afwezig waren, en die zodoende een belangrijke voordracht gemist hebben.

Het aantal leden onzer vereeniging is nog steeds in de neer. Laat ons hopen dat er, ook voor Oud-Leiden, weder eens opwekkender tijden mogen aanbreken.

HET BESTUUR.

STATUTEN.

Overgenomen uit "Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant*" van Donderdag 5 April 1906, n°. 80.

VEREENIGING : Oud-Leiden, te Leiden.

1. De vereeniging Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud der aldaar nog aanwezige bouwwerken en voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

2. Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van voordrachten en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen door anderen in den geest der vereeniging ondernomen ;

b. het steunen van de pogingen van de commissie voor het stedelijk museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken;

c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen.

3. Lid der vereeniging is elk die zich hiertoe bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is elk die eene contributie betaalt van minstens f 10 of een bedrag in eens van minstens f 100.

4.. De contributie der gewone leden bedraagt minstens f 2.50 per jaar. Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari tot 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen buiten Leiden woonachtig. Deze betalen geene contributie, doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereeniging uit te geven werken.

5. De leden hebben recht van toegang tot alle ledenvergaderingen en door de vereeniging te houden tentoonstellingen. Zij ontvangen de door of met steun van de vereeniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

6. Het bestuur bestaat uit minstens 5 leden, op de binnen de 3 eerste maanden van het jaar te houden algemeene vergadering door de leden te benoemen.

Zij nemen voor één jaar zitting, doch zijn terstond herkiesbaar.

In die jaarvergadering wordt verslag gedaan van het afgelopen vereenigingsjaar en rekening en verantwoording afgelegd.

7. Naast de door de algemeene vergadering te benoemen bestuursleden kunnen zitting nemen: een lid aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden en een lid aan te wijzen door het collegium van het Leidsch Studentenkorp. Deze 2 bestuursleden moeten lid zijn der vereeniging.

8. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een ondervoorzitter, een secretaris en een penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

9. De inkomsten der vereeniging bestaan uit

XI

contributies, giften in eens, entrees op te houden tentoonstellingen en opbrengst van uit te geven werken.

10. De vereeniging wordt aangegaan voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden te rekenen van' den dag van oprichting, zijnde 5 November 1902.

11. Niet in deze statuten voorziene gevallen worden door het bestuur beslist.

12. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de meerderheid der leden aanwezig op de algemeene vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens eene week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking nadat hierop de Koninklijke goedkeuring -is verkregen.

Bij ontbinding der vereeniging wordt bij het ontbindingsbesluit geregeld op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der vereeniging zijnde voorwerpen. Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden aangeboden ter plaatsing in het gemeentearchief, en het eventueel aanwezig batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de gemeente Leiden, om te strekken tot aankopen ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B.W.

(Volgen de onderteekeningen)

Goedgek. bij Koninkl. besluit dd. 14 Maart 1906, n°. 50.

Mij bekend,

De Minister van Justitie,

E. E. VAN RAALTE.

Vereeniging „Oud-Leiden”.

—

Bestuur :

Dr. L. Knappert, *Voorzitter*.
Mr. Dr. J. C. Overvoorde, *Onder-Voorzitter*.
S. J. Le Poole L.Gzn., *Secretaris* (Witte Singel 36).
H. Th. van Steeden, Penningm. Oegstgeest.
Felix Driessen.
Ds. J. A. Prins.
Aug. L. Reimeringer.
A. Siegenbeek van Weukelom.

Commissie voor de Redactie van het Jaarboekje:

Dr. L. Knappert, *Voorzitter*.
W. J. J. C. Bijleveld, *Secretaris*.
Dr. G. J. Boekenoogen.
Mr. Dr. J. C. Overvoorde.
S. J. Le Poole L.Gzn.

—

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden”.

Mr. P. J. M. Aalberse.	J. W. Bosch.
Mr. J. H. Abendanon.	Alb. Branckman.
W. Alt.	Mr. P. E. Briët.
Mr. S. J. Fockema Andreae.	Ds. W. Briët.
Mr. M. d'Aumerie.	Burgersdijk en Niermans.
J. Baak.	Mevr. B. J. W. Bijleveld-
Mr. A. vandeSande Bakhuyzen.	v. d. Vliet.
Dr. H. G. van de Sande Bak-	W. J. J. C. Bijleveld.
huyzen.	Dr. T. Bijleveld.
A. A. van Beek.	A. J. Bijvoet.
J. M. van Beek.	Mr. H. ten Cate Fennema.
Jhr. H. Beelaerts van Blokland.	J. W. O. Clant.
Jhr. Mr. W. A. Beelaerts van	Mr. H. M. A. Coebergh.
Blokland.	Mr. J. A. F. Coebergh.
Dr. A. Beets.	Dr. C. A. Crommelin.
D. Beuth.	F. A. Dee.
Dr. N. J. Beversen.	J. P. Driessen.
Dr. P. J. Blok.	Felix Driessen.
Dr. G. J. Boekenoogen.	Dr. P. Aug. Driessen.
J. Th. Boeien.	Mevr. Wed. P. L. C. Driessen.
Mr. W. G. F. Borgerhoff Mulder.	Ds. H. van Druten.
W. C. Brouwer.	Dr. A. H. van Eck.
Dr. J. Bruining.	Dr. A. Eekhof.

- Mr. A. van der Elst.
 Mr. J. W. Enschede.
 V. L. G. Farensbach.
 Mej. H. J. de Fremery.
 J. H. Smidt van Gelder.
 G. Gerlings.
 Jhr. Mr. P. van der Goes.
 F. Gordon.
 Mr. H. Greven.
 J. G. M. van Griethuysen.
 Mej. A. E. Groll.
 Mej. J. H. Grondhout
 Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar.
 D. Hartevelt H.Cz.
 Mr. J. E. Heeres.
 J. W. Henny.
 Mr. A. L. Hermans.
 Dr. D. C. Hesseling.
 A. Siegenbeek v. Heukeiom.
 Dr. J. Huizinga.
 Dr. C. Snouck Hurgronje.
 Dr. C. J. A. van Iterson.
 H. J. Jesse.
 Mr. H. W. C. J. de Jong.
 Mr. Dr. J. C. J. Jonker.
 Dr. G. Kaff.
 Dr. P. Th. L. Kan.
 J. M. van Kempen Sr.
 Dr. M. P. Kingma Boltjes.
 Jhr. A. G. F. van Kinschot.
 J. Kloos.
 H. H. van der Kloot Meyburg.
 Dr. L. Knappert.
 Mevr. Wed. Mr. J. Kneppel-
 hout-van Braam.
 Mej. C. Korsse.
 S. H. Koster.
 A. De Koster Jr.
 i Mevr. A. C. Krantz-van Dijk.
 D. F. Krantz.
 H. E. Stenfert Kroese.
 Mevr. Wed. Krol-van Driel.
 Dr. J. E. Kroon.
 E. H. Kruijff.
 Dr. C. S. Lechner.
 W. A. Leembruggen.
 F. A. Lieftrinck.
 Mr. J. C. van der Lip.
 J. B. van Loenen.
 Mr. W. de Loos.
 F. E. Meerburg.
 S. Tromp Meesters.
 J. P. Mulder.
 W. C. Mulder.
 Prof. Dr. J. W. Muller.
 G. W. J. Neeb.
 Dr. H. M. van Nes.
 Dr. H. G. A. Obreen.
 M. Kamerlingh Onnes.
 Dr. H. Oort.
 A. W. Overvoorde.
 Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

Mr. C. P. D. Pape.
 C. Peltenburg.
 H. van Poelgeest.
 Mej. C. J. Le Poole.
 S. J. Le Poole L.Gzn.
 Mr. N. W. Posthumus.
 Mr. C. W. van der Pot Bz.
 Dr. F. van Praag.
 Dames Prins.
 Ds. J. A. Prins.
 Mr. C. Pijnacker Hordijk.
 J. J. van Reenen.
 W. M. C. Regt.
 Aug. L. Reimeringer.
 Joh. L. Th. Reimeringer.
 Mej. G. B. C. van Rhijn.
 Dr. Ph. S. van Ronkel.
 N. A. de Roo.
 W. van Rossum du Chattel.
 H. M. Sasse.
 W. A. A. J. baron Schimmelpenninck v. d. Oije.
 Mej. Dr. C. Serrurier.
 Mr. F. F. baron de Smeth.
 H. Th. van Steeden.
 Mevr. Wed. Dr. L. J. Suringar-Muntendam.
 W. J. Suringar.
 Mr. H. A. Sypkens.

G. F. Théonville.
 J. F. Teunis.
 Dr. D. Timmermans.
 J. P. Trap.
 Dr. J. Verdam.
 Mr. T. P. Viruly.
 Mr. A. C. Visser van Ijzendoorn.
 Mr. W. Vissering.
 Mr. W. van der Vlugt.
 Dr. J. Ph. Vogel.
 Mr. C. van Vollenhoven.
 Mej. Ch. van Vollenhoven.
 J. M. A. van Voorthuisen.
 Mr. M. B. Vos.
 Dr. J. E. baron de Vos van Steenwijk.
 Mr. Egbert de Vries.
 F. G. Waller.
 H. M. van Waveren.
 Th. R. J. Wijers.
 W. F. Verhey van Wijk.
 J. W. Wijnaendts.
 Mevr. Wed. J. C. Zaalberg—
 Vervooren.
 J. Zaalberg.
 L. Zaalberg.
 Dr. J. Zaaier.
 Mevr. Wed. Zaaier-Scholten.
 Mr. J. B. Zuurdeeg.

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

Januari 1918.

1	Dr. J. G. van der Sluys herdenkt den dag dat hij vóór 40 jaren promoveerde tot Doctor in de Medicijnen.
Opening der tweede R. K. Par. School te Noordwijkerhout.
5	De N.V. voorheen de Vries en Stevens bestaat 50 jaar.
Overlijden van den Heer L. Vermaas, Directeur van het Genootschap M.S. G.
13	Overlijden van den Heer J. Tuymelaar, Notaris te Lisse.
15	De Heer A. S. van Ewijk, 40 jaar bij de Rijksbelastingen.
17	Wethouder Fischer neemt wegens gezondheidsredenen als zoodanig ontslag.
19	Wijlen Mej. A. A. Coppy legateerde duizend gulden aan het Geref. Minnehuis en vijf duizend gulden aan de Ned. Herv. Diaconie.
21	Benoemd tot directeur van het telegraafkantoor de Heer J. C. Bloemen.
25	Prof. Dr. H. A. Lorentz, directeur van Teyler's Stichting herdenkt den dag waarop hij 40 jaar geleden het ambt van hoogleeraar alhier aanvaardde.
28	De Heer F. I. G. Bos benoemd tot Burgemeester van Zegwaard.

- 30 Dr. J. Droste opent zijn colleges als privaats-
docent in de wiskunde.
31 Mr. C. W. van der Pot benoemd tot wethouder.

Februari 1918.

- 1 De Heer C. A. Paap treedt af als ontvanger te
Voorschoten na 35-jarige ambtsvervulling.
Luit.-Kol. J. H. v. Waveren, 25 jaar commandant
van het Milit. Invalidenhuis.
7 Dr. A. van Rhijn 50 jaar Doctor in de Genees-
kunde.
8 Diës Natalis. Rede van Prof. Dr. G. Kalff over:
„Onze verhouding tot het verleden”.
Eerste steenlegging van het Zondags- en Vacan-
tiehuis der Vereen. „Buitenbedrijf” te Noord-
wijkerhout.
9 De Heer P. Besselaar, burgemeester van Sassen-
heim, neemt ontslag.
De Heer L. Noordam wordt lid van den Raad
te Hazerswoude.
Oprichting der Leidsche Concertvereniging.
13 **32*** Diës der Unie van Geref. Studenten hier
ter stede.
16 Overlijden van den Heer M. van Egmond, lid
van den Raad te Katwijk.

FEBRUARI 1918.

- 18 De Leidsche slagers sluiten hunne winkels, na besluit om niet meer te slachten.
- 20 Tentoonstelling der Leidsche kunstvereniging van de schilders J. Koster, D. Nijland, J. Willenberg en H. A. van Oosterzee.
- 21 Coöperatie der Leidsche sigarenwinkeliers.
De Heer P. Klaver wordt lid van den Raad te Hillegom.
Overlijden van den Heer P. Essers — eertijds Ontvanger-boekhouder der Ned. Herv. Gem. en boekhouder der Mij van Toonkunst.
- 22 Overlijden van den Heer H. C. van der Heyde, oud-hoofd der Openbare school Langebrug.
- 28 60-jarig bestaan der Zondagschool „Daniël Chantepie de la Saussaye”.

Maart 1918.

- 1 De Heer W. C. Mulder 25 jaar architect van de Ned. Herv. Kerken.
- 3 Overlijden van Prof. Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen, directeur van de Sterrenwacht.
- 4 Demonstratie der duurte-commissie uit de Leidsche arbeidersbeweging.
- 7 Overlijden van den Heer H. W. Fischer, Oud-wethouder dezer gemeente.

MAART 1918.

9	Dr. Emile Verviers benoemd tot privaat-docent in de faculteit der Rechtsgeleerdheid.
13	Eerstesteenlegging van het Patronaatsgebouw te Lisse. Het Sted. Museum ontvangt het geschilderde portret van wijlen burgemeester van Limburg Stirum ten geschenke, zijnde een legaat van zijn op 10 Januari overleden zoon J. H. D. Graaf van Limburg Stirum, oud ord. off. des Konings, oud-ritmeester en kamerheer i. b. d. van H.M.
15	De Heer E. J. Eggink, controleur der Gemeentebelasting, benoemd tot den dienst in Ned.-Indië. Overlijden van Dr. J. C. P. Smits, leeraar in de oude talen aan het Gynasium.
26	Huisvlijttentoonstelling van militairen te Katwijk.
31	Overlijden van den Heer J. Kunst, leeraar in de geschiedenis aan de H.B.S voor Jongens.

April 1918.

4	Verkiezing Hoogheemraadschap van Rijnland : C. v. d. Bout, Jb. van Beek Sz., W. J. Jochems, en als plaatsvervangers: B. Kempenaar, W. A. A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oye.
6	Aankomst der eerstegroep Duitschegeïnterneerde studenten, die hier de colleges zullen volgen.

APRIL 1918.

7	Bevestiging van Ds. W. den Hengst bij de Geref. gem. aan den Nieuwen Rijn.
9	Mr. F. F. baron de Smeth benoemd tot burge-meester van Sassenheim.
22	De pedel F. A. Dee herdenkt zijn 80sten ge-boortedag.
26	Oprichting van een afdeeling van den Eco-nomischen Bond.

Mei 1918

1	Benoemd tot gewoon hoogleeraar in de talen en geschiedenis van Babylonië en Assyrië, dr. G. J. Thierry, thans buitengewoon hoog-leeraar.
2	Jaarvergadering van de Kon. Ned. Vereen. Onze Vloot, bijgewoond door Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden.
3	Dr. G. J. Boekenoogen benoemd tot lid der commissie voor het Sted. Museum „de Lakenhal”.

De gemeenteraad aanvaardt het praeadvies op het Ontwerp van Wet tot wijziging der grenzen van de gemeenten, Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest, Zoeterwoude en Voorschoten. |
| 6 | De Heer Baginda Daglan Abdoellah benoemd tot hulp-leeraar in het Maleisch. |

6	De gemeente Rijnsburg sluit zich aan bij den Leidschen keuringsdienst.
	Overlijden van den Heer J. Botermans, bouw- ondernemer en lid van den Gemeenteraad.
	Overlijden van den Heer P. J. Niesten, oud- leeraar M.S.G.
7	Verkiezing van 25 leden der grensregeling- commissie.
10	Aan Prof. dr. L. van Itallie wordt eervol ontslag verleend als lid en voorzitter der Gezondheidscommissie.
11	Prof. dr. H. Kamerlingh Onnes benoemd tot lid der Kon. Akademie dei Lincei te Rome.
12	Bevestiging van Ds. Chr. de Meyere bij de Ev. Luth. gem. alhier.
	Ds. G. Bootsma te Zoetermeer-Zegwaard herdenkt zijn 40 jarige ambtsvervulling.
13	Overlijden van den Heer W. v. Beelen, lid van den Raad te Noordwijk.
14	Ds. J. C. S. Locher herdenkt zijn 25 jarige ambtsvervulling.
15	Er vormt zich een bestuur tot oprichting eener Chr. H.B.S. met 5 jarigen cursus.
17	Prof. Mr. C. v. Vollenhoven ontvangt van het Curatorium der Thorbecke-stichting den eere- prijs, als schrijver van het Adatrecht van Ned. Indië 1.

22	Prof. R. Casimir aanvaardt zijn ambt als bijzonder hoogleeraar met een rede over: de waardeering der toegepaste opvoedkunde.
23	De gemeenteraad benoemt Dr. D. E. Bosselaar tot leeraar in de oude talen aan het Gymnasium ; Dr. D. Brouwer tot leeraar in de geschiedenis en den Heer F. J. Hopman tot leeraar in het Engelsch aan de H.B.S. voor jongens.
24	Overlijden van den Heer A. J. Nieuwenhuis Jr, voorheen leeraar in het teekenen aan de school van M.S.G.
	Mr. C. P. D. Pape te 's-Gravenhage, broeder van wijlen den Heer Mr. C. W. J. J. Pape doet eene schenking van f 50.000 aan de gemeente Leiden voor den aankoop van een aantal perceelen, die aan het Museum de Lakenhal grenzen; dit met het oog op een eventueele uitbreiding van genoemd museum.
	De Heer W. C. Mulder wordt benoemd tot voorzitter der Gezondheidscommissie.
	Openingsrede door Prof. Dr. P.J. Blok van de colleges voor de Duitsche Studenten.
26	Vijfde lustrum der R.K. Studentenvereniging S. Augustinus.
31	Tentoonstelling der schilderijen uit het Legaat-Pape in het Sted. Museum.

JUNI 1918.

	Juni 1918.
1	Het hoofd der school Kool te Valkenburg herdenkt zijn 40-jarige ambtsvervulling.
3	Prof. Mr. C. v. Vollenhoven schenkt aan de Adatrecht-stichting de f 500 behorende bij den hem toegekenden eereprijs. Prof. van Gelder benoemd tot curator van het Remonstrantsch Seminarium.
11	De Heer J. de Lange gekozen tot lid van den gemeenteraad. Jaarvergadering der Mij. der Ned. Letterkunde.
13	De Gemeente Leiden ontvangt van s' Rijkswege een bedrag van f 986.900.— voor aankoop van grond voor den bouw van 149 woningen op het Kooiterrein, 30 woningen aan het te maken Volkspark en voor den aanleg van genoemd park.
19	Prof. M. A. van Gijn aanvaardt zijn ambt als bijzonder hoogleeraar met een rede over: „het renteprobleem in de leer der financiën”. Verkiezingsrede van minister Treub voor den Economischen Bond.
23	Bezoek van Z. K. H. den Prins der Nederlanden aan de Leidsche padvindders.
26	Eerste vergadering der Afd. Leiden en O. van de Ned. Vereen. tot Bescherm. van Dieren.

JUNI 1918.

-
27	Promotie van den Brahmaan Prasanna Kumar Acharya, tot doctor in de talen van den O. I. Archipel, zijnde de eerste promotie van een buitenlander, zonder aflegging der voorafgaande examens.
28	De Heer J. B. Meijnen, hoofd der Chr. Schooi M. U. L. O. in het Noordeinde, neemt na 33-jarigen arbeid afscheid.

Juli 1918.

5	Oprichting van een Leidsche reddingsbrigade.
8	Oprichting der Vereeniging tot hulp in de huishouding.'
16	Overlijden van den Heer L. D. Petit, conservator aan de Universiteitsbibliotheek en bibliothecaris van de Mij. der Nederl. Letterkunde.
17	Overlijden van Dr. W. de Jong, geneesheer alhier.
29	Overlijden te 's-Hage van Mr. W. van der Kaay, voorheen kantonrechter te Leiden.
31	Prof. Mr. J. E. Heeres legt zijn ambt van hoogleeraar neer.
De Heer A. J. Oostdam gekozen tot lid van den gemeenteraad.

AUGUSTUS 1918.

	Augustus 1918.
1	De Heer E. Bournau Nieuwenhuis, hoofdcommies ter gemeente-secretarie, 40 jaar in gemeentedienst.
2	Tentoonstelling in de Lakenhal van afbeeldingen van oude stadspoorten, wallen en singels.
6	Opheffing der sociëteit „Concordia” op de Hoogewoerd.
9	Bij Kon. Besluit worden aan de gemeente Leiden verschillende voorschotten uit ‘s Rijks , kas verleend voor den bouw van arbeiderswoningen .
23	Tentoonstelling in de Lakenhal van afbeeldingen van oude stadspoorten, wallen en singels (2 ^e Serie).
30	Van Calcar’s veevoederfabriek aan den Heerenweg onder Zoeterwoude brandt af.
	September 1918.
1	Dr. J. J. Tesch benoemd tot visscherij-consulent.
3	Ds. Chr. de Meyere C.Az. predikant bij de Ev. Luth. Gem. alhier, herdenkt zijn 25-jarige ambtsbediening.
5	Onthulling van een gedenkteeken te Bennekom ter eere van de nagedachtenis van den Heer H. Witte, voorheen hortulanus alhier.

SEPTEMBER 1918.

5	Draverijen op het Schuttersveld, uitgaande van de Vereen. tot bev. der paardensport.
16	Overdracht van het Rectoraat door Prof. Dr. G. Kalff aan Prof. Dr. P. C. T. van der Hoeven. Prof. Dr. W. Koster Gzn. verkrijgt eervol ontslag als hoogleeraar.
18	Jhr. P. F. A. J. von Bönninghausen tot Herinckhave herbenoemd als burgemeester van Lisse.
26	Prof. Mr. Dr. P. J. M. Aalberse, lid van den gemeenteraad neemt per brief afscheid van den Raad, wegens zijne benoeming tot Minister van Arbeid.
De Heer G. Kapsenberg, arts alhier, wordt benoemd tot schoolarts.
30	De Heer J. Goedhart, onder-directeur van het Openbaar Slachthuis, benoemd tot directeur van het abattoir te Groningen.
Aan Prof. Mr. C. van Vollenhoven wordt het onderwijs opgedragen in het adatrecht aan de Ned. Indische Bestuursacademie.

October 1918.

1	De Heer J. L. Bloemen, Directeur van het Telegraafkantoor 40 jaar in 's Rijks dienst.
Oprichting eener provinciale kiesvereeniging der „Liberale Unie”. |
|---|--|

OCTOBER 1918.

1	Practische rechtscolleges voor Indische juristen en indologen zullen gegeven worden door Mr. I. J. Bloem, Mr. J. W. Muller en Mr. T. C. Lekkerkerker. Dr. J. Woltjer Jr. benoemd tot privaat-docent in de Wis- en Natuurkunde. Ds. D. Meerburg, pred. bij de Ned. Herv. gem. te Aarlanderveen, neemt emeritaat.
3	Herdenking van Leidens Ontzet.
4	Pater C. L. Zuidgeest, kapelaan aan de Harteburgskerk 25 jaar in de orde van St. Franciscus.
6	Op de begraafplaats Rhijnhof wordt een gedenkteeken geplaatst op het graf van wijlen het raadslid J. Botermans.
14	Minister Aalberse wordt gehuldigd door de R. K. Organisaties.
15	Het nieuwe anorganisch-chemische laboratorium op Vreewijk wordt in gebruik genomen.
16	De Leidsche Spaarbank bestaat 100 jaar. Aan Dr. I. I. Tesch, conservator bij het Mus. van Natuurl. Historie, wordt eervol ontslag verleend. Mej. Dr. H. J. A. Ruys benoemd tot conservatrice bij 'de Universiteits Bibliotheek. Prof. Mr. G. André la Porte aanvaardt zijn ambt met een rede over het Ned. Indisch Strafrecht en de Ned. Ind. Strafvordering.

OCTOBER 1918.

17	Overlijden te Haarlem van den Heer N. W. van Doesburgh, oud-directeur der stedelijke Lichtfabrieken.
21	Tijdelijke tentoonstelling van „de Paauwe” van Rembrandt en een stuk van de Gelder, in de Lakenhal.
23	Dr. J. L. Walch opent zijn colleges in de geschiedenis van drama en tooneel met een rede over Punt en Corver. De Heer H. Heemskerk 25 jaar lid van den Gemeenteraad te Noordwijkerhout. Mr. C. P. D. Pape te ‘s-Gravenhage schenkt aan de Gemeente Leiden f 400.000 voor den bouw van een nieuw stedelijk museum, zich aansluitende aan de „Lakenhal”.
24	Prof. Holwerda herdenkt in de „Tijdspiegel”, dat op 24 Oct. 1818 Prof. Reuvens zijn intrede deed als hoogleeraar in de archaeologie. De Raad besluit tot afschaffing van bakkers nacht- en zondagsarbeid.
28	Aanbesteding van het verbeteren van de Noordzijde van den Hoogen-Rijndijk. Oprichting eener Vereen. tot uitbreiding der verzamelingen van het Sted. Museum. Oprichting van een grafmonument te Huisduinen voor Corn. Rijkers, die op 23 Dec. 1917 het leven liet bij een reddingspoging in den Zoeterwoudschen Singel.

OCTOBER 1918.

29	De Heer N. Parlevliet gekozen tot lid van den Raad te Katwijk.
30	Ds. J. L. de Vries doet zijn intrede bij de Chr. Geref. gemeente te Rijnsburg.

November 1918.

1	Dr. A. A. Nyland benoemd tot lector bij de Leidsche Vereen. ter bev. van de Studie der Trop. Geneeskunde.
9	Prof. Mr. C. van Vollenhoven vertrekt naar Washington, in gezelschap en ter assistentie van den nieuw benoemden Nederlandschen gezant.
12	Overlijden van den Heer W. F. Wijting, gedurende vele jaren conciërge van het gebouw der Mij Tot Nut van het Algemeen.
15	Overlijden van Ds. Elzenga, pred. der Geref. Kerk te Woubrugge.
	Oprichting van een Leidsche Burgerwacht.
18	De nieuwe provinciale brug aan den Hoogen Rijndijk wordt voor het verkeer te land opengesteld.
	Fakkeloptocht en serenades naar aanleiding der mislukte revolutiepoging.
19	Oranjebetooging door de stad.
20	Groote kinderoptocht.

NOVEMBER 1918.

- 20 De Heer H. W. Rubenkamp. gekozen tot lid
van den raad te Oegstgeest.
- 21 Eervol ontslag verleend aan Dr. W. N. Kuiper,
conservator bij het Geologisch Museum.
- De Raad aanvaardt een legaat van Mej. H. J. J.
van Suchtelen te 's **Hage** voor het Sted.
Museum, bestaande uit een schilderij, **wapen-**
schilderijen en portretten, afkomstig van de
familie van Swieten.
- 26 Overlijden van den Heer A. L. A. van Unen,
hoofdcommies ter Gemeente-Secretarie.
- 28** Nationale Dank- en Biddag.
- 10-jarig** bestaan der Leidsche Christel. **Oranje-**
vereeniging.
- 29 Het is **100** jaar geleden, dat de Waalsch Herv.
Gem. de Catharine of Gasthuiskerk op de
Breedstraat in gebruik kreeg.
- 30 Opening van het Rijks-kleedingmagazijn op
den Ouden Rijn.
- Overlijden van den Heer A. van Dijk, bekend
notabel te Noordwijkerhout.

December **1918.**

- 2 Overleden te Voorschoten Jhr. Mr. J. J. Pompe
van Meerdervoort, oud-lid der Tweede Kamer
der S.G.

DECEMBER 1918.

4	De R. K. Parochiale school te Oegstgeest bestaat 25 jaar.
5	Den Heer F. van Groningen wordt eervol ontslag verleend als directeur der Muziekschool der Mij van Toonkunst. In zijn plaats wordt benoemd Mej. H. v. d. Harst. Hoofddorp verkrijgt electrisch licht.
8	Oprichting der dames Gymnastiek-Vereeniging „Concordia”. Ds. Thijs, predikant bij de Geref. Kerk te Sassenheim herdenkt zijn 40-jarige ambtsbediening.
9	Opening van de Woningbouw-Vereeniging „Eensgezindheid”.
11	Prof. Dr. H. T. Colenbrander aanvaardt zijn ambt als hoogleeraar met een rede over „Nederlands betrekkingen tot Indië in verleden en toekomst”.
16	De claviger B. H. Jansen neemt na 30-jarigen dienst afscheid van het Gymnasium. Teraardebestelling van het stoffelijk overschot van Ds. R. Bennink Bolt te Zwammerdam.
17	Ds. J. Brouwer 25 jaar predikant bij de Geref. Gem. te Oudewetering.
19	De Belgische geïnterneerde soldaten verlaten Leiden.

DECEMBER 1918.

- 19 Het eerste nummer verschijnt van het maandblad voor de Leidsche H. B. S. Vereeniging „Emtégeès”.
- 21 De Leidsche Kunstvereeniging houdt een tentoonstelling van Lebeau's teekeningen in de Lakenhal.
- 24 Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda wordt eervol ontslag verleend van het beheer van het Museum van Oudheden. Tot Directeur wordt benoemd Dr. J. H. Holwerda.
- 30 Dr. G. Fabius benoemd tot geneesheer-directeur van het Gem. Ziekenhuis te Arnhem.

Boerhaave-herdenking, naar aanleiding van diens geboorte op 31 December 1668. Tentoonstelling van Boerhaaviana in de Lakenhal. Reden van Prof. Dr. Ernst Cohen (van Utrecht) en Prof. Dr. E. C. van Leersum (van Amsterdam) in het Groot-Auditorium. Kransen worden gehecht aan het standbeeld van Boerhaave en aan diens graftombe in de Pieterskerk.

Inlichtingen omtrent enkele besturen en
openbare inrichtingen.

LEIDEN.

Burgemeester: Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gyselaar.
Wethouders: J. A. van Hamei, Mr. J. C. van der Lip,
J. A. Bots, Mr. C. W. van der Pot Bzn.
Secretaris: Mr. Dr. C. E. van Strijen.
Ontvanger: G. H. Kokxhoorn.
Archivaris: Mr. Dr. J. C. Overvoorde.
Directeur van Gemeentewerken: G. L. Driessen.
Politiecommissaris: P. Stapel.
Kol. commandant 4de infanterie-brigade: H. C. A. de
Block.
Commandant bij het 2de regt. veld-artillerie: Jhr. H.
van Beresteyn, luit.-kol.
Commandant 4de regt. Inf.: J. P. A. van **Weeren**, luit.-kof.
Militie-Commissaris : J. H. v. Waveren, luit.-kol.
Inspecteur der registratie en domeinen: D. A. Doyer.
Ontvanger der registr. en domeinen : R. Wessels Boer.
Bewaarder der Hypotheken enz.: F. **Gordon.**
Inspecteurs der directe belastingen enz. : J. M. van der
Minne, A. L. Boot en B. Formijne.
Ontvanger der directe belastingen: R. A. Rodenburg.
Ontvanger der invoerr. en accijnzen: E. J. W. Römer.

XXXVII

Afgevaardigden ter Provinciale Staten : W. Pera, Mr. P.
E. Briët, Mr. J. C. van der Lip, D. van Gruting,
Mr. Dr. J. Schokking.

KANTONGERECHT.

Kantonrechter: Mr. J. Klein.
Ambtenaar O. M.: Mr. A. van der Elst.
Griffier: Mr. J. J. Neuman de Loos.

RIJKSUNIVERSITEIT.

Curatoren: Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijsselaar, **President**.
Mr. J. A. Loeff, E. C. bar. Sweerts de Landas Wyborgh,
Mr. J. Oppenheim, Jhr. Mr. R. Feith.
Secretaris van Curatoren: Mr. J. E. Boddaert.
Rector-Magnificus: Dr. P. C. T. van der Hoeven.
Secretaris van den Senaat: Dr. A. W. Nieuwenhuis.
Bibliothecaris: Dr. S. G. De Vries.
Praeses van het Col. Civ. Acad. Lugd. Bat. Supr.:
C. J. de Lange.
Praeses v. d. Bond van Leidsche Studenten „Jungantur
Gaudia Musis”: A. Lijsen.
Praeses der Ver. Vr. Stud.: A. E. Günther.
Gymnasium. President-Curator : Dr. D. C. Hesseling.
Rector: Dr. N. J. Beversen.
Commissie van Toezicht op de scholen voor Middel-
baar Onderwijs: Mr. J. E. Heeres, voorzitter.
Directeur H. B. S. voor jongens: W. Massink.

XXXVIII

Directrice H. B. S. voor meisjes: Mej. B. C. G. **Numan**.
Directeur Kweeksch. voor **onderw.** : M. B. Hoogeveen.
Directeur Kweekschool voor **bewaarschoolonder-**
wijzeressen : W. Haanstra.

Directeur Chr. Kweeksch. voor **onderw.** : J. Schaap Hz.

Arrondissements-schoolopziener voor het Lager On-
derwijs: J. Baak.

Commissie van oppertoezicht en beheer der **Kweek-**
schoolvoor Zeevaart: Jhr. Mr. Dr. N.C. de Gijselaar,
voorzitter.

Commandant der Kweekschool voor Zeevaart: C. L. van
Buuren, kapt. t/z., tevens secretaris der commissie.

Predikanten. Bij de Ned.-Herv. Gem. : C. Hartwigsen,
J. Hoogenraad, M. J. Punselie, Mr. Dr. J. Schokking,
W. J. Roscam Abbing, Dr. D. Plooy, Dr. J. C. S.
Locher, Dr. J. Riemens, W. Th. Boissevain.

Bij de Waalsche Gem.: S. Cler en L. G. M. Bresson.

Bij de Rem. Gem.: Dr. W. J. Lente.

Bij de Ev. Luth. Gem.: J. Ph. Makkink en Ch. **De Meijere**.

Bij de Doopsgezinde Gem.: J. Wuite.

Bij de Vereeniging v. Vrijz.-Herv.: A. van der Wissel.

Bij de Gereformeerde Kerken: H. J. Kouwenhoven,
H. Thomas en W. **Bouwman**.

Bij de Christelijke Gereformeerde Kerk: J. Jansen.

Pastors. Bij de R. K.: P. L. **Dessens**, tevens deken,
A. J. M. Haf kenscheid en J. H. Crombag, o. f. m.

Oud-Katholieken: J. M. van Beek, pastoor.

Israëlietische Gemeente : H. I. Cohen, **leeraar**.

XXXIX

Postkantoor. Directeur: D. van der Hoek.

Telegraaf-kantoor. Directeur: J. L. Bloemen.

Stationschef: T. M. de Waal.

Leden van den Gemeenteraad.

(De jaartallen achter den naam zijn die van de eerste benoeming).

Voor kiesdistrict 1:

A. L. Reimeringer Gz. 1905. -- Dr. B. D. Eerdmans 1917. — D. Jaeger 1917. — J. A. v. Hamel 1887. — H. W. Fischer 1911. — Dr. L. Knappert 1917. — P. Hoogetboom 1909. — Dr. G. Fabius 1915. — H. M. Sasse 1915. — F. van Romburgh 1916.

Voor kiesdistrict 11:

S. de Boer Az. 1907. — Mr. A. J. Fokker 1905. — Dr. H. J. Zwiers 1905. — J. Roem 1907. — D. van Gruting 1904. — K. Sytsma 1901. — Mr. C. W. van der Pot Bz. 1913. — Mr. J. C. van der Lip 1903. — Mr. A. v. d. Elst 1903. — Mr. P. E. Briët 1908. — J. A. Bots 1901.

Voor kiesdistrict 111:

P. Boot 1917. — G. P. Timp 1901. — C. J. van Tol 1901. — A. Mulder 1901. — W. Pera 1893 (- 1905), 1907 (- 1913), 1913. — F. H. J. A. Wilmer 1917. — B. J. Huurman 1915. — J. P. Mulder 1916. — A. J. Oostdam 1918. — P. Heemskerk. 1918.

Kamer van Koophandel en Fabrieken.

W. Pera, *Voorzitter*; J. Heringa, *Plaatsv.-Voorzitter*;
 G. Boon; J. Bots; A. Mulder; F. M. A. Pieck; A. L.
 Smits; H. Vroom; Mr. A. L. Hermans, *Secretaris*.

Leiden telt thans ruim 61000 inwoners.

Leden der Prov. Staten voor de Districten:

Leiderdorp.	C. J. L. van der Meer te Noordwijk. W. Warnaar te Sassenheim. J. H. M. Balvers te Hillegom. H. Veldhuijzen van Zanten te Hillegom.
Zoetermeer.	Jhr. Mr. L. E. M. von Fisenne te 's-Gravenhage. W. B. van Liefland te 's-Gravenhage. J. Scheer te Zoetermeer. Mr. A. J. L. van Beeck Calkoen te 's-Gravenhage.
Alphen.	A. A. van Gils te Zoeterwoude. W. Los te Alphen. P. A. Th. van der Weyden te Nieuwkoop. Mr. V. H. Rutgers te Boskoop.

Bestuur der Gemeenten.

- Ter Aar*: Jhr. K. W. L. de **Muralt**, *Burgemeester*;
J. Hogenboom, *Secretaris*.
Alkemade: F. H. van **Wichen**, *Burgem.* en *Secretaris*.
Alphen a/d. Rijn: C. W. C. Th. Visser, *Burgemeester*;
K. Salverda, *Secretaris*.
Benthuizen: A. **Verheul** Azn. *Burgem.* en *Secretaris*.
Boskoop: Mr. V. H. Rutgers, *Burgemeester*; E. G. Konings,
Secretaris.
Hazerswoude: J. van der Meulen, *Burgemeester*; J. M.
Kok, *Secretaris*.
Katwijk: J. H. de Waal Malefijt, *Burgemeester*;
J. Varkevisser, *Secretaris*.
Koudekerk: J. C. Oeberius Kapteyn, *Burgemeester*;
E. **Rollema**, *Secretaris*.
Leiderdorp : G. van der Valk Bouman Sr., *Burgemeester*
en *Secretaris*.
Leimuider: Th. C. C. Ninaber, *Burgem.* en *Secretaris*.
Lisse: Jhr. P. F. A. J. von Bönninghausen tot Herinckhave,
Burgemeester; J. C. de Haan, *Secretaris*.
Noordwijk: Jhr. W. C. van Panhuys, *Burgemeester*;
E. de Groot, *Secretaris*.
Noordwijkerhout: A. A. C. M. van Iersel, *Burgemeester*;
A. J. Wijnokus, *Secretaris*.
Oegstgeest: J. G. M. van Griethuysen, *Burgemeester*
en *Secretaris*.
Rijnsaterwoude: Th. C. C. Niaaber, *Burgemeester* en
Secretaris.
Rijnsburg: J. L. Bosschieter, *Burgemeester* en *Secretaris*.

XLII

- Sussenheim* : Mr. F. F. baron de Smeth, *Burgemeester*;
O. van Eck, *Secretaris*.
Valkenburg : P. Lotsy, *Burgemeester*; A. C. de Wilde,
Secretaris;
Veur : J. P. J. M. Sweens, *Burgemeester* ; H. J. van Delft,
Secretaris.
Voorhout; J. G. M. van Griethuysen, *Burgemeester*;
J. H. Langeveld, *Secretaris*.
Voorschoten: E. Vernéde, *Burgemeester* en **Secretaris**.
Waddinxveen: G. van Dort Kroon, *Burgemeester*;
A. Kreupeling, *Secretaris*.
Warmond: A. J. Schölvink, *Burgemeester*; H. L. van
Delft, *Secretaris*.
Wassenaar : Jhr. B. Ph. S. A. Storm van 's-Gravensande,
Burgemeester; J. Eggink, *Secretaris*.
Woubrugge: J. C. Baumann, *Burgemeester* en *Secretaris*.
Zoeterwoude: A. A. van Gils, *Burgemeester* en *Secretaris*.
Zwammerdam : P. Hoogenboom, *Burgemeester* ; E. B.
ten Raa, *Secretaris*.

RIJNLAND.

- Dijkgraaf*: Mr. P. A. Pijnacker Hordijk.
Hoogheemraden: Jhr. Mr. W. G. Dedel, J. H. M. Evelein,
A. J. E. baron van Ittersum, Mr. J. van de Kastele,
J. H. van der Torren, Mr. E. de Vries.
Secretaris: Mr. Dr. C. W. van der Pot Bzn.
Rentmeester: Mr. H. A. Sypkens.
Ingenieur : P. Hoogeboom.
-

XLIII

De volgende verzamelingen **zijn** voor het
publiek **toegankelijk** :

Rijksmuseum van Oudheden, Breestraat,
werkdagen 10-4 uur, 1 Juni-1 Oct. 10-5 uur,
Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Idem, onderafdeeling der opgravingen in Nederland,
Papengracht, werkdagen 10-4 uur van 1 Juni-1 Sept.
10-5 uur, Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Ethnographisch Museum, Rapenburg, Hooge-
woerd en Heerengracht, alleen werkdagen, 10-4 uur.

Geologisch Mineralogisch Museum. Ga-
renmarkt, Woensdag en Zaterdag 2-4 uur.

Kabinet van Pleisterbeelden, Papengracht
werkdagen 10-4 uur, 1 Juni-1 Oct. 10-5 uur, Zon-
en Feestdagen 1—4 uur.

Hortus Botanicus, Rapenburg, werkdagen,
1 April-30 Sept., 9-6 uur; 1 Oct.-31 Maart, 9-4
uur, Zondags 10-4 uur.

Kabinet van Prenten, Rapenburg, werkdagen
1-4 uur.

Stedelijk Museum „de Lakenhal” Oude
Singel, werkdagen 10—4 uur, Zondag 12-4 uur.

Universiteitsbibliotheek, Rapenburg, werk-
dagen 10—4 uur, doch van 15 Nov.—15 Jan. 10-3
uur en in de acad. vacaties 1-3 uur.

Oud-Archief der Gemeente, Boisotkade,
werkdagen 9-4 uur.

Het postkantoor is geopend:

Op werkdagen: van 7.30 v.m.-7.30 n.m.

Op Zon- en Feestd. : van 8-9 v.m. en 11.30-12.30 n.m.

Het telegraaf kantoor is geopend :

Op werkd.: van 8 v.m.-10 n.m., Vrijdag vanaf 7.v.m.

Op Zondagen : van 8-10 v.m. 12.30-2.30 en 7-8 n.m.

Op Feestdagen: van 8-12 v.m. 1-3 n.m. en 7-8 n.m.

Het bij-post. en telegraafkantoor, Plantage No. 2

is geopend : van 8.30 v.m.-3.30 n.m. Zondags gesloten.

Publiek Telefoonstation, Papengracht 23, is geopend :

van 8 v.m.-10 n.m. Op Zon- en Feestdagen 8

v.m.-2.30 n.m. en van 7 n.m.-8 n.m.

Hypotheken en Kadaster, Rapenburg 26, alle werkdagen 9-5.

Inspecteur der Belastingen, Steenschuur 17, alle werkdagen 9-12 en 1-4.

Ontvanger Directe Belastingen, Steenschuur 17, Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag behalve den laatsten werkdag der maand, 9—2.

Ontvanger der Registratie en Domeinen, Rapenburg 19, elken werkdag 9-4. Voor de vermogensbelasting 10-2, behalve den laatsten werkdag der maand.

Ontvanger der Invoerrechten en Accijnzen, Steenschuur 17, elken werkdag 9 — 1 en 3— 6.

Controleur van de Grondbelasting, Rapenburg 19, elken werkdag 9-12 en 1.30—5.

Nederlandsche Bank, Kort Rapenburg, werkdagen 9½—1.

Leidsche Spaarbank, Oude Rijn 56, elken werkdag 10.30—11.30. Voorts : Maandag en Zaterdag 12-1 Dinsdag en Vrijdag 1-2 Woensdag en Donderdag 8-9 n.m.

IN MEMORIAM.

PIETER ESSERS. †

Op den 21sten Februari 1918 overleed op 67-jarigen leeftijd den Heer P.. Essers, kerkelijk ontvanger der Ned. Herv. Gemeente.

Door de Gemeente-Commissie daartoe benoemd op 27 Mei 1884 heeft hij deze betrekking waargenomen tot October 1916.

Langer heeft Essers dit ambt niet kunnen bekleeden. Een ziekte noodzaakte hem reeds in October 1915 verlof aan te vragen. Evenwel mocht dit ziekteverlof hem niet het zoo zeer gewenschte herstel brengen.

Integendeel, de ziekte had hem reeds dermate aangegrepen, dat hij niet meer in staat was zijn werk te hervatten. Essers zag zich zeer tot zijn spijt en zeker ook tot spijt van de Gemeente-Commissie genoodzaakt ontslag te vragen. Het viel de Commissie, waarmede hij zoovele jaren aangenaam had samen gewerkt, niet moeilijk dit ontslag op de meest eervolle wijze te verleen.

Wel viel het de Commissie moeilijk afscheid te nemen van een ambtenaar zooals Essers er een was. Met hoeveel toewijding heeft hij zich steeds aan zijn werk gegeven. Met welk een accuratesse wist hij de administratie van het kerkgenootschap te voeren. Zijn werk was hem alles. Al was het kantoor gesloten

en het werk mocht voor het oog van het publiek ook voor Essers afgeloopen zijn, in werkelijkheid was dit niet het geval. Steeds was hij vervuld met zijn arbeid. Nooit meende Essers dat hij het goed genoeg gedaan had. Alles werd door hem met de grootste nauwgezetheid behandeld. Een ieder die met dezen ambtenaar wel eens in aanraking kwam, zal dit volmondig moeten erkennen. Toen aan den avond van zijn begrafenis een woord ter nagedachtenis van de hand van den ook reeds ontslapen secretaris van de Maatschappij van Toonkunst in het Leidsch Dagblad verscheen, is dit terdege in het licht gesteld. Het steeds opgaan in zijn werk, hoe verdienstelijk dit ook op zichzelf moge zijn, had althans voor Essers ook nadeelige gevolgen en oefende ten slotte **grooten** invloed op zijn gezondheid. Essers raakte overspannen en op medisch advies trachtte hij in rust herstel van zijn geknakte gezondheid te vinden.

Wel scheen het dat Essers zou herstellen doch hij voelde zelf te goed dat hij niet meer de man van vroeger was.

Ook het levensleed bleef Essers niet gespaard. Na verloop van eenigen tijd zag hij zich genoodzaakt ontslag te vragen. Op Januari 1916 werd Essers gepensioneerd. De gedachte, dat hij nu vrij was en van de groote verantwoording over zijn werk ontheven, gaf hoop, dat hij zijn gezondheid zou herwinnen. Doch deze hoop werd niet vervuld. Meermalen heb ik Essers bezocht en als ik dan met hem sprak, zag ik het wel dat Essers steeds minder werd. Niet lang heeft Essers van zijn rust die hij zoozeer verdiend

XLIX

had genoten. Op 21 Februari 1918 is Essers overleden. Hiermede was ten einde het leven van een eenvoudig man, van een man trouw in zijn arbeid, die menigeen tot voorbeeld kan strekken, van een man die om zijn bekwaamheid en welwillendheid zeer hoog stond aangeschreven.

M.

H. C. VAN DER HEYDE. †

Henri Christiaan van der Heyde werd geboren te Haarlem den 4ⁿ September 1843 en overleed te Leiden den 22ⁿ Februari 1918.

Op den 16ⁿ September 1878 werd hij Leidsch burger. Toen verwisselde hij zijn betrekking van hoofd **eener** openbare school te Beemster, een schooltje dat hij geheel alleen bediende, met die van hoofd der openbare school voor onvermogenen in de Gortestraat te Leiden, een veelklassige waarin hij met een ganschen staf van medewerkers zijn taak zou vinden, totdat hij na eenige jaren overplaatsing verkreeg naar de even zeer bevolkte openbare school voor minvermogenen aan de Langebrug. Aan deze scholen heeft hij zijn beste krachten gewijd tot hij met ingang van den 1ⁿ Januari 1909 op verzoek eervol ontslag verkreeg. Op den 22ⁿ December 1908 nam hij afscheid van het onderwijzend personeel en de leerlingen, en mocht hij zich verheugen in de zeer waardeerende woorden, die namens het Gemeentebestuur, de Plaatselijke Schoolcommissie en het personeel tot hem werden gericht.

Ook in andere opzichten heeft Van der Heyde het Lager Onderwijs te Leiden gediend. Van den 1ⁿ November 1880 tot den 1ⁿ September 1898 gaf hij aan

afdeeling A der Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen les in het Fransch en in zijn lievelingsvak: Geschiedenis. Voor het laatste trad hij meermalen als examinerator op bij de examens voor de onderwijzers-akte.

Zijn ondervinding opgedaan aan de school in de Gortestraat, waar het schoolverzuim groote afmetingen had aangenomen, maakte hem uiterst geschikt voor het lidmaatschap van de Commissie tot **vering** van Schoolverzuim, waarvan hij de ijverige Voorzitter is gebleven, totdat hij allen arbeid moest neerleggen.

Terstond na zijn ontslag als hoofd **eener** school trachtte de Plaatselijke Schoolcommissie te profiteeren van zijn veeljarige onderwijs-ervaring door hem aan den Gemeenteraad aan te bevelen ter vervulling van een vacature in die Commissie. In Februari 1909 werd hij overeenkomstig die aanbeveling benoemd, en in Mei daaraanvolgend werd hem het Secretariaat der Commissie opgedragen. Met talent, lust en ijver heeft hij gedurende 8 jaren zich van die taak gekweten. De laatste vergadering door hem bijgewoond werd gehouden den 15ⁿ Maart 1917. In April moest hij plotseling in het Diakonessenhuis een belangrijke operatie ondergaan, waarvan hij aanvankelijk de beste resultaten verwachtte. Het Secretariaat der Schoolcommissie werd voor hem waargenomen in de hoop, dat hij spoedig zijn plaats weer zou kunnen innemen. Het heeft zoo niet mogen zijn. Langzamerhand kreeg hij, in zijn woning teruggekeerd en daar verpleegd, de overtuiging dat, zoo hij nog mocht herstellen, hij in het maatschappelijk leven geen taak meer zou

kunnen vervullen, waarom hij in September 1917 ontslag nam als lid der Plaatselijke Schoolcommissie. Die droevige overtuiging vestigde zich gaandeweg ook bij familie en vrienden, die het moesten aanzien dat hij, lichamelijk en geestelijk achteruitgaande, het slachtoffer werd van zijn ijzersterk gestel, dat aan de slooping weerstand bleef bieden. Eindelijk, op den 22ⁿ Februari 1918 bracht de dood hem verlossing uit zijn langdurig lijden.

Gedurende zijn gansche leven had het onderwijs en wat daarmee in verband staat, zijn hart. Hij was tot 1916 een ijverig lid van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap en als zoodanig sedert de oprichting in April 1881 Bestuurslid van de *hulpbank* Leiden der Onderwijzers-Spaarbank van het Genootschap. Meermalen vertegenwoordigde hij de afdeeling Leiden op de Algemeene Vergaderingen van het Ned. Ond.-Genootschap.

Voor de lagere school schreef hij *Kijkjes in de Oost*, waarvoor het werk van Prof. Veth hem de bouwstoffen leverde, en met zijn vriend Dekker, ook hoofd *eener* school te Beemster, een schoolleesboekje : *Dit en dat, van alles wat*.

Van der Heyde's vaardigheid met de pen voerde hem naar de journalistiek en werd hierdoor nog bevorderd. Jarenlang schreef hij elke week een hoofdartikel voor de Purmerender, de Schoonhovensche en de Enschedesche Courant. In de laatste jaren was hij een ijverig medewerker aan het Rotterdamsch Nieuwsblad.

Als lid van de Eglise Wallonne (hij had godsdienst-

onderwijs ontvangen van C^d Busken Huet) trad hij te Leiden ook op den voorgrond. Hij was ouderling, Secretaris van den Kerkeraad en doorgaans *député* naar de jaarlijksche Algemeene Vergaderingen.

Met het volste recht mag het leven van Van der Heyde een welbestede leven genoemd worden. Hij heeft met de hem geschonken gaven gewoekerd. Waar hij zich aan gaf, daaraan gaf hij zich met volle kracht en groote liefde. Niet aan zaken alleen, ook aan personen. Wie tot zijn vrienden gerekend mocht worden, en hij had er vele, kon op hem staat maken. Niets was hem voor hen te veel; met vreugde offerde hij hun zijn tijd, zijn inspanning, zijn krachten. Met een weemoedig genoegen breng ik mijn trouwen vriend Van der Heyde bij dezen den tol van mijn dankbaarheid.

N. B.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN. †

Ernst Frederik van de Sande Bakhuyzen, geb. te 's-Gravenhage 8 Januari 1848, was de jongste zoon van den kunstschilder Hendrik van de Sande Bakhuyzen en Sophia Wilhelmina Kiehl. Hij genoot zijn eerste onderwijs in de school van de Maatschappij tot nut van 't algemeen en bezocht daarna het Gymnasium. Weinig geboeid door de studie der oude talen, legde hij wel in 1865 te Leiden het toelatingsexamen tot de Universiteit af, doch volgde de lessen aan de H. B. S., waar de wis- en natuurkunde hem meer aantrokken. Naast deze vakken had echter de geschiedenis zijn voorliefde; reeds als kind trachtte hij uit de boeken die hij kon machtig worden alle daarop betrekkelijke feiten te **verzamelen** en het voortreffelijk onderwijs van Dr. J. F. v. Oordt wakkerde die liefde aan ; toch meende hij onder de toenmalige omstandigheden in deze richting geen toekomst te kunnen vinden, en gaf hij er de voorkeur aan, na het eindexamen in 1866, te Delft de lessen voor werktuigkundig ingenieur te volgen.

Volgens zijn neiging en aanleg waren het voornamelijk de theoretische studiën waarmede hij zich bezig hield ; en ten einde zich daaraan geheel te kunnen wijden, verliet hij in 1870 de Polytechnische

school voor de Leidsche Akademie. Dadelijk kwam hij daar onder de beking van het onderwijs van Kaiser, en deze, spoedig met Bakhuyzen ingenomen, verbond hem reeds in Juli 1871 als observator aan de sterrewacht. Van dit tijdstip af is zijn gansche leven innig verbonden geweest met de Leidsche sterrewacht, en de geschiedenis van hetgeen daar in de laatste 50 jaren verricht is, gelijk die is beschreven in de verslagen en de jaarboeken dier instelling, doet het best zijn wetenschappelijk leven kennen. Een kort woord over de wijze waarop de sterrewacht was ingericht vinde hier zijn plaats.

In de laatste helft der vorige eeuw bleek voor de studie der sterrekunde, evenals voor die der andere natuurwetenschappen, specialiseering meer en meer noodig. Niet alleen was de wetenschappelijke sterrekundige verplicht voor vruchtbare studie of onderwijs ~~eene~~ keus te doen tusschen de theoretische en waarnemingsastronomie, maar ook in die waarnemingsastronomie zelve en de daarmee samenhangende inrichting der sterrewachten moest men zich tot een onderdeel beperken. Bij den bouw van de Leidsche sterrewacht had Kaiser deze dan ook in hoofdzaak bestemd voor de nauwkeurig mogelijke bepaling van de plaatsen van de zon en de vaste sterren, welke in verband met vroegere en latere waarnemingen de standveranderingen dier hemellichten doen kennen. Bij deze keus ging Kaiser uit van de volgende overwegingen :

Uit onderzoekingen was het gebleken, dat vele sterren, die de ouden vaste sterren noemden, zich

ten opzichte van ons zonnestelsel verplaatsen; van enkele hunner had men ook de afstanden tot dat zonnestelsel bepaald, en zoo kunnen schatten, hoe groot de snelheid van die verplaatsing in kilometers was. Ook hadden **Herschel** en na hem anderen doen zien, dat die schijnbare sterbeweging voor een goed deel moet verklaard worden uit eene beweging van onze aarde gezamenlijk met al de lichamen, die tot ons zonnestelsel behooren, terwijl een ander deel door werkelijke verplaatsingen der sterren wordt veroorzaakt. Welke wetten deze laatste verplaatsingen volgden was toen echter onbekend, en wilde men deze aan het licht brengen, dan moest men de sterbewegingen in grooter aantal en juister kennen ¹⁾).

Daar de sterreplaatsen in honderdste deelen van boogseconden worden uitgedrukt, dat is in grootheden die 6 a 7 duizend maal kleiner zijn dan de kleinste grootheid die een scherp oog nog juist kan onderkennen, begrijpt men welk een studie noodig is, zoowel van waarnemingsmethoden als van waarnemer, instrument en de atmosfeer door welke men ziet, om de gewenschte nauwkeurigheid te bereiken.

Bakhuyzen volbracht de taak hem volgens de inrichting van de **sterrewacht** door Kaiser opgedragen met groote energie en volkomen toewijding, te meer te waardeeren, waar de uitkomsten dikwijls eerst na vele jaren konden worden verkregen. De hooge waarde der Leidsche waarnemingen werden dan ook algemeen

1) Thans heeft **Kapteyn** door zijn statistische onderzoekingen van een groot aantal bewegingen belangrijke uitkomsten omtrent de wetten dier sterbewegingen verkregen.

erkend, en wanneer men bij gemeenschappelijke ondernemingen van verschillender sterrewacht nauwkeurige uitkomsten trachtte te verkrijgen, werd de hulp van de Leidsche waarnemers ingeroepen.

Zoo bepaalden deze de plaatsen van de hoofdsternen in den gordel ten zuiden van den aequator, om als vaste punten te dienen voor het systeem van zwakkere sterren, door anderen in dien gordel waar te nemen, en volbrachten ze kort daarna een uitgebreide reeks van waarnemingen van sterren in de nabijheid van de noordelijke hemelpool ten behoeve van nauwkeurige bepalingen van de poolshoogte. Ten einde een vasten grondslag te verkrijgen voor de bepaling van de plaatsen der groote planeten, vooral door Gill aan de Kaap de Goede Hoop geobserveerd, werd daarna te Leiden de stand bepaald der sterren waaraan deze planetenplaatsen waren aangesloten, en nadat deze en eenige kleinere waarnemingsreeksen waren afgesloten, ondernam Bakhuyzen in de laatste jaren een uitgebreiden arbeid om, door middel van gedurende een aantal jaren voortgezette waarnemingen, de plaatsen van de zon en de vaste sterren voor een bepaald tijdstip op nieuw met zekerheid te bepalen.

In groote trekken geeft het boven medegedeelde een overzicht van wat in de ruim 40 laatste jaren met den meridiaancirkel te Leiden is waargenomen, maar die waarnemingen krijgen eerst hun waarde, als daaruit door berekening de meest betrouwbare resultaten zijn afgeleid. Ook dit was een deel van de taak die op de schouders van den 1^{en} observator rustte, en het was voornamelijk de bewerking der

hoogtemetingen en der daaruit **af te** leiden declinaties welke Bakhuyzen bij de verdeeling van den arbeid op zich had genomen.

In zijn in 1879 uitgegeven proefschrift vindt men eene nauwkeurige bepaling van de helling der ecliptica en van de **daarmede** verbonden grootheden, de poolshoogte van Leiden en de straalbreking, afgeleid uit de te Leiden volbrachte zonswaarnemingen. In het 6^e deel der jaarboeken van de sterrewacht is opgenomen de herleiding van al de hoogtewaarnemingen, met uitzondering van die der zonesterren, in de jaren 1863— 1874 te Leiden volbracht, en het was voornamelijk E. F. v. d. Sande Bakhuyzen die de daarvoor noodige berekeningen verrichtte. De herleidingen der latere boven vermelde grootere waarnemingsreeksen zijn door hem of onder zijn toezicht bijna geheel voltooid, en zullen binnen kort worden uitgegeven, maar de uitkomsten van verschillende kleinere waarnemingsreeksen en bijzondere onderzoekingen zijn reeds vroeger gepubliceerd. Zoo vindt men in den 9^{en} band der jaarboeken van de **sterre-**wacht eene uitgebreide verhandeling over den invloed van de helderheid der hemellichten op hunne in Leiden waargenomen plaatsen, aangevangen door den Heer Pannekoek, maar door Bakhuyzen uitgebreid en ten einde gebracht. In de zittingsverslagen van de Akademie publiceerde hij ook verschillende verhandelingen o. a. over de periodieke verandering der poolshoogte, over den gang van het hoofduurwerk van de sterrewacht Hohwü N°. 17, over de fouten der maantafels enz.

In de Archives Neerlandaises uitgegeven door de Hollandsche Maatschappij der wetenschappen te Haarlem vindt men eene verhandeling van B. over de declinatie van de poolster gegrond op de **waarnemingen** te Königsberg door Bessel volbracht. In dit stuk publiceerde Bakhuyzen slechts een klein gedeelte van een door hem reeds in 1884 aangevangen arbeid, waarin hij zich voorstelde de declinaties van de zon en de vaste sterren van 1820-1849 te Königsberg bepaald op nieuw te bewerken, en daaruit, op gelijke wijze als Auwers zulks gedaan had, voor al de waarnemingen van Bradley, zoo nauwkeurig mogelijke waarden voor de declinaties van de zon en de fundamentealsterren voor het tijdvak 1820-1850 op te maken. Met korter of langer tusschenpoozen heeft hij telkens aan die berekeningen zelf gewerkt, of anderen onder zijne leiding doen arbeiden; een groot deel van de taak, die hij zich gesteld had isgereeëd, en het is zeer te wenschen dat een ander haar op zich zal nemen, om dit zoo belangrijke werk tot een goed einde te brengen.

Wat dadelijk opvalt bij het bestudeeren van zijne verhandelingen, is de groote zorg die hij aan de herleiding der waarnemingen wijdt; alle bronnen van fouten worden opgespoord en hun invloed zooveel mogelijk in rekening gebracht of geëlimineerd. Niet spoedig was hij dan ook over zijn arbeid voldaan, en zeer dikwijls werd een onderzoek, dat aanvankelijk als geeindigd beschouwd was, later opgevat als slechts voorloopig, en dan opnieuw ondernomen. Die niet te overwinnen drang om niets te publiceeren, zoo hij

meende er nog iets aan te kunnen verbeteren, had het kleine nadeel, dat de uitkomsten, die men met verlangen te gemoet zag, langer uitbleven dan men gehoopt had, maar de grootere zekerheid der uitkomsten vergoedde het wachten ten volle.

Behalve voor zijn eigen onderzoekingen, vond Bakhuyzen nog altijd gelegenheid om anderen in hun wetenschappelijk werk te helpen. Zoo heeft hij den heer N. Scheltema, destijds consul te Djeddah, zijn steun verleend bij diens onderneming om astronomische plaatsbepalingen in de Hedjaz uit te voeren. De waarnemingen van S. ter bepaling van de breedte van Djeddah en van Mekka en van het lengteverschil van beide plaatsen werden door B. of onder zijn toezicht berekend, en de uitkomsten werden in de zittingsverslagen van de Akademie opgenomen. Den heer C. Sanders te Chiloango in het Portugeesche Congo-gebied, die zich verschillende jaren had bezig gehouden met astronomische plaatsbepalingen, o.a. van de lengte van Chiloango, heeft hij tijdens diens verblijf hier te lande zooveel mogelijk bij zijne studie geholpen, en voor een goed deel heeft hij de waarnemingen van Sanders berekend en ze in de zittingsverslagen der Akademie doen opnemen.

Reeds vòbr dat hij in 1909 tot hoogleeraar werd benoemd, heeft hij verschillende jongelieden, die zich door de sterrekunde aangetrokken gevoelden; bij hunne studiën geholpen o. a. den dichter uit de Kaapkolonie Jan Celliers, die in Holland kwam om. zich voor te bereiden voor de betrekking van landmeter in Zuid-Afrika. In het tijdschrift „die Brandwag” heeft

deze zijn dank, voor wat Bakhuyzen voor hem geweest was, in zuiver gevoelde dichtregelen uitgedrukt, die ook hier te lande in verschillende dagbladen werden overgenomen.

Toen hij als hoogleeraar was opgetreden, had hij het voorrecht dat een betrekkelijk groot aantal studenten zich onder zijne leiding en die van Prof. de Sitter aan de sterrekunde wijdde. Nooit was hem eenige moeite te veel om hen te helpen en voor te lichten ; en gevoelde hij zich gelukkig te midden zijner leerlingen, zij toonden hem hun dank, welke een van hen aan zijn graf op treffende wijze tot uiting bracht.

Een kleine halve eeuw heeft Bakhuyzen bijna onafgebroken op de sterrewacht doorgebracht, de eerste jaren in de observatorsvertrekken aan de Noordzijde, sedert 1876 die aan de Zuidzijde, tot hij in 1909 de directeurswoning betrok, waarvan hij evenwel twee groote vertrekken afstond voor werkkamers voor rekenaars en schrijvers. Hij maakte het daardoor mogelijk dat, niettegenstaande de uitbreiding van het personeel van de sterrewacht, in verband met de benoeming van den hoogleeraar de Sitter, het werk toch geregeld kon voortgaan. Dit was echter slechts een tijdelijke maatregel, en al meer en meer bleek het, dat uitbreiding van de sterrewacht noodig was, zoowel voor de onophoudelijk aangroeiende boekverzameling, als voor het personeel van de rekenaars. Verschillende plannen werden dan ook ontworpen, zoowel met gedeeltelijke verbouwing van de sterrewacht, als ook met oprichting van een nieuw gebouw in de nabijheid, maar hoeveel moeite B. zich ook gaf,

zij kwamen niet tot uitvoering. Het schijnt echter dat thans daarvoor de omstandigheden gunstiger zijn, en in de dringende behoeften zal worden voorzien.

Slechts enkele malen heeft hij voor wetenschappelijke doeleinden de sterrewacht verlaten; de eerste maal toen hij deelnam aan eene expeditie die onder de leiding van J. A. C. Oudemans was uitgerust, om de overgang van Venus over de zon op 8 December 1874 op het eiland Réunion waar te nemen; door ongunstig weder konden helaas geen goede uitkomsten worden verkregen. Een ander maal heeft hij een paar maanden in Greenwich doorgebracht om met zijn broeder het lengteverschil Leiden-Greenwich te bepalen, waarvan de uitkomsten verschenen zijn in den 7^{en} band van de jaarboeken der Sterrewacht.

Veel moeite heeft Bakhuyzen zich gegeven voor de waarneming van de zonsverduistering op 17 April 1912, die als ringvormig in Zuid-Limburg zou zichtbaar zijn. Door nauwkeurige berekening heeft hij, in samenwerking met den heer Weeder, de punten bepaald waar het verschijnsel het best zou zijn waar te nemen (waarvoor de bepaling van de fouten der maantafels noodig was), vervolgens heeft hij in de nabijheid van Maastricht de waarnemingsplaatsen uitgezocht en in orde gebracht, en verder gedurende de waarnemingen voor een juiste kennis van de tijd zorg gedragen. Een verslag van een en ander is opgenomen in het verslag van de staat der sterrewacht voor de jaren 1910-1912.

In gevolge eener opdracht van de regeering heeft hij in 1912 en 1913 deelgenomen aan twee internationale

bijeenkomsten van afgevaardigden te Parijs ter bespreking van de maatregelen, om dagelijks door draadlooze telegraphie tijdseinen uit te zenden van de Eiffeltoren, die op de verschillende sterrewachten zouden kunnen worden waargenomen. Sedert dien tijd werden ze, ook tijdens den oorlog, regelmatig te Leiden ontvangen. Daarover werd verslag uitgebracht aan de regeering en een mondelinge mededeeling gedaan in de Akademie van Wetenschappen.

Eenige malen heeft hij ook deelgenomen aan de vergaderingen der internationale Astronomische Gesellschaft, waarbij hij gelegenheid had verschillende sterrewachten te bezoeken en vriendschapsbetrekkingen met de voornaamste sterrekundigen aan te knoopen.

Behalve door zijn wetenschappelijk werk trachtte Bakhuyzen ook op maatschappelijk gebied nuttig te zijn. Gedurende geruimen tijd was hij werkzaam in de liberale kiesvereeniging en in de vergadering van stemopwekkers en, zooals een der oud-voorzitters mij mededeelde, was hij daar een belangrijke figuur; spreekwoordelijk was zijn ijver en belangstelling, en in verkiezingsdagen was hij werkzaam van 's morgens vroeg tot 's avonds laat; gaarne had men hem tot voorzitter benoemd, maar hij verklaarde uitdrukkelijk geen leider, alleen werker te willen zijn. Waar hij onrecht zag, was hij altijd bereid dit zooveel mogelijk te herstellen; tijdens den Zuid-Afrikaanschen oorlog en ook later heeft hij de Nederlanders in de kaapkolonie gesteund, en toen in 1914 de Belgische vluchtelingen in grooten getale ook in Leiden kwamen, was hij dadelijk bereid zijn woning zoo in te richten,

dat hij een 14-tal hunner gedurende eenige maanden kon opnemen en verzorgen; later heeft hij ben bij hun terugkeer naar België voortdurend geholpen.

Edel van karakter en onzelfzuchtig ais weinigen, hielp en steunde hij menigeen, welke die hulp inriep, ook ai kostte hem dit vaak veel opoffering, maar hiermede hield hij geen rekening; en ai bleek soms uit de ervaring dat die steun niet verdiend was, ook **daarmede** werd geen rekening gehouden en hij bleef even hulpvaardig als vroeger.

Slechts zeiden gunde hij zich eenige ontspanning, doch wat hij het meest op prijs stelde was de omgang met enkele trouwe vrienden, die hij het voorrecht had gehad zich te verwerven. Daarnaast was het een zijner groote genoegens om gedurende eenige weken in de zomervacantie met een goed vriend of een zijner familieleden buiten, vaak in Zwitserland, door te brengen; daar genoot hij volop van de natuur, en opende zich zijn gemoed, en van eik dier tochten bracht hij bewijzen mede hoe zijn hartelijkegezellige omgang in het buitenland werd gewaardeerd.

Zijn plotselinge dood op 3 Maart 1918 was dan ook niet alleen voor zijn wetenschappelijke vrienden, maar voor een ruimen kring van personen die hem vereerden en liefhadden een groote slag, en de deelneming bij zijn begrafenis bij het kerkje van Oegstgeest legde daarvan duidelijk getuigenis af.

H. G. v. D. S. B.

H. W. FISCHER. †

Hendrik Willem Fischer was een geboren Leidenaar en werd aldaar den 21sten Juni 1864 geboren uit het huwelijk van den Heer Anne Karel Willem Ernst Christiaan Fischer en Mejuffrouw Elisabeth Gudel. Op jeugdigen leeftijd verloor hij zijnen vader, zoodat hij geheel en al door zijne moeder, een zeer ontwikkelde hoogstaande vrouw werd opgevoed. Na de bekende lagere school van den Heer Japikse en een gedeelte der H. B. S. te hebben doorloopen deed hij in 1879 toelatingsexamen bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda en werd geplaatst bij het wapen der Genie bij het Ned. Indische leger. In 1883 werd hij 2de luitenant bij het wapen zijner keuze en vertrok in 1884 naar Indië, waar hij zich in zijn militairen loopbaan zeer heeft onderscheiden. Den meesten tijd was hij op Java, ook een jaar in de Westerafdeeling van Borneo, een enkele maal in Atjeh. Jaren lang was hij adjudant bij den Kommandant van het Korps Genietroepen en later bij den chef van het Wapen der Genie.

In het Indisch Militair Tijdschrift verschenen verschillende bijdragen van zijn hand, o. a. de postduivendienst, de beveiliging van postduiven tegen roofvogels, het gebruik van petroleumblikken bij het vervaardigen van vlotten en vlotbruggen.

Voor zijne diensten bewezen bij het voorbereiden van het in staat van verdediging brengen van West-Java werd hij benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau. Behalve zijne militaire studiën, wijdde hij zich ook aan de kennis der Javaansche en Maleische talen.

In 1903 was hij genoodzaakt wegens ziekte naar Nederland te vertrekken en was hij jaren ernstig ziek, hij had den rang van kapitein behaald en werd later nog tot majoor der genie bevorderd.

Na zijn herstel voelde hij groote lust tot studie bij zich opkomen; Dr. H. H. Juynboll heeft in zijn levensbericht van hem voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde de groote verdiensten van den Heer Fischer uitvoerig geschetst. ¹⁾

Ik ontleen hieraan het volgende:

„Zijn langdurig verblijf te Batavia verschaftte hem de gelegenheid aan zijn studielust gehoor te geven.

„Hij legde zich daar toe op de kennis van de Javaansche en Maleische talen en het is niet onwaarschijnlijk dat die studiën hem later er toe leidden zich aan de ethnographie te wijden.

„Na zich grondig in de uitgebreide literatuur over de ethnographie van Nederlandsch-Indië en vooral die over Sumatra en omliggende eilanden te hebben ingewerkt bood hij in 1906 aan den toenmaligen directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum aan als volontair in het Museum te komen werken.

1) Dr. H. H. Juynboll, Levensbericht van H.W. Fischer, Uit de Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1917—1918.

„Dr. J. D. E. Schmeltz bemerkte spoedig welk een
 „voortreffelijk ambtenaar in Fischer schuilde en hoe
 „groot zijn werkkraft was. Op zijn voorstel werd
 „Fischer bij schrijven van Curatoren van 3 November
 „1906 tot en met 1 Januari 1908 als Conservator-
 „Volontair bij 's Rijks Ethnographisch Museum toege-
 „laten. Reeds in het jaarverslag van 1907 wees de
 „directeur op den bijzonderen ijver waarmede Fischer
 „zich van de vrijwillig op zich genomen werkzaam-
 „heden kweet. Sedert is Fischer herhaaldelijk weder
 „voor een of twee jaar aangesteld totdat hij eindelijk
 „met ingang van 1 Januari 1914 een vaste aanstelling
 „als Conservator ontving.

„Zijn hoofdwerk op Ethnographisch gebied, dat
 „ook in het Buitenland groote aandacht trok zijn de
 „deelen IV, VI, VII, X en XII van den wetenschap-
 „pelijken Catalogus van 's Rijks Ethnographisch
 „Museum, waarin Sumatra en de omliggende eilanden
 „zoo beschreven worden dat dit werk als een mono-
 „graphie over dat eiland te beschouwen is.

„Voorts leverde hij nog vele bijdragen voor het
 „Internationale Archif fur Ethnographie, en niet het
 „minst maakte hij zich verdienstelijk door het orga-
 „niseeren van tentoonstellingen op Ethnographisch
 „gebied.”

Behalve zijne wetenschappelijke studiën voelde
 Fischer zich aangetrokken tot maatschappelijk werk.
 Kort na zijn benoeming tot lid van den Gemeenteraad,
 volgde hij de heer Korevaar als wethouder van
 publieke werken op en was hierin vooral in het
 behartigen der Volkshuisvestiging in volle kracht.

LXVIII

Verschillende bouwplannen zijn onder zijn leiding uitgevoerd, andere heeft hij voorbereid. In dat opzicht stond hij vooral in de laatste jaren voor een moeilijke taak. Hij liet zich echter niet weerhouden om nieuwe bouwplannen te animeeren en er de schouders onder te zetten.

Aan den bouw van de Nieuwe **Hoogere** Burgerschool is zijn naam verbonden en de oprichting der Centrale Keuken is mede zijn werk.

Met groote toewijding heeft hij zich aan zijn omvangrijke taak als wethouder gegeven, een taak die misschien voor zijn fysieke kracht te zwaar is geweest.

Behalve genoemde werkzaamheden vonden vele Besturen in hem een ijvrig bestuurslid, zoo was hij lid van de Commissie van de Volksbijeenkomsten, bestuurslid van den Volksbond ter bestrijding van het misbruik van sterke drank, Voorzitter van de afdeling Leiden van den Bond voor lichamelijke opvoeding, Gedeputeerd Meester van de Vrijmetselaarsloge La Vertu, bestuurslid van het Invalidenhuis en lid van het Bestuur der Padvinders.

Maar behalve zijne vele gaven van verstand was Fischer een edel, braaf man met een opgewekten geest, met een onbaatzuchtig karakter en een degelijke ernstige levensopvatting. In muziek, reizen in buitenland en binnenland, vond hij afleiding en een groot genot.

Den 7^{den} Maart 1918 overleed hij en werd den 11^{den} onder groote belangstelling op het Kerkhof aan de Groenesteeg ter aarde besteld, geheel in den geest van zijn bescheidenheid en eenvoud werd aan zijn

LXIX

graf slechts door een enkele gesproken en wel door den burgemeester der Gemeente Jhr. Mr. N. C. de Gijselaar, die op hartelijke wijze de vele gaven en verdiensten van den overledene huldigde en eindigde met de woorden: „Ons blijft echter zijn nagedachtenis als een zonnestraal in ons leven.”

En zoo is het ook voor allen die hem gekend hebben en liefhadden, vooral zijne zuster die met hem woonde en zoo geheel deelde in zijn lief en leed. Zijne nagedachtenis zal bij hen allen in hooge eere blijven als van een waarlijk braaf, eerlijk, werkzaam liefhebbend man.

AUG. L. REIMERINGER.

JAN KUNST. †

31 Maart 1918.

Geboren den 17^{den} Januari 1866 te Venlo, waar zijn vader predikant was, vertrok Kunst spoedig daarop met zijn ouders naar St. Petersburg, en vervolgens naar Tiibingen, waar hij het gymnasium bezocht. In Holland teruggekeerd, genoot hij zijn verdere opleiding aan de H.B.S. met 3-jarigen cursus te Helmond en aan de H.B.S. met 5-j. c. te Leiden. Na afgelegd eindexamen ging hij zich toeleggen op de studie voor M.O. Geschiedenis; in 1880 behaalde hij de acte.

Na eerst eenige jaren te Goes en vervolgens te Rotterdam als H.B.S.-leeraar werkzaam te zijn geweest, werd hij Sept. 1896 te Leiden benoemd.

Zijn huwelijk met Johanna Elisabeth Maingay dateert van 1893; uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren.

Tot 1898genoot Kunst een voortreffelijke gezondheid; in dat jaar echter openbaarden zich de eerste ziekteverschijnselen, die het begin zouden worden van een ontzettende beenkwaal, waaraan hij tot zijn dood nameloos veel heeft geleden, maar die hij met zeldzame geestkracht twintig jaren lang heeft doorstaan. De ziekte scheen ongeneeslijk; een verblijf in een bekende

Fransche badplaats, dat hem aanvankelijk **zoo** hoopvol toescheen, mocht niet baten.

Juist in deze ziekte, maar vooral ook in zijn laatste levensjaren gedurende het hevige lijden van zijn vrouw, die hij aanbad, en van wier volkomen genezing hij gelukkig nog heeft kunnen genieten, **toonde Kunst** ons zijn karakter van de meest **schoone** zijde. Een ander zou in die omstandigheden misschien de wanhoop nabij zijn geweest: Kunst niet, hij hield het hoofd hoog; geholpen door zijn aangeboren opgewektheid en zijn eindeloos geduld.

Zijn zin voor humor was bij zijn vrienden en leerlingen alom bekend; bij het aanhooren of vertellen van een grap kon hij soms schudden van 't lachen ; bij zijn leerlingen was hij ook daarom **zoo** geliefd.

Ontegenzeggelijk is zijn leven, behalve door een hem liefhebbend gezin, veraangenaamd door zijn bijzondere voorliefde voor muziek; zijn muzikale kennis was groot, en met trots kon hij opzien naar zijn begaafde **echtgenoot**, die hem menig genotvol uur bereidde en hem medesleepte, als zij met haar technisch hoogstaand spel de werken van door hem geliefde meesters op den vleugel vertolkte.

In **1907** werd Kunst commissaris der Leidsche Maatschappij voor Toonkunst, waar hij als zoodanig achtereenvolgens de functies van bibliothecaris, penningmeester en secretaris bekleedde; vooral in laatstgenoemde betrekking heeft hij der Maatschappij onschatbare diensten bewezen.

Tot weinige dagen vóór zijn dood heeft Kunst zijn werk gedaan, ook als docent aan de H.B.S. voor

jongens. Den 23^{en} Maart, bij den aanvang der **Paasch-**vacantie, **drukten** wij hem in de docentenkamer de hand,, hem een prettige vacantie toewenschende. Een prettige vacantie! Wij, zijn vrienden, wisten wat zoo'n vacantie voor hem was. Voor óns een heerlijke verpoozing, genieten van hetjvoorjaar, buiten zijn.. . , voor **hém** : een gedwongen rusttijd op zijn Iegerstede.. . dat akelige been ! . . . Twee dagen daarna kreeg hij longontsteking, die na een laatste, smartelijk lijden, gelukkig van enkele dagen maar, den 31^{en} Maart een einde aan dit leven maakte.

Kunst heeft in zijn naaste omgeving een leegte achtergelaten.

Bij mij persoonlijk zal hij als vriend een eereplaats in mijn hart blijven innemen.

CH. F. H. DUMONT.

J. BOTERMANS. †

Den 6^{en} Mei 1918 overleed in het St. Elisabethgesticht na een kortstondige ziekte, die spoedig een ernstig verloop was gaan nemen, de heer J. Botermans, een van die mensen, die tot de bekende Leidsche figuren mocht worden gerekend en deze reputatie dankte aan eigenschappen, waaraan het hier met enkele woorden brengen van een laatste bescheiden hulde zeker niet misplaatst is.

Botermans werd 3 September 1861 in deze gemeente geboren en altijd is hij Leidenaar geweest, met warmte voelende voor de belangen en den vooruitgang van zijn stad. Hij genoot slechts de gewone opvoeding van kinderen uit de volksklasse, maar er zat in hem de energie om vooruit te willen en voor den man uit den timmermanswinkel, die méér wilde dan een karweitje hier en een karweitje daar, boden de omstandigheden ongeveer een kwarteeuw geleden een goede kans. Het was de tijd, toen Leiden, zooals dat heet, het enge keurslijf ging uittrekken, toen vele burgers zich een woning gingen wenschen met meer licht en lucht dan de straten en grachten der binnenstad in den regel konden verschaffen. Voor iemand, die durf had en bovendien een goeden kijk op grondprijzen en op eischen, die in verschillende

maatschappelijke klassen aan woningen worden gesteld, bestond de gelegenheid zich op te werken van timmermansbaasje tot bouwondernemer en waar Botermans deze eigenschappen in hooge mate bezat, slaagde hij erin zich op den maatschappelijken ladder verscheidene sporten omhoog te werken. Eerst met een zijner broeders, later alleen, heeft hij een aantal huizen gebouwd, heerenhuizen zoowel als **arbeiderswoningen**.

Zoolang de economische omstandigheden ongeveer dezelfde bleven, was het resultaat een succes. Later is ook tegenslag hem niet gespaard gebleven en gingen zijn huizen meerendeels over aan een maatschappij, waarvan hij zelf directeur werd. Dit bewijst reeds voldoende, dat zijn naam door deze crisis heen ongerept was gebleven. Trouwens men kon herhaaldelijk hooren, hoe Botermans al het mogelijke gedaan heeft om **degenen** schadeloos te stellen, die door zijn tegenspoed mede getroffen waren. Zijn ronde eerlijkheid leidde hem daar vanzelf toe.

Populair bij zijn werkvolk en in de buurt der smalle, rechthoekige grachten, waar hij zijn woonplaats had, was Botermans bij de periodieke raadsverkiezingen in 1911 een uitmuntend candidaat der vrijzinnigen. Het gelukte hem in het overwegend rechtsche III^d district te doen verkiezen en tot zijn dood heeft hij vervolgens deel uitgemaakt van den gemeenteraad, waar hij tot de vrijzinnig-democratische fractie behoorde. En zooals hij in het gewone leven en in zaken was, zoo was hij in den Raad ook; hij zei de dingen, zooals ze hem voor den mond kwamen,

onbevreesd voor kritiek en vaak gedreven door een opborrelend gevoel voor wat hij als billijk en rechtvaardig beschouwde. Spoedig won hij door zijn open karakter de sympathie zijner medeleden en door zijn kennis van praktisch-technische zaken, waar de overgrootste meerderheid van een gemeenteraad als leek tegenover staat, werden zijn adviezen in dergelijke, vaak voorkomende aangelegenheden meer en meer op prijs gesteld. De openlijke erkenning daarvan lag in zijn benoeming tot lid der Commissie van Fabricage, waarmede het jaar vóór zijn dood aan een door hemzelf lang in stilte gekoesterden wensch werd voldaan.

Ook het Steuncomité profiteerde van de werkkraft, die Botermans kenmerkte, van zijn behoefte om een deel van zijn tijd te geven aan de publieke zaak. Anderer namen werden meer naar voren geschoven, maar onder de medewerkers met der daad was Botermans een der meest gewaardeerden. Trouwens geven en armoede lenigen was een taak, geheel naar zijn hart. Bij zijn graf is het getuigd: waar hij uit de kas van het comité niet geven mocht, deed hij het toch vaak uit eigen middelen.

Het was een zeldzaam mooie vroeg-zomerdag, toen Botermans naar zijn laatste rustplaats op Hhijnhof gebracht werd. En terwijl op den Hemelvaartsdag alle arbeid stilstond, had een onafzienbare schare zich opgemaakt om dezen populairen man de laatste eer te bewijzen. De menigte, zoo talrijk als Rhijnhof wel nimmer bijeen had gezien, werd op meer dan 2000 personen geschat. Van verschillende zijden is

LXXVI

daar hulde gebracht aan de nagedachtenis van den braven man, die zoo onverwachts uit een werkzaam leven was weggerukt en die het geheim had verstaan zich de achting en vriendschap te verwerven van wie boven en beneden hem waren geplaatst.

Hij ruste in vrede!

V. D. P.

F. G. KRAMP. †

De tijd is voorbij waarin men; gelijk in de achttiende eeuw de student Willem Leevend deed, Leiden als woonplaats prees met de woorden: „de environs zijn er alle schilderachtig” ; nog in de tweede helft van de negentiende eeuw vestigden zich hier vele families ter wille van het universitair onderwijs hunner kinderen: de overtalrijke spoorstudenten tonen dat ook dit heeft opgehouden. Zeer verspreid is ‘t oordeel dat men in Leiden alleen woont, wanneer men er door bedrijf of betrekking wonen moet.

De man aan wie dit korte woord van herinnering is gewijd, dacht anders over onze stad. Amsterdammer van geboorte (1849), uit een oud-Amsterdams geslacht gesproten en in Amsterdam werkzaam als kollekteur der Staatsloterij, is hij in 1900 uit vrije keus te Leiden gekomen, en toen hij onze gemeente in 1913 verliet, geschiedde dat alleen omdat de regering ‘t wonen van controleurs der Staatsloterij buiten de stad waar hun kantoor was gevestigd, niet langer toestond. Met hoeveel leedwezen zijn vrienden hem zagen vertrekken, kan blijken uit hun pogingen, een paar jaar vroeger ondernomen, om hem voor Leiden te behouden: een adres door een groot aantal van hen, meest allen hoogleraren, aan den minister verzonden,

sprak de wens uit dat het hem vergund zou blijven van Leiden uit zijn betrekking waar te nemen, en voerde als motief voor dit verzoek aan dat hij en door zijn uitgebreide wetenschappelijke kennis en door 't bekleden van verschillende funkties belangrijke diensten bewees aan de akademiese kringen. De minister gaf aan de heer Kramp de gevraagde vergunning, doch in 1913 meende de regering deze uitzondering op de aangenomen regel niet langer te mogen handhaven.

De heer Kramp had zich zijn kennis bijna uitsluitend door eigen studie verworven. Als jong beambte aan „de Surinaamsche Bank”, kort na 't voltooiën van zijn studie aan de Openbare Handelschool te Amsterdam, was hij door N. G. Pierson aangemoedigd om zich op het Russies toe te leggen. De liefde voor die taal, en niet minder voor 't Russiese volk, heeft hij altijd behouden; door reizen in Rusland en de geregelde lezing van een groot aantal Russiese tijdschriften en dagbladen was hij met het hedendaagse leven in het grote rijk vertrouwd als weinigen. Op dit gebied was hij de vraagbaak voor velen; hij heeft ook enige tijd — vóór er een leerstoel voor Slaviese talen te Leiden was opgericht — kollege gegeven aan aanstaande ambtenaren in 't verre Oosten die in hun betrekking Russies nodig hadden. Zijn studie van de Slaviese talen en van de oude beschaving der Slaven deed hem zijn blik naar het Oosten wenden en hij werd, naar Prof. de Groot te Berlijn mij eens zeide, een der beste, misschien wel de beste kenner der aardrijkskunde van Midden-Azië. Zijn

buitengewone aanleg en zijn onvermoeibare werkkraft, geholpen door een bibliotheek zoalsweinigpartikulieren bezitten, veroorloofden hem zich op alle talen toe te leggen waarvan hij de kennis onmisbaar achtte voor het gebruik van de teksten die op de gesteldheid van Midden-Azië betrekking hebben. Naast het Russies werd het Chinees zijn lievelingsvak.

Grote, te grote bescheidenheid en zeer strenge eisen van nauwkeurigheid en volledigheid die hij aan zijn werk stelde, zijn oorzaak geworden dat Kramp niet zo veel heeft in 't licht gegeven als zijn vrienden hoopten. Maar in het partikulier verkeer stonden zijn geleerdheid en belangstelling ten dienste van allen die met hem in aanraking kwamen. Leiden heeft daar niet minder voordeel van getrokken dan Amsterdam. In het Leidse gezelschap „*Societas graeca*” werden zijn voordrachten op hoge prijs gesteld; hier ter stede heeft hij zich als penningmeester der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde en van de kommissie voor de uitgave der *Encyclopaedie* van de Islam onderscheiden, gelijk in Amsterdam als bestuurslid van het Aardrijkskundig Genootschap. Vier of vijf maal in de week placht hij voor zijn betrekking naar de hoofdstad te gaan, maar hij had die vermoeienis en dat tijdverlies gaarne over voor 't verblijf in onze stad, waar hij zich thuis gevoelde en waar de kinderen uit zijn tweede huwelijk hun opleiding vonden,

Toen hij 't grote huis aan de Plantage dat hij hier bewoonde moest verlaten, en in Amsterdam niet de plaatsruimte vond die zijn buitengewoon omvangrijke

bibliotheek vereiste, besloot hij zich van een groot gedeelte der Oost-Aziatische afdeling van zijn verzameling te ontdoen; de universiteitsbibliotheek alhier, die tans wellicht ook 't overige deel der rijke boekerij in haar bezit zal verkrijgen, werd eigenaresse en bewaart ook daardoor de herinnering aan een van haar ijverigste en trouwste bezoekers.

Nog zes jaren na zijn vertrek uit Leiden is de heer Kramp in Amsterdam werkzaam gebleven. Hij overleed aldaar, bijna zeventig jaren oud, op de 27^{s^e} Junie van het afgelopen jaar, na een kortstondige ziekte.

Al was Kramp door aanleg en voorliefde in de eerste plaats geleerde, hij had voor het maatschappelijk leven niet de dwaze geringschatting die men, niet zonder reden, wel eens aan wetenschappelijke mannen verwijt. Daarvoor kende hij en door zijn reizen en door zijn werkkring de praktijk te goed. Ook buiten de kringen der Universiteit werd hij hoog gewaardeerd. Meer dan eens is hem 't deelgenootschap in de directie van grote finantiële instellingen aangeboden, maar hij was tevreden met een betrekking die hem tijd overliet voor zijn geliefkoosde studie. Zo blijven zijn talrijke vrienden aan hem denken als aan een begaafd en fijngevoelig man, die een hoge opvatting had van wetenschap en plicht.

D. C. HESSELING.

Dr. W. DE JONG. †

Haarlemmer van geboorte, kwam Willem de Jong op 13-jarigen leeftijd reeds naar Leiden en bezocht aldaar de Hoogere Burgerschool van 1877 tot 1881, om in datzelfde jaar te worden ingeschreven als student aan de Leidsche Universiteit, al waar hij in Jan. 1887 tot arts werd bevorderd. Zijn lievelingsvak was de Oogheelkunde en hij vond volle bevrediging om zich daaraan te wijden, toen hij assistent werd bij den toenmaligen Hoogleraar in dat vak, Prof. Dr. D. Doyer, waar hij in 1887 en 1888 in functie was. Einde van laatstgenoemd jaar promoveerde hij cum laude aan de Hoogeschool te Freiburg i/B. op een dissertatie getiteld : „Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Myopie,” waarvoor hij een kleine 4000 schoolkinderen op de verschillende Leidsche scholen onderzocht.

1 Januari 1889 vestigde hij zich hier ter stede als gewoon medicus, maar bleef daarbij specialiteit in de Oog- en Oorheelkunde, de vakken waarin hij gedurende twee jaar als assistent meer gewerkt had; in Juli van dat zelfde jaar benoemde de raad der gemeente hem tot stadsgeneesheer, tot het eind van zijn leven werd hij om de 3 jaar in die betrekking bestendigd.

Al zeer spoedig mocht de Jong zich in een uit-

gebreide en groote praktijk verheugen, welke voortdurend in omvang toenam; aan zijn praxis wijdde hij zich geheel en al, zoodat tijd en gelegenheid hem ontbraken om zich te bewegen op publiek terrein en ofschoon reeds in Februari 1887 lid geworden van de Afdeeling Leiden en Omstreken der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst zagen wij hem zelden ter vergadering.

Eerst in later jaren werd dat geheel anders. In 1906 werd hij 2e Secretaris van de genoemde Afdeeling en van toen af niet alleen een trouw comparant der Afdeeling- en der Bestuursvergaderingen, maar een beteekenisvolle kracht in het Bestuur der z.g. kring. Wat hij aanvatte, deed hij con amore en met groote nauwkeurigheid; zijn collega's benoemden hem in 1909 tot secretaris der Afdeeling; een ab-actiaat, dat in den tijd van reglements- en statutenherziening der Maatschappij en der Afdeeling een volle kracht eischte en lang geen sinecure was. Tot 1913 was hij secretaris en de Afdeeling benoemde hem na zijn aftreden tot haar Eerelid, een onderscheiding, die hij volop verdiende, maar die hij ook op hoogen prijs stelde; doorkneed in de wetten en besluiten der Afdeeling, kon hij herhaaldelijk een later bestuur met zijn wenken en adviezen van dienst zijn.

In 1906 werd het instituut van schoolartsen ingesteld en de raad benoemde hem 1 April van dat jaar tot schoolarts; ook daarvan werd hij een leider en vlijtig verslaggever, terwijl hij tevoren ijverig had medegewerkt tot de oprichting van een Afdeeling Leiden van het Groene Kruis.

LXXXIII

Zijn werkzaam medisch leven uitte zich verder door zijn streven om verbetering te brengen in het zg. fondswezen hier ter stede en de oprichting van een Onderafdeeling van de Ned. Mij tot Bevordering der Geneeskunst tot behartiging van het fondswezen was vooral aan zijn initiatief te danken.

Wat deed het hem leed, dat hij langzamerhand moest gaan voelen, niet meer te kunnen, wat hij zoo gaarne wenschte; zijn voor anderen zoo warm kloppend en zoo medelevend hart ondervond niet altijd bestand te zijn tegen de voortdurende en altijd op nieuw geëischte vermoeienissen van het zoowel geestelijk als lichamelijk afmattende doktersleven.

Na een lange periode van ziek zijn en van daarop gevolgde rust kon hij van af Augustus 1914 wel weer de praktijk hervatten, maar na een nieuwe rechute in 1915 ging het niet meer en moest hij successievelijk voor het een zoowel als voor het ander bedanken. Wat greefde het hem niet meer te kunnen practiseeren op een leeftijd, dat hij ouderen van dagen nog dapper en volvaardig zag voorbijfietsen onvermoeid zich wijden aan de lijdende menschheid; hoe diep was zijn zieleleed het eene stuk voor, het andere stuk na van zijn toen toch nog altijd groote praktijk te moeten abandonneeren, eenvoudig, omdat hoe gaarne hij ook wilde, hij het niet meer kon!

Tot op het laatst van zijn leven hield hij zich bezig met zijn werk als schoolarts, waarvoor hij een bijzondere voorliefde had.

Na langzamen maar gestadigen achteruitgang overleed hij eindelijk 16 Juli 1918 en werd den 19^{den} Juli

LXXXIV

begraven aan het Groene Kerkje te Oegstgeest; zijn collega's huldigden en dankten hem voor al hetgeen hij als mensch en als medicus was geweest en in de annalen van de Afdeeling Leiden en Omstreken der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst staat de naam van Dr. Willem de Jong met gulden letters gegrift.

Hij ruste in Vrede!

W. T. M. **WEEBERS.**

L. D. PETIT.†

21 Maart 1847 — 16 Juli 1918.

Aan de Universiteitsbibliotheek, waar hij sedert 19 Sept. 1879 conservator der boeken was, en aan de wetenschap der bibliographie ontviel deze noeste werker en bekwame boekenkenner. Hij begon zijne carrière in den boekhandel te Amsterdam, waar hij ook eenigen tijd een eigen boekenzaak dreef. Na zijn vestiging te Leiden kwam zijn uitgebreide kennis van theorie en praktijk van den boekhandel aan de Leidsche Universiteit ten goede. Hij werd de opvolger van dr. P. A. Tiele en werkte onder dr. W. N. du Rieu, later onder prof. dr. S. G. de Vries. Ook de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, waarvan hij sedert 1893 bibliothecaris was, heeft groote verplichting aan hem; hij stelde den **grooten** gedrukten catalogus dezer bibliotheek samen. Voor de Bibliotheca Thysiana vervaardigde hij in opdracht van prof. Fruin den catalogus harer rijke verzameling van pamfletten. In opdracht der Historische Commissie van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde zette hij de uitgave van het Repertorium voor vaderlandsche geschiedenis tot 1910 voort.

Zijn bibliographie over Middelnederlandsche Letterkunde, bekroond door de Koninklijke Vlaamsche

Academie, is van groote waarde. Een register op de Nederlandsche pamfletcatalogi moest, helaas, onvoltooid blijven tengevolge van zijn overlijden. Een aantal bibliographische artikelen van zijn hand zijn in verschillende tijdschriften verspreid. De tallooze gelegenheden, waarbij hij ten behoeve van onderzoekers de rijke schatkamers zijner bibliographische kennis opende, verschaften hem den roep van groote welwillendheid en veelomvattende bekwaamheid op dit, gebied, waar zijn heengaan als een belangrijk verlies lang zal worden gevoeld.

P. J. B.

Mr. WILLEM VAN DER KAAJ. †

Niet te Leiden geboren, evenmin daar gestorven, met inbegrip van zijn studententijd gedurende niet veel meer dan een vierde deel van zijn lange leven in onze stad woonachtig geweest, heeft Mr. van der Kaay er toch alle aanspraak op, dat hem aan deze plaats een woord wordt nageroepen van hoogachtende erkenenis. Want waarschijnlijk waagt men niet te veel met dit van hem te getuigen: het zijn juist zijne Leidsche jaren geweest, jaren, verdeeld over twee ongelijke en ver uiteenliggende tijdperken, waarin hij de beste gelegenheid heeft gehad en ook gebruikt, om de volle maat van zijne gaven te toonen.

Midden in de gloriedagen der opgekomen vrijzinnigheid, terwijl ons „groote ministerie”, het eerste cabinet Thorbecke, aan het roer stond, werd de jonge Alkmaarder, destijds 21 jaar oud, ingeschreven in Leiden's „album academicum”. Aanvankelijk was hij voor het predikambt bestemd. Maar al zeer spoedig werd de heilige Godegeleerdheid verlaten voor de beide rechten. De voorkeur is begrijpelijk. Het was de tijd van het overmoedig zelfvertrouwen der burgerlijke jeugd. Het opgroeiend geslacht der pas in het regeeringskasteel binnengedrongen, nieuwe mannen genoot volop den roes der overwinning.

Uit het hart gegrepen was dien jongen lieden de toon, de geest van Klikspaan's „studententypen”. Van eerbied voor het oudere levende geslacht geen sprake. Zij zouden alles beter doen, dan die voorgangers het hadden gedaan. Ook en vooral in „de politiek”. De groote heeren hadden daar hun' tijd gehad. Ruim baan voor de zonen der middelklasse, die het hun wilden verbeteren !

Om in zoo'n geestelijken dampkring eene rol te spelen onder „de hoop des vaderlands”, daartoe was Van der Kaay geknipt. Kernegezond, vol levenslust, jolig en goedhartig, meer dan dat: een nobel karakter, daarbij gesteund door het gepaste zelfgevoel, dat, naast een' goeden aanleg, de voorsprong van een paar levensjaren boven de meesten zijner tijdgenooten hem schonk, was Van der Kaay met zijn' vriend Haverschmidt, — Piet Paaltjes, den dichter der „Snikken en Grimlachjes”, — de aangewezen leider, de ziel van de studentenwereld zijner dagen. Zijne loopbaan in „het Corps” was dan ook wat men daar „schitterend” noemt en werd in 1857 met het voorzitterschap van het „collegium” bekroond.

Na vlug volbrachte studie vestigde hij zich in zijne geboortestad, als advokaat. Een jaar reeds na die vestiging volgde zijn huwelijk, het begin van een zeldzaam langdurig echtelijk leven, niet met kinderen gezegend, verdonkerd jaren lang door het zwakke gestel, het zwakke zenuwgestel vooral, der arme vrouw, maar mooi, aantrekkelijk door toewijding aan de halfverweesde kinderen van eene zuster, door zijne onuitputtelijke geduldige zorg, door hare teere,

aanhankelijke dankbaarheid. Het leed niet lang, of Van der Kaay was te Alkmaar wat hij in het Leidsche studentencorps was geweest: de man. Vooral sinds hij er, na 5-jarige advokatuur, rechter was geworden, haalde men hem overal in. Maar zijne wenschen reikten buiten de mooi begroeide wallen van het kaas-stadje uit. Hij wilde voor Thorbecke en zijne vrijschaar den Alkmaarschen kamerzetel veroveren van Jhr. Mr. C. van Foreest. In het plaatselijke krantje verschenen eerlang op ongezette tijden staatkundige beschouwingen, onderteekend met beginletters, waarvan ook buiten het district wel menigeen wist, hoe ze aan te vullen. Eindelijk, maar pas na Thorbecke's dood, in 1875, werd het doel bereikt. Van der Kaay mocht Alkmaar-Helder gaan vertegenwoordigen in de stadhoudelijke balzaal aan het Binnenhof. En, opdat het veld van zijn ambtelijk- en van zijn parlementswerk niet te ver uit elkaar zouden liggen, had hij reeds eenige jaren vooraf zich laten benoemen tot kantonrechter te Leiden.

Ouderen onder ons staat zijn beeld uit die dagen nog wel voor den geest. Hij telde ruim tweeneveertig, toen hij hier kwam, eenenzestig, toen hij ons verliet, om raadsheer te worden in het gerechtshof te 's-Gravenhage. Maar niemand buiten de ingewijden, die hem ooit zijn' vollen leeftijd zou hebben gegeven. De krullebol grijsde maar zeer langzaam. Het opgewekte gelaat, „clean shaven”, bleef altijd even blozend. Jeugdig gekleed, bewoog hij zich steeds met een' tred, even vlug als veerkrachtig. En inderdaad: hij bleef jong. Zonder dat, immers, zou hij wel niet in

staat zijn geweest, naast het ambt van vertegenwoordiger, dat reeds toen veel van zijn' bekleeder vergde, de plichten van het zwaar en verantwoordelijk kantonrechterschap waar te nemen zoo, als hij dat deed. Want over den kantonrechter Van der Kaay was maar één stem. Hoog opgevat, als vrederechterswerk gedaan, is de arbeid, op dien post te verrichten, vaak even teer en moeilijk als gewichtig. Welnu, Van der Kaay kweet zich er van met eene nauwgezetheid, die, nog jaren na zijn vertrek, zijn' naam in zegenend aandenken deed blijven.

De toewijding aan den Leidschen werkkring belette niet, dat hij ook in den Haagschen werd gewaardeerd. Getuige het zijn lidmaatschap der commissie van rapporteurs voor het ontworpen strafwetboek, getuige het ook de plaats, die hij innam in het voorste gelid zijner partijgenooten. Zoo kwam ten tijde, dat de vrijzinnigheid zeer roekeloos was in het verslijten van bewindslieden, die hare kleur droegen, ook aan Van der Kaay de beurt, twee jaar na zijne benoeming in het hof, om van zijne groene bank te verhuizen naar een' groenen leuningstoel achter de groene tafel. Er valt van dat ministerschap niet veel te zeggen. De voornaamste daad van wetgeving, waartoe Zijne Excellentie Van der Kaay heeft 'mogen meewerken, was eene gedeeltelijke herziening van ons burgerlijk procesrecht, te danken aan het parlementaire initiatief van Mr. A. F. K. Hartogh. Na zijn aftreden, in 1897, leefde de oud-minister nog 21 jaren ambteloos in de Scheveningsche boschjes. Tot niet heel langen tijd vóór zijn verscheiden, bleef hem zijne vrouw gespaard,

altijd even sukkelend, even lijdend, maar steeds door hem verpleegd en opgebeurd met zelfdevoorbeeldige trouw. Ja, waarlijk, hij was een braaf, een goed, een nobel man, zoon van zijn' tijd, deel uitmakend van een geslacht, dat in zijne jeugd zijne krachten overschatte, immers te gering dacht van de moeiten der regeertaak en deze dan ook ten slotte niet veel beter zou vervullen, dan de adellijke en de patricische heeren, waarop het zoo neêrzag; maar in zijn' tijd en onder dat geslacht een der loutersten, der nauwgezetsten. Nederland zal hem niet tellen onder zijne vermaardste zonen. Maar Leiden mag nog wel somtijds eene glimlachende herinnering wijden aan den typischen vertegenwoordiger eener benijdenswaardig jonge studentengeneratie en eene dankbare gedachte aan een moeilijk te overtreffen sieraad der zittende magistratuur.

W. VAN DER VLUGT.

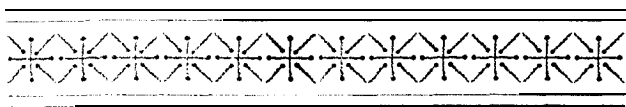
Mr. WILLEM VAN' DER KAAJ.

Zoon van Stephanus van der Kaay en Jannetje Dorreman, geboren te Alkmaar 5 Mei 1831, overleden 29 Juli 1918 te 's-Gravenhage. Aanvankelijk opgeleid voor den boekhandel, besloot hij in 1850, daartoe in staat gesteld door de nalatenschap van zijns vaders broeder, zich aan de studie te wijden en bezocht daartoe de latijnsche school te Alkmaar, waar hij dadelijk werd toegelaten tot de derde klasse. September 1852 werd hij te Leiden als student ingeschreven, aanvankelijk in de Theologische faculteit,

XCII

doch kort daarna schijnt hij tot de studie der rechtswetenschap te zijn overgegaan. 24 Juni 1857 volgde zijn promotie tot Mr. in de Rechten. Intusschen was hij in de jaren 1856 en 1857 lid van de Commissie van Redactie van den almanak en in 1857 Praeses van het Leidsch Studenten Corps. In deze functie viel hem de eer te beurt den Prins van Oranje het Eerelidmaatschap van het Corps aan te bieden. Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat en procureur te Alkmaar en trad hij 12 Augustus 1857 in het huwelijk met Maria Magdalena Biskanter.

16 November 1862 volgde zijn benoeming tot Rechter te Alkmaar, welk ambt hij heeft bekleed tot 1873, toen hij op 22 October werd benoemd tot Kantonrechter te Leiden. Tijdens zijn verblijf te Alkmaar werd hij achtereenvolgens benoemd: 30 December 1857 tot lid der plaatselijke schoolcommissie; 14 October 1862 tot lid van den Gemeenteraad; 4 October 1865 tot Regent van het Burger weeshuis; 18 Juli 1866 tot lid der Commissie van het Middelbaar onderwijs; 27 December 1871 tot Curator der Latijnsche school, 8 Juni 1875 verkozen tot Afgevaardigde ter 2e Kamer der Staten-Generaal voor het toenmalige dubbel-district Alkmaar-Helder. 1892 benoemd tot Raadsheer in het Gerechtshof te 's-Gravenhage. 10 Maart 1881 benoemd tot Ridder in de Orde van den Ned. Leeuw. 1894/1897 Minister van Justitie.

Het Dagboek van een Leidenaar uit den jare 1747.

(TWEEDE DEEL).

(Vervolg).

OVER DE OPSTANT VAN ALLE DE PRUYKMAAKERS
JONGENS IN T' ALGEMEEN.

19 September. Op deesen yge donderdag dat de 4 voornaamste Burgers van het nieuw begonne werk hun Request hebben gepresenteert voor Burgemeesters.

Soo hebben alle de Pruykmakers Jongens des avonts den klokke circa 8 uren hunne hoorens beginnen op te steeken, en hebben malkaar van de winkels gehaalt, en maakten een groot gewelt op straat. Onder anderen dient gemelt te worden wat dat haar alle pretentie was. Soo hadden sy onder malkander beslooten en goetgevonden deese twee stukken of poincten aan alle pruykmakers te weeten baasen vrindelijk te versoeken, of sy alle haar consent wilde geven op dit voorslag. Als voor eerst, dat

wanneer een jongen aan het pruykmaken voor het eerst van syn leven koomende, en op een winkel komt te werken niet minder op een week soude mogen verdienen als 10 stuyvers voor een begin. En het tweede versoeck dat was, dat sy nooyt meer op Sondag aan haar winkel moesten koomen om met pruyken te loopen. Dit was dan het project van de Pruykmakers Jongens. Ook wilden sommige derselver jongens, dat om te laggen is, malkaar opmaaken, het het werk deur te setten. En als het niet goet na haar sin ging, dat se dan elk een oortje wilde uytleggen, om een Request te laten maaken en dat soudensy dan na haar seggen voor de Heeren presenteren om te sien of sy het op soo een manier na haar genoegen soude krygen. Dog het is soo ver niet gekoome. Het syn maar jongens, en men weet wel wat dat syn. Maar de Baasen hebben dese jongens soo maar wat wys gemaakt en haar veel beloofd. Dus syn de jongens tot stilte geraakt.

OVER DE OPSTANDT VAN DE SCHROBBELAARS.

20 September. Op een Vrydag namiddag ten 2 uren syn alle de schrobbelaars beginnen te vergaaren buyten de Maare Poort, in de gemeene Raam, om aldaar met malkanderen te overleggen, ende te besluyten, dat se wilden voorslaan by alle hunne baasen en op alle haare winkels met vrindelyke versoeeking te doen, of sy alle wederom mogen genieten de douceuren als in voorige jaaren. De vraag is nu wat die douceuren syn. Dat syn onder anderen deesen. In voorige tyden

de schrobbelaars op een winkel by een baas werkende 6 daagen op een week, soo moesten yder schrobbelaars van syn weekhuur missen een dubbeltje of 2 stuyvers van yder gulden die hy op een week hadt gewonnen, synde de naam van plaatsgelt, of anders gesegt tot schoonhouding van de winkels. Dit Reglement heeft veel jaaren geduurt, maar door inkruyping van sommige baasen hun ygen intrest, is het van jaar tot jaar hoe langer hoe slegter met de schrobbelaars beginnen te gaan, en soo verre gekoomen, dat yder schrobbelaar op een week moest missen 1 premie van een gulden s' weeks, en dat moesten sy uytkeeren, al hadden sy ieder maar een dag of 3 op een week gewerkt. Soo dat een baas na syn genoegen soo veel schrobbelaars in het werk stelde als het hem goetdagt, en met een hoe veel volk of anders gezegt hoe meer gasten dat op yder winkel werkte, hoe voordeeliger dat het was voor een baas, om van yder man 1 gulde s' weeks in t' sakje te steeken. Voorwaar een goet intrest van sulke arme bloejen afgeknibbelt, van hunnen suuren arbeyt, en dat maar om des Saterdags de winkels wat te schrobben. En te meer, dat door die intrest van de baasen geen een schrobbelaar in staat was om met syn swaar werken, nog syn huyshouding te kunnen ophouden, maar veele met vrouw en kinderen haar selven moeste aangeven tot laste van de Stadt en Armen. Dit dan wilde de schrobbelaars niet langer meer gedoogen, maar versogte herstelling in hunne vervallen Reglementen. En deese opstandt een dag of 5 geduurt hebbende, dat dit voornoemde volk niet gewerkt hadde, en al de

winkels van gasten was berooft, soo hebben yndelyk veele baasen geresolveert die douceuren wederom als in voorige jaaren aan het voornoemde volk te vergunnen, en haar niet anders te onthouden als van yder gulden dewelk yder gast weekelyks wint een premie van 2 stuyvers voor het voornoemde plaats geldt. Op dien voet syn alle de schrobbelaars weeder aan het werk gegaan, en hebben haar onthouden van verder onrust.

OVER DE OPSTANDT VAN ALLE DE GRYNWEEVERS.

23 September. Na dat het een dag of 4 met de Schrobbelaars in stilte gebragt was soo heeft sig op Maandag den dato voornoemt weederom wat anders binnen dese Stadt geopenbaart. Wat dit sy : is als volgt. Op desen Maandag namiddag ten 3 uren precies hadden alle de Grynweevers malkaar verdagvaart om tegen die tyt alle buyten de Hoogewoerts Poort sig te laten vinden, om meede met elkander iets te overleggen te besluyten ende te consenteeren. De tyt gekoomen synde, soo maakte een yder van de Grynweevers daar te syn, 'als meede de 6 boomers van de Grynweevers waar door het werk van dat volk is begonne. Om niet van deese expeditie af te gaan, soo moet ik noteeren, dat bij haar alle is gedisponeert over de meerderheydt van loongelt. Maar de vraag is, op wat voor een manier. Sommige stelden voor dat op yder stuk dat sy gewezen hadden moesten hebben soo veel stuyvers meer als te vooren, anderen bragten in dat sy haar wilden reguleeren

na die eene baas of heer, deweik het hoogste loon geeft van allen, en sy dat op dat reglement een voet wilde stellen tot overhaaling van die andere Gryntrappiers, om meede generaal soo veel te geven van yder gewerkt stuk als die eene voornaame Heer Gryntrappier. Dit laast genoemde wiert door meerderheydt van stemmen goetgevonden en bevestigt. Soo dat dit vergaaren van de Grynwevers een dag of 3 heeft geduurt, maar daar is niet veel van gekoomen.

OVER DE OPSTANDT VAN ALLE DE ROKJES WEVERS.

23 September. Op desen yge Maandag namiddag syn alle de Rokjes wevers ook begonne te vergaaren, maar die waaren van malkaar gedagvaart om den klokke precies ten 2 uren alle buyten de Syle Poort te syn, gelyk sy alle op die tyt aldaar syn verschenen. En soo is by haar lieden goetgevonden deese uytwerkselen om die te zoeken te verkrygen. Soo is wederom de vraag wat van dese pretentien behelst wort.

Als voor eerst, sy wilden meer loon trekken voor een streng boesel dat in het Rokjes goet geweven wort, uytmakende soo veel strengen als in yder stuk wort verwerkt, soo veel stuyvers meer te genieten op yder streng als vooren. Dit wiert bij de Rokjes trappiers niet geapcepteert, nog voor regt gevonden, willende niet meer laten werken of anders uytshyden van dat Fabriek, indien dit mogt worde gestatueert.

Het tweede behelsde dat geen Trappier meer als twee leerlingen soude mogen hebben, want door de menigvuldige leerlinge de wevers geen werk genoeg

kunnen krygen, latende de trappiers veele stukken weven van haar leergasten, waar door de Weverye wert geincomodeert en benadeelt Deese wevertjes hebben even evenwel voor al haar tyt versuym, en met al haar vergaren niets geprofiteert want hebben in den **Jaare** 1735 eerst nieuwe **ordonnantien** gekregen.

OVER HET TYKENEN IN HET GENERAAL ONDER
DE BURGERSTAAT.
MET DESSELVS OMSTANDIGHEEDENS.

Wat dat het woort Tykenen inheeft, dat blijkt uyt deese authentique stukken en wel insonderheydt voorgevallen binnen deese daagen. Als voor eerst, doe nu het Request een dag of 3 voor deese notitie aan haar Edele Groot Agbaare was overgegeven, soo wilden die geene welke deese voorslagen en poincten hadden opgesteld de geheele Burgery daar op doen tykenen ter bevestiging van saaken in die 18 artykelen beslooten. ja wel dat ging nog soo ras niet voort. Veele burgers presumeerden en oordeelden dat in dat Request of 18 artykelen poincten stonden daar op sy absoluyt de handt niet voor wilde tykenen. Andere observeerden weer dat dit en dat artykel geen plaats konde hebben, want soodaanige prevelegien ~~nooyt~~ de Stadt of den Burgers hebben toegekoomen, veel min gestatueert. Soo dat dese oneenigheeden syn gebleven tot dier tyt toe dat ik sal antoonen dat se hebben opgehouden, vergeleken met canlansieren van Burger Opper Officieren, waar door de tweedragt een anderen draay kreeg.

**OP WAT MANIER HET TYKENEN IN
SYN WERK GING.**

Wanneer er Burgers waaren, die dat Request consenteerden en bewilligden en daar op haar handt wilde tykenen, soo gingen sy aan de huysen van de Gedeputeerde sprekers en tykende op een rol of register van naamen aldaar. Maar veele wilden niet tykenen of daar moesten andere artykelen opgesteld worden tot meerder genoegen van de burgers. Dog dit konde niet syn, want hetgeen dat voornoemt is, was al aan Haar Ed. Gr. Agb. overhandigt, en dat was onmogelyk te vernietigen. Ook is het tykenen geschiet op dese manier. De Gedeputeerden Sprekers hadden uyt hun aller naam laten versoeken, of uyt alle de quartieren Burgers een man woude weesen, dewelke soude ommegaan, een yder in syn quartier, om op soo een manier de burglary te doen hunne naamen tykenen. Dit is geschiet en veele hebben getykent, maar sommige wilde het niet doen, maar dreygden by aldien sy niet van haar huys gingen goetwillig, dat se haar dan van haar huys soude slaan. Ja wel ik moet dan seggen dat de oneenigheeden hoe langer hoe heviger wierde. Ook synder burgers geweest, die malkaar hebben beloofd en geswooren, dat al hadt de gantse Burgery getykent, dat sy het evenwel niet souden doen, al ging dat soo ver als het wilde. En daar konde van koomen dat het wouw, sy wilden daar niet navragen. Ik evenwel agte het noodzakelyk de verschillen tussen de Burgery over de 18 artykelen of het Request tans rustende onder

directie van hun Edele Groot Agbaare aantemelden en ligt te **geeven** aan de saake.

OVER DE WEDERSYDSE VERSCHILLEN TUSSEN DE
PROTESTANTSE, LUTHERTSE, EN ROOMSE **BURGEREN**
RAAKENDE HET REQUEST.

Over het eerste artikel, welk behelsde maintinatie tegen het vloeken en sweeren op Sondagen, dat wiert by een **yder** goetgekeurt.

Over het tweede artykel **raaken** de hand opening te **geeven** van Burgemeesters tot het verkiesen en beroepen van Voetiaanse Predikanten, daar wilden sommige Gereformeerden en wel voornaamentlyk de Lutherse en Roomse Burgers geen handt voor tykenen of hunne stemmen daar toe **geeven**.

Over het derde artykel: dat de hallen en Gilden mogen werde gemaintineert alsvooren, dat is meede Generaal by een ygelyk van de Burgers goetgekeurt en voor egt erkent.

Wat het vierde artykel belang, het vergunnen van een vrye Krygsraad, dat is meede by een ygelyk goet gevonden.

Wat het vyfde artykel aangaat, dat in het vervolg **geene** Burgemeesteren, Schepenen en vroedschappen soude mogen aangestelt worden, als inboorelingen **deser Steede**, en dat mede alle ampten en bedieningen die koomen in het vervolg te faceeren, vergeven worden, als aan luyden gebooren binnen de seven vereenigde Provintien, en van de waare Gereformeerde

Religie, tegen dit artykel **staaken** de Lutherse de Hoofde op, seggende dat de onse Leere door Lutherus of uyt Lutherus is voorgekoome, en door Calvinus bevestig en tot de Reformatie overgebracht, en sy uyt dien hoofde met ons als Broeders syn, en daarom niet minder waaren als wy syn.

Wat het sesde artykel wil seggen, dat de Kaamer van de Dissolate Boedels mag werden vernietigt, dat is meede bij een yder goet gevonden en voor regt gehouden.

Wat het sevende artykel vermelt, dat de tienden verhooging onder de naam van Collectloon en onkosten mag weesen afgeschaft, dat is meede eenpaarig goetgekeurt.

Wat het agste artykel vermelt, dat public jaarlyks soude werde Rekening gedaan van Stads imkomsten en uytgaave. Dit artykel wiert by veele burgers voor fataal gehouden, en wilden op dit poinct direct of indirect niet tykenen. Want syden tegen malkaar dat komt ons niet toe, soodaanige correspondentie met onse Qvrigheydt, want indien het niet wel uytviel soo sou door die pretentie de Ovrigheydt of anders de Collecteurs van de afvordering voor schelmen by den Burger gehouden werden, tot een totaale ruyne van alle die personen wie het ook syn moogen.

Het negende artykel belangt, dat by alle Burgers moet werde ter handt gestelt communicatie of geschriften van alle de Gerechtigheeden en Preveligien. als meede de Stadskeuren ter bevrydiging van de onkundige Burgers tegens de ordre van haar Ed,

Agbaare. Dit negende Project is meede bij veele van de Burgeren goetgekeurt.

Het tiende artykel behelst, dat de boete op de Brant keure mag in weesen blijven, maar te syn aan den lyve strafbaar, dat mag werde gerojeert. Dit is meede voor goet by veele geoordeelt.

Het geen dat het elfde artykel vermelt, dat het Regt omme Burgers binnen 24 uren de Stadt te ontseggen, mag werde vernietigt. Dit wiert by sommige voor extreem goet gehouden.

Het twaalfde artykel notificeert de bevoordeling in alle occasien tot de Fabric, alsmeede de uytvinding van nieuwe Fabriken, dat die mogen genieten octroy voor haar leeven of voor eenige jaaren. Voorwaar dit wiert byna eenparig voor een heylsaam begrip aangemerkt en tot favoriseering van de Stadt.

Het dertiende artykel dicteert, dat by den Staat, alsmeede Syn Hoogheydt door Haar Ed. Gr. Agbaare sterk moest aangehouden worden met versoeken, dat alle de Regimenten van den Staat mogen gekleet syn met Fabriek in de 7 Provintien gemaakt, dit is meede voor goet gehouden.

Het veertiende artykel noteert, dat de Roomse kerk moest bevryt syn van het fourneeren van 12 hondert guldens laars tot noodig maintinant van hun armen. Op dit artykel wilden geen Gereformeerde of lutherse Burgers tykenen, seggende daar niet meede van nooden te hebben, dat dit buyten haar saaken syn, ensovoort.

Het vyvtiende artykel toont aan, dat er soude Redres mooge werde gemaakt tot rekening van wegens het Bongelt, ende te eligeeren aan 2 Commissarissen van de respective Bonnen. Met dit point waaren veele burgers ook niet tevreeden, maar lieten dit geringe voorslag als van geener waarde aanmerken.

Het sestiende artykel melt, dat nooyt nog ten eeuwigen daagen geen garnisoen van krygsvolk moogen gelègt worden of niet doortrekken sonder permissie van hun Ed. Gr. Ag. benevens die van den krygsraad. Op dit artykel hadden de Burgers niets teegen.

Het seventiende artykel dient aan, dat de Armen besorgers gestelt worden alle soodaanige revenuen als den Armen toekomen. In dit point wilden geene Burgers verstoorders daarvan weesen.

Het laaste of agtiende artykel wyst aan, dat alle confusien en disordre die tot nog toe syn gepasseert en voorgevallen, dat die moge syn en blyve vergeeten, alsmeede dat de Justitie deser stadt daar op nu of namaals tegens niemant eenig onderzoek calange of vervolg te mooge doen., Dit laatste wiert ook geapcepteert en goetgevonden. Maar de vraag is waarom. Daar syn veele Burgers geweest dewelke terwijl Syn Hoogheydt Stadhouder is geweest in sommige saaken hebben gevrodeert. Niet noodig dat ik dese luyden noteer op dat haar impertinentheydt niet aan het ligt koomen.

**DIT SYN DAN DE VERSCHILLEN VAN HET REQUEST
OVER DE ARTYKELEN DIE DE ROOMSE
WILDEN OPSTELLEN.**

In die tyt van een dag of 4 soo waaren veele Roomsgesinde meede besig om artykelen op sig te neemen, deselve te maaken ende te requesteeren. Dit is dan het geen dat sy alle pretendeerde.

Alsvoots eerts dat se versogten te hebben een huys waar in sy haar weeskinderen konde plaatsen en deselve onderhoude.

Het tweede was dat se versogten dat se mogte Prevelegie hebben tot het aanstellen van 4 Roomse Notarissen Public.

Het derde dat haar mogt vergunt worde een aanstelling van 2 Roomse Bidders, om onder haar lieden te gebruyken.

Het vierde, als voornoemt is, het fonteneeren van de 12 hondert guldens jaars tot maintineeren der armen.

N.B. By deese opstelling hebben de Roomse niets geprofiteert, ja hebben het selvs niet eens voorgeslagen aan die van Geregte, want wel wagtende dat er van het werk niet soude koomen, daarom hebben sy het laten rusten.

**OVER HET COMPAREREN VAN DE GEDEPUTEERDE
SPREKERS VOOR DE HEEREN BURGEMEESTERS.**

24 Sept. Op een dingsdag morgen ten 11 uren syn wederom de 4 gedeputeerden van de Burgers voor Burgemeesters geweest, om uytslag te ontfangen

van het gepresenteerde Request, overgelevert den 19 deeser. Voor de Heeren gekoomen synde, soo versogten de Burgemeesters of sy sig wilde adresseeren aan Syn Doorl: Hoogh: om daar het voorschreve Request te presentereen, en advys daar op te ontfange. Doe syn die 4 Gedeputeerden Sprekers van booven af gegaan. en hebbe op die yge namiddag ten 4 ure op die Doelen vergaart, mits nog 6 andere Gedeputeerde Sprekers, dewelke versogt syn geweest van de 4 voornoemde Sprekers om dit werk te helpen uytvoeren. Soo dat se dan met haar 10 syn geweest dewelke voorneemens waaren om als Gedeputeerdens van Burgery haar selven met hun Request aan Syn Hoogh. te adresseren met bewilliging uyt naam van alle de Burgeren.

OVER HET AVRONTEEREN VAN EEN BURGER OFFICIER.

Het tykenen nog alle dag in swang gaande, en met yder wiert voortgeset soo is gebeurt dat 2 quartier moest waaken van den Kapityn van der Meer, waar van dien officier was den vaandrig Abram Les Soups Brouwer in de Brouwerie van de Swaan, de welk nog niet getykent en hadt, en syn quartier wel. Hier op geliefde syne Burgers niet met hem optrekken of na het Stadhuys te gaan, maar gingen uyt haar selven na booven sonder na hem te wagte. Het welk seer ongeregelt in syn werk ging, soodat de Vaandrig Les Soups langs de Klok over 10 uren op het Stadhuys kwam met een man of 3 agter hem, waarom hy van een yder wert uytgelaggen. Op het

Stadhuys koomende, soo hebben syne Burgers hem nog met eenig verwyrt gelastert, dog in den aftogt hebben sy hem ordentelyk t'huis gebragt. Maar hy in syn huys synde, soo hebben sy gaan singen voor de deur een slegt lietje.

**OVER HET VERTREKKEN VAN DE TIEN GEDEPUTEERDEN
BURGERS NA DEN HAAG,**

2.5 September. Op een Woensdag morgen syn in de schuyt van 6 uren na den Haag vertrokken dese 10 Gedeputeerden Burgers om aldaar met Syn Hoogh : te convereeren en hem het voorschreve Request te overhandigen. Dit syn dan de 10 Gedeputeerden haar naamen, welke deese reyse hebbe verigt.

Als voor eerst

Joost van Leeuwen.
Laurens Lips.
Johan van Schoonwinkel.
Johan van der Steen.
Johan Lipsius.
Jacobus Smittenaar.
Willem van der Berg.
Isaac Smit.
Cornelus Starkenbrug.
Huybert Lakeman.

26 September. Op donderdag s'avonts in de schuyt van halv 10 syn de voornoemde spreekers van den Haag hier gearriveert, maar hebben Syn Hoogheydt niet kunnen spreken, want hij was onpasselyk, soo

dat se maar hebben gesproken den Luytenant Generaal Baron van Grovestyn, Opper Stalmeester van Syn Hoogh: Dog het Rapport dat de' Heeren Sprekers van Syn Hoogheydt na haar seggen souden gekregen hebben dat was seer favorabel tot nader order. Soo dat nog het tykenen bleef aanhouden en alle daagen met groot yver wiert voorgeset.

OVER HET CALANSIEREN VAN EEN BURGER OFFICIER.

28 September. Op een Saterdag avont 2 quartier Burgers moетende waaken onder de Compagnie van den Kaptyn van Peene en als Officier synde de Vaandrig Jan Dryfloo, apteker op de Hooygraft, de welke meede met syn Quartiermeester Paauwen de de tinnegieter op de Nieuwen Ryn, nog niet getykent hadde, soo wilden syne Burgers die getykent hadde niet met hem optrekken, soo dat hy lang over 10 uure mede is booven gekoomen met een man of 5 agter hem. Maar nog moet ik seggen, dat dese Vaandrig soodanig met as en met vuyligheydt in het marscheeren was geworpen, dat syn kleeren niet toonbaar waaren. Ook heeft hy veel slegte woorden moeten hooren van al het Volk dat aan het Stadhuys stont te kyken. Dit calansieren verwekte soodanige schrik onder de Burgers Officieren die nog niet getykent dat niemand dorst agter te blyven, maar veele beloofde aan haar quartier om te tykenen. Een halv vat bier, andere soo veel flessen wyn, de 3de presenteerde gelt, de 4de tracteerde syn volk op een stuk kaas en broot. Dit alles wiert maar gedaan om sulke calangie niet

aftewagten. Soo dat het tykenen doe nog wat meerder genegentheydt geschiede by den Burger. Ja ook by particuliere mensen, dewelk in dit heylsaam werk belang naame.

OVER HET TEEREN VAN DE VHYE COMPAGNIE.

Binnen een dag of 6 is niet merkwaardigs voorgevallen als dat op den 7^{den} October synde maandag de vrye weeklykse compagnie hun verbeurt gelt hebben verteert, en hebben een heele nagt op het huys in den doelen vrolyk by malkaar geweest, en hebben tot haar divertissement verschyde musikanten by haar gehadt, en daar en booven hebben sy den Kapityn Bastiaanse bedankt voor syn beleeftheydt die hy heeft getoont in het exerceeren tot den 23 September laastleeden, wanneer doe de vrye compagnie voor het laast de weeklykse exercitie in den doelen hebbe verigt.

OVER HET VERSOEK VAN DE 10 SPREEKERS.

Tussen dit dient gesegt te worden, dat de tien Gedeputeerde uyt de Burgery aan alle quartieren van de Burgers hebben doen rapporteeren of uyt yder quartier een man wilde weesen, die sig by de voornoemde tien wilde voegen, uytmakende dan 64 Sprekers, daarvan een getal van 10 als Opper Sprekers, aan welke de 54 onder Sprekers haar seiven souden moeten adresseren. Wat dat yder Quartier hadt in te brengen, soo is dat ik uyt liefhebbery en altoos gedagtenis met veel moeyte alle dese 64 Hooge en

Laage Sprekers hebt aangetekent met hun woonplaatse en affaires, gelyk men deselve alhier sal vinden.

Nomen ab aterna Posteritate feres.

Ovid: Heroid: Ep: 16: vs. 374.

**NAAM LYST VAN DE 10 VOORNAAME OFTE
HOOFDSPREKERS BINNEN DE STADT LYDEN.**

Onder welkers directie alles ten nutte der Posteriteyt van De Ingesetenen der Gemelde Stadt geconcludeert is, Benevens derselver Rang.

1. Joost van Leeuwen, Coopman op de Hooygraft.
2. Laurens Lips, Brouwer in de 3 Kruysies.
Synde te gelyk Secretaris.
3. Johannes van Schoonwinkel, Vettewarier op de oude Vest by de Janvossenbrug.
4. Johannes van der Steen, Gaareverver op de Oude Vest by de Koolstraat.
5. Huybert Lakeman, Deekentrappier op de Hoogewoert by de Rynstraat.
6. Willem van der Berg, Tabak Verkoper in de Lange Choor Steeg.
7. Jacobus Smittenaar, Kaaswinkelier op de Heeregraft op de hoek van het Kerksteegje.
8. Jan Lipsius, Postelynverkoper op de Hoek van de Lange Choorsteeg op de Langebrugge.
9. Isaac Smet, Schrielspoelmaker op de Oude Vest by de Janvossen Steeg.
10. Cornelus van Starkenburg, Chirurgy op de Oude Vest over de Janvossen Bruggen.

**NAAMLYST VAN DE GENERAALE SPREKERS BINNEN
DE STADT LEYDEN TEN NUTTE DER POSTERITEYT
VAN DE INGESETENEN DER STADT LYDEN.**

Soo als de selve door eenige Schutters der voorn. Stadt syn gequalificeert. Gestelt in Ordre onder der selver Vaandel. Na Rang van de Heeren Capitynen der gemelde Schutterry.

Onder het Blaauwe en witte Vaandel.

- 1 Quartier Isaac Borrie, Kouseverkoper in de donker Steeg.
- 2 Quartier Paulus Batran, Droogscheerder op de Haarlem straat by de Kerksteeg.
- 3 Quartier Jacobus Snarenberg, Silversmit in de donker Steeg op de hoek van den Ryn.
- 4 Quartier Willem van Ingen, Koorekooper op de Hout Markt.
- 5 Quartier Jan van der Steen, Gaareverver op de Oude Vest by de Koolstraat.
- 6 Quartier Abraham Wynbeek, Rokjes drappier op de haaven.
- 7 Quartier Philips van der Quartel, Vagte Blooter op de haaven.
- 8 Quartier Jacobus van der Meulen, Scheepmaker op den Rijn over de Haven.

Onder het Oranje Vaandel Met een Wit Kruys.

- 1 Quartier Cornelus Adrichem, Biandewynverkoper in de Barber Steeg.
- 2 Quartier Jan Prins, Dekentrappier op de Hooge Woert over de Vrouw Steeg.

- 3 Quartier Philip van Kouwenberg, Lootgieter op de Hooge Woert tussen de Kraayers en Ryn Straaten.
- 4 Quartier Huybert Lakeman, Dekentroppier od Hooge Woert by de Rynstraat.
- 5 Quartier Jeroen Kleynenberg, Spekslager op de Sint Jacobs Graft.
- 6 Quartier Pieter de Mikker, Brandewynverkoper in de Kyfhoek in Vigos.
- 7 Quartier Hendrik Goverts, Kuyper op het leven-deel by de Swaaneburg Steeg.
- 8 Quartier Jan de Vouw, Grynwerker op het leven-deel by de Geerestraat.

Onder het Oranje Vaandel.

- 1 Quartier Gerrit Haasverberg, Coffymeester op de Breedstraat.
- 2 Quartier Willem Boot, Boekdrukker in de **Sonnevelt** Steeg.
- 3 Quartier Willem van den Berg, Tabakverkoper in de Lange **Choor** Steeg.
- 4 Quartier Pieter **Fortman**, Koekebakker op de Koepoorts Graft.
- 5 Quartier Frans van Vliet, Broodbakker op het Steenshuur op de hoek van de Koepoorts Graft.
- 6 Quartier **Ary** de Kort, Brandewynverkoper op Vliet by de Bakkers Steeg.
- 7 Quartier Abraham **Houkoop**, Boekverkoper op **t'Steenshuur** over de Vliet.
- 8 Quartier Jan Willem de Groot, Drukker in de Nonnesteege.

Onder het Blaauwe Vaandel.

- 1 Quartier Lucas Arxhoek, Kleermaker op haarlem-
straat by de harte Brug.
- 2 Quartier Tomas de Tombe, Catechiseermeester
op de haarlemstraat by de Roskam.
- 3 Quartier Dirk Staal, Timmerman op de Ryn by
de Roskam. Onder de handt geassisteert door
Paulus Clos, Rokjes drapier op de Oude Vest
by de Scheytstraat.
- 4 Quartier Laurens Lips, Brouwer op de Oude Vest.
- 5 Quartier Philip Marseille, Vette Warier in de
Narmstraat op de hoek van de Kruysstraat.
- 6 Quartier Pieter van der Haar, Timmermans
knecht op de Ysere Graft aan de West Sy.
- 7 Quartier Hubertus Bart Kas, Grynwerker op de
Ysere Graft aan de oost Sy.
- 8 Quartier Willem de Bruyn, Gaareverver in het
Wykstraatje.

Onder het Groene Vaandel.

- 1 Quartier Hendrik Barintloo, Gesprenkelde Cate-
chiseermeester op de Haarlemstraat op de
hoek van de Janvossen Steeg.
- 2 Quartier Isaac Smet, Schietspoel maker op de
Oude Vest by de Janvossen Steeg.
- 3 Quartier Jacobus Segaar, Schoenmaker op de
haarlemstraat by de Kerk Steeg.
- 4 Quartier Hendrik van Deventer, Kaardemaker
op de 'oude Vest by de Bouwelou Steeg:

- 5 Quartier Cornelus van Starkenburg, Chirurgyn op de oude Vest over de Janvossen Bruggen.
- 6 Quartier Johannis van Schoonwinkel, Vette Warier op de Oude Vest by de Janvossenbrug onder de handt geassisteert door N. P.
- 7 Quartier Gerrit van der Meulen, Meulenaar op de Meulen van Fortuyn, t'ent de Sanstraat.
- 8 Quartier Corneius van den Berg, Koekebakker op t' haarlemse Veer.

Onder het Geele Vaandel.

- 1 Quartier Elias Soumain, Schoolmeester op de breedstraat by de Maarsemansteeg.
- 2 Quartier Jan Honkoop, Suyker Bakker op de Breedstraat by de Cabeljaauwsteeg.
- 3 Quartier Johannis Troost, Kouseverkoper op den Ryn Dy de Waag, desselvs assistent Jan Lipsius, Posteleyn Verkooper op de hoek van de Lange Choorsteeg.
- 4 Quartier Hendrik Stenevelt, Broodbakker in de lange Choorsteeg.
- 5 Quartier Johannes Verbeek, Boekverkoper in de Houtstraat.
- 6 Quartier Pieter Delfos, Boekverkoper op het Rapenburg in de Houtstraat.
- 7 Quartier Claas Steenvoorden, Huur Coetsier in het Noort Ende op de hoek van de Sliksteeg.
- 8 Quartier Wandert Paulus, Brookbakker in het Noort Ende over het Zant.

Onder het Witte Vaandel.

- 1 Quartier Gerrit de Vrint, Turfverkooper in de Koornbrugsteeg. In plaatse van Jan Vegt, Brandewynverkoper in de Koornbrugsteeg.
- 2 Quartier Abraham van Waalwyk, Cruydenier op de Nieuwen Ryn by de Koorn Brug.
- 3 Quartier Joost van Leeuwen, Coopman op de Hooygraft.
- 4 Quartier Jan de Kooning, Oesterverkooper op den Ryn op de hoek van de Koornbrugsteeg.
- 5 Quartier Jan de Kruys, Kaardemaaker op de Hooy Graft op het hoekle d' Groenesteeg.
- 6 Quartier Samuel van Hekken, Schoolmeester op de Middelste Graft.
- 7 Quartier Jacob de Rie, Schoolmeester op de Heere Graft by de Nieuwen Ryn.
- 8 Quartier Jan Snarenberg, Grutter op den Nieuwen Ryn om het hoek van de Waatgraft.

Over het Oranje, Blanje, Bleu, Vaandel.

- 1 Quartier Christiaan Merlyn, Knoopmaker aan de Hooglantse Kerk tussen de Nieuw Straat en Kerk Graft.
- 2 Quartier Pieter Snyders, Glasemaker op de Hooglanse Kerk Graft by de Nieuw Ryn.
- 3 Quartier Pieter de **Maare**, Vaantles houwer op de Middelste Graft by het heere **Stegje**.
- 4 Quartier Jan van Ryn, Wynkoper aan den Burg.
- 5 Quartier Abraham Lievens, Rokjes trappier op de Middelste Graft.

- 6 Quartier Willem de Vrint, Rokjes trappier op de Middelste Graft.
- 7 Quartier Jan Smittenaar, Kaasverkoper op de Heere Graft op het hoekje van het Kerk Steegje.
- 8 Quartier Lodewyk Kruys, Metselaar op de Heere Graft by de Zuyt Cingel.

Dit Syn dan de 64 Hooge En laage Sprekers.

OVER DE OPSTANT VAN DE METSELAARS OPPERLUYDEN.

Tot besluit van deese Maant September dient gemelt te worden dat op den 27-28-29 en 30 deser de Metselaars haar Opperluyden hunne hoorns hebben beginnen op te steeken, haalende malkander van hunne winkels, ja selvs van de huysen daar sy aan werkte, en pretendeerde 2 artykelen dewelke sy onder malkanderen hadden opgesteld, en wilden niet aan het werk gaan of sy moesten eerst dese 2 artykelen na haar sin en genoegen hebben. Dit syn dan de 2 artykelen die sy onder malkaar hadden opgesteld.

1ste Dat se daags een stuyver meer loon mogte genieten.

2de Dat se daags 2 stuyvers voor biergelt mogte genieten.

In dese poincten wilden de Metselaars Baasen haar niet inwilligen, want gelyk waar is, dat sulks nooyt dito Volk heeft **genooten** of toegekoomen, want daar geen keure van te vinden syn. Soo dat

alle de opperluyden met onverrigte saaken wederom aan haar werk syn gegaan en hebben met haar 2 artykelen niets geprofiteert **nogte** overwonnen, maar hebben sig tot stilte begeven.

In eenige **daagen** is er niets bysonders voorgevallen.

**OVER HET VERGAAREN VAN EENIGE KWARTIEREN
BURGERS IN HUNNE HUYSEN.**

8 October. Op een dingsdag namiddag syn eenige kwartieren Burgers in sommige huysen vergaart geweest om aldaar verslag te maaken of die geen als de **Gecommitteerde** uyt den Haag kwaamen in het geweer soude koomen of niet, enz.

**OVER HET VERGAAREN VAN DE 64 SPREKERS
OP DEN DOELN.**

9 October. Woensdag s'avonts syn alle de 61 Sprekers wederom op den Doelen vergaart geweest en daar is by hun lieden goetgevonden en geordonneert, dat de gantse **Burgery** weder op nieuw wiert versogt om alle **oranje** te draagen, dan te seggen de Schutters en Particulieren stont het vry. Dit versoek is dan uyt naam van de 10 hooft Sprekers aan de 54 Laage Sprekers gedaan, welk een yder syn kwartier daartoe: vrindelyk versogt, en het selve uyt naam van de 10 voornoemde Sprekers aan alle kwartieren rapporteerde. Soo dat in korten tyt de heele Schuttery weder op nieuws **oranje** droeg. De reede van dit **oranje draagen** dat was om dat de **Burgeren** nu in dit stuk niet met de **Heeren** confereerde maar met Syn Hoogheyt.

OVER HET ARRIVEREN VAN DE GECOMMITTEERDE
HEEREN COMMISSARISSEN.

10 October. Op een Donderdag morgen omtrent halv 11 uren, wiert door de Wagtmeester Jan Rasier een omsegging gedaan aan 4 kwartieren Burgers van de oudsten Kaptyn van Lyden, dat versogt wiert uyt naam van Burgemeesters of dese 4 kwartier Burgers sig ten 2 uren precies in het geweer liefde te geven om ten halv 3 uren aan den Burg paraat te syn, want dat de Heeren Commissarissen soude uyt den Haag soude koomen. Zulks is dan geschiet, en de Burgers hebben sig ter gezette tyt met haar vaandel en trommelslag aldaar op de plaatse voornoemt geposteert. Veele van de Leydse Soldaten waaren meede geposteert voor haar wagt met hun vaandel en trommels bij haar. Evenwel na lang wagten soo was het de klok halv 6 uren dat de Heeren den Baron van Wassenaar, Heer van byde Katwyken en t' Sant, alsmeede de Raads' heer Paauw, nevens de Commies Pielat als Gecommitteerden van Syn hoogheydtt alhier binnen dese Stadt Lyden arriveerde onder een toevloet van veele duysende mensen. Waar door groote bewegingen geschiede met het draagen der hoeden en het uytroepen van lang leve de Prins van Oranje. Aan de Soldaten haar wagt naderde soo wiert door de Vaandrig Abraham de Knyf 3 maal het vaandel over dese 2 koetsen waar in de Heeren saaten geswaayt. Middelerwyl presenteerde de Soldaten het geweer onder het slaan der trommels. Voorts reden de Heeren na den Burg, alwaar meede de

Burgers het geweer presenteerden, en de Heeren naamen hun intrede in een der kaamere van dit logement. Een weynig tyts geleden synde, soo kwam de Regering welk op het Stadhuys was vergaart, na den Burg om aldaar de Heeren Commissarissen te complimenteeren met hun arrivement. Ook kwaamen na een klyne tyd geleden de 10 Gedeputeerden van de Burgery meede op den Burg en leyden aldaar met haar 10ne de complimenten tegen dese Heeren Commissarissen af, en versogten met een of sy de eer mogte genieten om 's anderen daags s' morgens weeder voor de Heeren Comissarissen mogte compareren, het welk seer vrendelyk wiert geconsenteert van de Heeren Comiessen met het woort Ja.

Dog evenwel het kan niet agtergelaten worde, dat door de geposteerde Burgers een zeer vitale behandeling aan de Regering is toegebracht, hetwelk ik meede dien te noteeren op dese wyse. Doe de Heeren Commissarissen op den Burg kwaamen wiert door de Burgers het geweer gepresenteert, alsmeede voor de 10 Gedeputeerde Spreekers, en doe de Heeren 'van de Regering op den Burg kwamen wiert voor de selve niet eens plaats gemaakt veel min het geweer gepresenteert. Voorwaar een canaljeuse Klyn agting aan dese Regenten van dese Stadt bewesen.

HET VOLGENDE .

11 October. Op Vrydag morgen syn weder 4 kwartieren Burgers voor den Burg geposteert geweest

tot 2 uuren namiddag en van 2 uuren weer 4 andere kwartieren tot s'avonts ten 9 uuren. Daar was op den Burg voor de Burgers vry alle daagen 4 halfvaten bier en vry lange pypen.

OVER DE VOLGENDE DAG.

12 October. Op Saterdag morgen syn weeder 4 kwartieren Burgers voor den Burg geposteert geweest tot halv 12 toe. Doe syn sy afgedankt waarop de Heeren Commissarissen weederom na den Haag syn gegaan om aan Syn Doorl. Hoogh. verslag te doen van de toestant deser Stadt. Ook syn de Burgers welke op desen dag namiddag moesten posteren voor den Burg contra order gegeven tot nader bescheyt. Tussen dit dient gesegt te worden dat in dese bewegingen de wagtmeesters meede oranje sierpen om hun middel lyf gebonden gedragen hebben op soo een manier als de Burgers kwartiermeesters draagen, hetwelk meede nooyt is voorgevallen.

OVER DE SCHRIKKELIJKE TWEEDRAGT ONDER DE BURGEREN, ALS MEEDE HET APART TYKENEN DER OFFISANTEN EN VEELE DER BURGEREN VOORGEVALLE IN HET KOFFY HUYS BY GERRIT HAASVERBERG.

13 October. Het was op een Sondag voor en namiddag dat in het Koffyhuys by Gerrit Haasverberg regt over het Raadhuys deser Stadt en soo dat aldaar een nieuw Request was gemaakt, waar uyt eenigte

confusien ontstonden welk in het vervolg sal **wesen** gespecificeert. Dog wil ik kortelyks aantoonen de beginselen van dit nieuwe Request. Het was dan Saterdags nagt terwijl de Gedeputeerde **Heeren** als voorschreve is wederom na den Haag **waaren** ver-
trokken dat in het voornoemde huys aldaar het Nieuw Request, door eenigte wiert opgesteld, en gemaakt door den Notaris Josue L'ange, Josue soon. Dit **waaren** sommige burgers welke dit uytvoerde, en daar **meede** sogte te overwinnen den **geene** welke in dit stuk door gehoorgeving eenigte inclinatie toe hadden. Dog wil ik nog wat anders hier van melden. Dus laat ik alle redenvoering buyten staan,' maar het noodsaakelykste sal ik zoeken aantetoonen, op wat wyse deese nieuwe uytvinding of Redres syn werking heeft gehad. Het was dan op desen Sondag den 13 October voornoemt, soo gebeurde het dan uyt vrindelyk versoeck aan alle Offisianten uyt naam van de opstellers van dit nieuwe Request om of een yder uyt liefde voor syne **Heeren** wilde koomen tykenen. Voorwaar dit is al iets gewigtig om dit niet te noteren hetgeene de regte waarheydt is. Dog hier op sal ik eenig licht van dese tweedragt onder de burgeren doen blyken. In dit tweede Request was dan besloten dat de gantse Regering soo moets blyven alse tegenwoordig was. En anderen Poincten daarin verder vervat daar wilden de geen die getykent hadden het hooft voor bieden en voor het selve staan. Ook sogten sy op dit Request met meerderheyte van stemmen soodaanig sterk te worde dat het voorschreve Request gepresenteert aan de **Heeren** als **meede** aan Syn Hoogh: soude werde

overompelt te weeten de 18 artykelen, waar op de gantse Burgery hadde getykent, als meede dat de geen die het voorschreve Request te vooren hadden opgesteld calansiabel soude weesen. En al soodanige diergelyke fatalen gevallen meer. Kortom dan geseyt een heele dag in dit voornoemde Koffyhuys sal dit Request was getykent en van veele voor goet gekeurt, dan te wete Offisianten en Burgers welke op de Here haar handt wilde weesen en volgens geloofwaardigen berigten soo soudent wel 6 hondert naamen op dit nieuw Request al getykent hebbe dewelke het eens waaren om het nieuw opgestelde Project te presenteren aan de Heeren Commissarissen, en de voorrige welke al syn overgelevert aan de Heeren Commiessen te soeken helpen agter de bank te werpen. Maar, Elaa, hier barste de stinkert uyt van dit bekuypte werk, het was des avonts ten 6 uren daar kwam eenig gemeen op de been welk ik geloof dat van eenige burgers syn opgemaakt, de welke tegen dit nieuw uytgevonden Request waaren. Dog ik sal voortgaan met het nooteren hoe het op desen Sondag avont alsmeede des nagts is afgelopen. Het was dan als hetgeene dat voorschreve is, dat omtrent de klok 6 uren des avonts eenige bewegingen Wierden bespeurt, te weeten van gemeen volk dewelke sig hoe langer hoe meer op de Breedstraat kwaamen vertoonen, en veele daarvan by malkander rottede, vlak voor het Koffyhuys van G. Haasverberg, alwaar het huys een heele dag open gestaan hadt voor de geen die hadt willen tykenen. Evenwel soo gebeurde het dat door dit gemeen altemets in het voorby eenige ruyten of glaasen

in de voorpuyl wierden ingesmeten, waarop de Koffy-meester G. Haasverberg syn deur toe sloot. De Wagtschuyns over dit huys gewaar werde dat eenigte geintentioneerden dit huys sogten aantevallen en altemets sogten te plundere of diergelyke andere kwaade intentien sogten uytevoere soo sloeg de tamboer van de Soldaaten door order van de Kapityn en Officiers alarm omtrent te halv 7 uure, waarop de Soldaaten haar ransieerden vlak voor de Wagt, en een patroulje van een man of 6 patrouljeerden al heen en weeder voor het Koffyhuys om de verdere benadelinge te belette. Dog het volk ging evenwel niet heen van de Breedstraat maar vermeenigvuldigde nog sterker aan en allerly slegte prepoosten onder malkander voor den dag bragten over dit geval of tweespal. Sommige van dit gemeen resoneerden dat men soo een karel welke in syn huys hadt laten tykenen en om dat aldaar deese tweedragt uyt onstont, dat men hem uyt syn huys moets haalen en hem public onder malkanderen den hals breken. Sommige wilden weer hebben dat hy moets binne korte tyt de Stadt uyt weesen, andere syden weer dat soo vuy! bont syn huys moest omgehaalt worden, de derde wilde hebben dat hy nooyt meer daar mogt woenen. En al soodaanige diergelyke kwaade spreekwyse Wierden op die tyt uytgestrooyt. Onder anderen wiert een karel gevat dewelke seer vataale praat voor dit koffyhuys hadt gesproken tot aanritsing van andere kwaade geintentioneerde, waar op hy op der daat wiert gearresteert en in hegtenis wiert gezet by de Soldaten of anders geseyt in de Soldaten

Wagt. Deese karel syn naam die was abraham Cordy, synde een grynwever van syn ambagt en woonende alhier in de Galgstraat. Doe nu dese karel in hegtenis sat, soo kwam er nog meer volk op de been van allerly soort van mense, te weeten soo wel burgerlyuden als de gemeene man, welkers aantal wel op twee duysent beliep, dewelke sig op de Breedstraat hun vervoegde om te sien hoe het met dit huys soude aflopen. Edog de patroulje als in het voorige gemelt is al heen en weeder voor by dit huys swermende, soo wiert evenwel niet opgehouden met het werpen van straat steenen in de glaasen de welke over de patroulje hunne koppen Wierden gesmeten, en niet konnen merken wie dat het deede, dog het begon soo danig wilt te gaan met het gojen van de steenen als meede met schreeuwen en uytroepen van vuyt bont komt uyt, dat de Soldaten het kwaat soude hebben gekregen om overompelt te worden, want sy wilden die karel welke in hegtenis sat daar uyt hebben. Het welk na een weynig tyts daar in geseten hebbende is losgekoomen en voor haabel verklaart. De klok halv 9 uuren wiert het nog niet stil maar verwakkerde soodaanig dat de geransieerden Soldaaten alsook de patroulje hunne bajonetten op de snaphaan sette en van de kaptyn ieder man 3 kogels wiert gegeven om of het er op aan mogt koomen dan te kunnen gebruyken. Daar was op desen avont een vreeslykgewelt op straat, het welk duurde op de breedstraat tot 11 uuren, wanneer er 2 schooten door de Soldaten met los kruyt waaren gelost. Omtrent halv 11 soo scheen of het volk begon te sakken. Middelerwyl

wiert eenen Hendrik du Pon kouse verkoper op de hoek van de Middelste graft door eenige Burgers welke in t' geweer waaren uyt syn huys gehaalt en syde dat hy een opsteller was van dit nieuw Request en wilden daarom hier van uytslag hebben gelyk hy gedaan heeft. Doe hebben de Burgers hem weer te huys gebragt. en syn doe na hoenkoop suyker bakker op de breedstraat over de Papegraft gegaan welke mede uytslag aan dese Burgers heeft moete doen. Omtrent 12 uure sogte se de glase in te slaan by de Raat, maar het is door Burgers gestilt.

HET VOLGENDE VERHAAL.

14 October. Op Maandag morgen syn alle de Hooge en Laage Sprekers wederom in de Stads doelen vergaart geweest om nog over eenige saaken onder hun lieden te opineeren.

Ook is op desen ygen morgen is het nieuw geinventeerde tyken of koffy huys van Gerrit Haas-verberg te huur geset, en de glaasen welke daags te vooren waaren ingeworpen wederom gestopt en het huys is eenige daage geslooten gebleven, soo dat er niet wiert getapt enz.

(Wordt vervolgd).

(Copie van een handschrift, toebehoorende Mejufrouw G. B. C. van Rhijn te Leiden, en door H. Ed. welwillend ten gebruike afgestaan aan S. J. Le Poole L.Gz.)

Marnix te Leiden.

(1595-1598.)

Hoe Marnix van St. Aldegonde te Leiden kwam, is uit Fruin's aardige **studie**¹⁾ welbekend. De begaafde en vurige Calvinist had met prins Willem, als diens „raad”, jaren lang samengewerkt, hem als gezant, als medestander in de Staten-Generaal en den Raad van State, als krijgsman, als vertegenwoordiger, als vertrouwde van zijn plannen en idealen, niet het minst als publicist gediend. Ten **slotte** burgemeester van Antwerpen, was hij na den dood van zijn meester en vriend, na den val van Antwerpen in 1585, die aan zijn slapheid werd toegeschreven, eerst door Leicester, dan ook door de Staten-Generaal ter zijde geschoven. Men erkende zijn groote verdiensten — de thans de leiding nemende landsadvocaat Oldenbarnevelt zeker ook — maar maakte daarvan verder weinig gebruik en liet hem rustig op zijn bezitting Westhoven bij West-Souburg op Walcheren.

1) Verspr. Gesch. IX, 73 vlg.

Zijn streng calvinistische gezindheid, zijn scherp geteekende franschgezindheid maakte de „libertijnsche” Staten uit Oldenbarnevelt’s tijd huiverig hem te herstellen in een post, die in vergelijking kwam met zijne vroegere werkzaamheid. Wat moet dit beteekend hebben voor den man, die zich beroemen mocht 1) meer dan iemand te hebben genoten „ honneur, caresse, priveaute et confiance” van den grooten vorst! Hij leefde in Zeeland als een landedelman, als een geleerde, als een dichter, bezig met zijn psalmberijming en bijbelvertaling; ook verleende hij telkens nog belangrijke diensten, eenmaal zelfs als gezant naar de hoven van Frankrijk en Engeland (1590), herhaaldelijk als ontcijferaar van geheimschrift, waarvoor hij bijzonder talent bezat en waarmede hij in prins Willem’s tijd groote diensten had bewezen en nog bewees.

Deze laatste werkzaamheid gaf hem 1 Aug. 1594 aanleiding tot een brief met klachten bij de Staten-Generaal over de gevaren, waaraan hij, op zijn zoo dicht bij den vijand gelegen goed, voortdurend blootgesteld was, terwijl hij zoo vele en zoo belangrijke diensten had bewezen en nog voortging te bewijzen, ja een groot deel van zijn bezit en zijn werkkracht in dienst van den Staat had opgeofferd.

Dit schrijven, dat een pijnlijken indruk maakt, was de aanleiding tot het plan om hem weder in staatsdienst te stellen en te belasten niet alleen met de ontcijfering van geheimschrift en „andersinds”

1) M^él. et Corresp., ed. Lacroix, p. 433.

maar in de eerste plaats — onschadelijk en toch nuttig werk! — met het vervaardigen der Bijbelvertaling, waarvoor hem een jaargeld zou worden toegekend. Half September kwam hij, zeer ingenomen met het plan, uit Zeeland over om een en ander te bespreken. Hij nam in October aan zich met dit doel te Leiden te vestigen tegen een jaargeld van *f* 200 's maands, benevens *f* 300 huishuur per jaar en *f* 300 voor de verhuiskosten — een royale regeling, waarvoor hij zeer dankbaar was ¹⁾.

De Staten van Holland, die het „pensioen” betalen zouden, belasten reeds 24 Oct. 1594 ²⁾ Burgemeesteren van Leiden met het huren eener „bequame huysinge” voor 5 jaren te zijnen behoefte. Hoogerbeets, nog pensionaris der stad, vond er weldra een aan de toen nog niet gedempte Papengracht. Het lag aan de oostzijde, drie huizen van de Voldersgracht (Langebrug), en behoorde aan de weduwe van zekeren Hendrik van Hagenoy of Hagenoe, die het verhuurd had aan Berthold Brant ³⁾, van wien de Staten de huur overnamen met ingang van 1 Mei 1595, voorloopig voor twee jaar. Daar vestigde zich, vermoedelijk reeds kort na dien datum, de thans 57-jarige staatsman in ruste, die zich nu aan een geliefkoosden arbeid in de stille academiestad zou kunnen wijden.

Aan die rust heeft veel ontbroken. In een brief

1) Response Apologétique van 1598, p. 435.

2) Res. Holl. i.d.

3) Res. Holl. 5 en 20 Oct. 1595. In 1581 woont hier, blijkens het bevolkingsregister van dat jaar, de rentenier jhr. Jan Brant of van den Brant, met de zijnen. In 1594 leefde Hagenoy nog (Belastingregister).

van 3 Nov. 1597 ¹⁾ klaagt hij over gemis aan rust: „tot nog toe ben ik dikwijls afwezig geweest en slechts zelden heb ik hier kalm verblijf gehouden (commoratus haesi)”. Herhaalde besprekingen aldaar met de geleerde predikanten, die met de medewerking aan zijn vertalingsarbeid belast waren, theologisch twistgeschrijf naar aanleiding zijner heftige aanvallen op de „geestdrijvers” in zijn „Ondersoekinghe ende grondelycke wederlegginge der Geestdryvische Leere” (1595), vooral met zijn Leidschen medeburger aan het Rapenburg, den strijdvaardigen Caspar Coolhaes, die zich de reputatie van Tauler, Sebastiaan Franck en de Wederdoopers aantrok ²⁾, bezorgden hem veel last. De in 1596 wegens dit geschrift tegen hem uitgegeven „Antidote ou Contrepoison” gaf hem aanleiding tot een heftige „Response apologeticque”, holl. „Ontschuldighen”, bij den Leidschen drukker Jan Paedts in 1598 en 1599 verschenen. De zaak van den geschorsten Hoornschen predikant Cornelis Wiggertsz., waarin hij 27 Febr. 1596 tot commissaris der Staten was aangesteld ³⁾, noodzaakte hem in Juni 1596 tot een langdurige reis naar Noord-Holland, waar de Synode deze zaak grondig onderzocht. Eindelijk heeft prins Maurits hem tegen het einde van 1597 belast met een zeer belangrijke zending

1) Van Toorenenbergen, **Philips v. Marnix** Godsdi. en kerk. geschriften, blz. 90.

2) Vgl. daarover Rogge, **Coolhaes**, II, blz. 72 vlg.; Tjalma, **Phil. van Marnix**, blz. 177 vlg.

3) **Res.** Holl. i.d.

naar het prinsdom Oranje 1), waarover aanstonds meer. Van de hem opgedragen Bijbelvertaling, waarvan hij alleen die van het boek Genesis 9 Oct. 1596 voltooid heeft 2), is onder deze omstandigheden weinig meer dan dit gekomen.

Van zijn verblijf te Leiden weten wij ook overigens weinig. Het was bijna natuurlijk, dat de Leidsche magistraat hem, den beroemden en aanzienlijken inwoner, bij besluit van 12 Sept. 1595 „om eenige merckelicke **insichten** wille” 3) vrijstelde van alle accijnsen. Met sommige hoogleeraren, als Vulcanius, onderhield hij nauwe vriendschapsbetrekkingen; met Douza, die een huis bezat aan de Pieterskerkgracht, Van der Werff en andere beroemde Leidenaars **zal** hij eveneens wel hebben omgegaan, voor **zoover** zijne bezigheden hem dit toelieten. Ook de Staten van Holland gaven hem vrijdom van „**impost**” op alle wijnen en bieren in zijn huis „**ingeleyt, gedroncken ende geconsumeert**” 4).

Van **grooten** invloed op zijn gezondheid is de **moeielijke** reis en de bezwaarlijkheid der onderhandelingen te Oranje geweest 5). Prins Maurits had hem en den heer van Brederode belast met de regeling der zeer verwarde zaken aldaar. De jonge Hugenootsche gouverneur **Blacons** gedroeg er zich, op het voorbeeld

1) Hij vertrok uit Leiden 4 **Nov.** en keerde eind Dec. over Lyon en Parijs terug (Van Toorenenbergen, 1.1.)

2) **Tjalma**, 1.1., blz. 301.

3) **Vroedschapsres.** 1595, fol. 58.

4) Rea. Holl. 14 Sept. 1595.

5) **De Is Pise**, Histoire de **la principauté d'Orange**, p. 564 **suiv.**

zijn vaders, als een onafhankelijk machthebber en sloeg de bevelen van prins Maurits in den wind, gebruik makende van de afgelegenheid van het prinsdom en de omstandigheid, dat eigenlijk niet Maurits maar diens oudere broeder Philips Willem, de pas uit de Spaansche gevangenschap naar Brussel teruggekeerde vorst, de rechthebbende in het prinsdom was. Maurits had Marnix bestemd tot gouverneur van het prinsdom ; hij moest er letteren, kunst en wetenschap bevorderen, een calvinistische universiteit met opleiding van predikanten (college) stichten, de nijverheid van zijde en wol verheffen, een kanaal naar de Rhône graven, den godsdienst herstellen.

Toen de beide **heeren** er kwamen, werden zij eervol en plechtig ontvangen, maar noch Blacons, noch Lesdiguières, de gouverneur te Grenoble voor koning Hendrik IV van Frankrijk, noch de Hugenoten te Gap, wilden zich aan de bevelen en inzichten van Maurits' afgezanten onderwerpen. Marnix riep nu de Staten van Oranje bijeen en trachtte zich met geweld en met de hulp der Katholieken van het gezag meester te maken maar Blacons en de zijnen, tot de tanden gewapend en het kasteel in staat van verdediging brengend, wezen de gezanten terug en beriepen zich op Lesdiguières. Marnix, zijn plan hier opgevend, reisde naar Grenoble, maar vond ook daar geen steun. De gezanten werden met afwisselend dreigende en vriendelijke woorden opgehouden. Zelfs hun leven liep gevaar. De Hollandsche **heeren** verlieten toen begin December de stad, vonden ook te Parijs **geringen** troost en keerden onverrichter zake naar huis terug,

zeer ontsticht over de geleden „escorne”. Marnix had bij zijn vertrek gezegd: „Je m'en irai mourir entre les bras de ma famille.”

Deze mislukte winterreis naar Oranje heeft den nog niet ouden man geknakt. In een brief ¹⁾ aan zijn ouden vriend Du Plessis-Mornay uit Leiden, van 10 Juli 1598, klaagt hij: „ce voyage d'Orange m'a comme mis sous le pied et rendu inutile. Je suis ici oiseux (d.i. ik kan niets uitvoeren) pour les continuelles afflictions que Dieu m'envoie de maladies de goutte, de gravelle et autres incommodités de vieillesse, sans relache.” Het werk aan zijn „Response” moet hem in deze omstandigheden zeer zwaar gevallen zijn, al ontplooit hij daarin nogmaals de onvergelijkelijke kracht zijner heftige dialectiek.

Nog kort vóór zijn dood is hij moeten verhuizen, daar zijn woning door de eigenares verkocht werd ²⁾. Hij verhuisde toen met 1 November naar de eerst in 1601 gedempte Pieterskerkgracht, naar het huis, waar wij in 15993) (de derde) „Mevrouwe van St. Aldegonde (Josine de Lannoy) met de kinderen (drie dochters) van den heer van St. Aldegonde” en „Mevrouwe van Souburch (weduwe van zijn zes weken na hem gestorven eenigen zoon Jacques) met haer kint (een dochter)” gevestigd vinden. Hij is er reeds 15 December 1598 gestorven en werd begraven

1) M^él. et Corresp., ed. Lacroix, p. 351.

2) Res. Holl. 22 Juli 1598. Zij had herhaaldelijk reeds de huur vooruit genoten.

3) Belasting register 10de penning 1599, fol. 29.

in de Pieterskerk; zijn lijk is later naar Souburg overgebracht. Zijne weduwe wordt in 16021) opgegeven als „vertrocken”; zij is in 1605 te Leiden gestorven.

Marnix' sterfhuis was dat, hetwelk lag op de plaats, waar thans de gymnastiekschool staat, het vierde huis toen van de Langebrug af. Het had te voren behoord aan de erfgenamen van Hillegonda van Zuylen van Nyevelt 2), die, „eertyts joffr. in der abdie van Rhynsburch”, er sedert den „oorlog” van 1572, die Rijnsburg onbewoonbaar maakte, haar intrek had genomen. Het daarnaast gelegen huis, boven welks poort „Pax Huic Domui” met het jaartal 1688 staat, was in de 17de en 18de tot op het midden der 19de eeuw katholiek eigendom en werd bewoond door paters Jezuïeten, die aan de Schoolsteeg daarachter een „schuilkerk” 3) hadden. Van daar waarschijnlijk de inscriptie, die voor een kerkelijk gebouw past. Sommige Leidenars vertaalden de spreuk als „pakhuis-dominee”, in verband misschien met de bestemming.

Dit geheele complex huizen, waarvan dat aan de zuidzijde de jaartallen 1619 en 1620 draagt en dikwijls voor dat van Marnix werd gehouden, is in 1844 aan het Katwijksche Jezuïetencollege en 21 Aug. 1858 in eigendom overgegaan aan Mr. J. Kneppelhout 4),

1) Reg. 10de penning.

2) Bevolkingsregister 1581. Vgl. Pleyte. Leiden voor 300 jaren, Bijl. XIX, **Bonboek** Overthoff, fol. 408/9.

3) Een teekening daarvan uit 1745 in den Platenatlas van het Stedelijk Archief (n°. 2607).

4) Mededeeling Kadaster, welwillend verstrekt door den heer Gordon, bewaarder der hypotheeken.

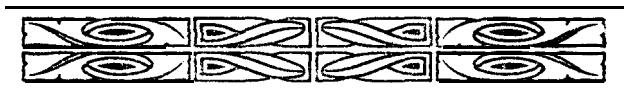
wiens hoogbejaarde weduwe nog leeft en er scholen en kunstverenigingen gastvrij herbergt. Aan dat huis grensde dan weder het omvangrijke pand, waar de rector van de Latijnsche school in de Lokhorststraat van ouds woonde en een groot pensionaat hield. Blijkens het bevolkingsregister van 1581 huisde toen rector Stockius er met 3 kinderen, 3 dienstboden en 51 scholieren en studenten. In Marnix' dagen woonde er rector Swaerdecroon en daarnaast prof. Clusius. De nauwkeurig en mooi gegraveerde kaarten van Bast (1600) en van Hagen (1675) geven eenige voorstelling van het toenmalig uiterlijk dezer geheele buurt ¹⁾; oude kadastrale teekeningen schenken de gelegenheid om de plaatsbepaling nauwkeurig vast te stellen ²⁾.

Die van Bast laat ons een groot huis met twee topgevels en een flinken tuin met boomen aan de Papen-gracht zien. Dat aan de Pieterskerkgracht was kleiner. Hier heeft de beroemde staatsman, geleerde en schrijver zijn laatste dagen gesleten. „Repos ailleurs!” zooals zijn zinspreuk luidt, zou ook op die dagen toepasselijk zijn, nu het „saevis tranquillus in undis” zijn andere zinspreuk — daarop niet meer van toepassing mocht heeten.

P. J. BLOK.

1) Platenatlas, n°. 46 en 86

2) Platenatlas, n°. 232.

Boerhaave-herdenking.

1668—1918.

„Simplex veri sigillum.”

Den 31sten December was het 250 jaren geleden dat Hermanus Boerhaave geboren werd en dit feit is te Leiden feestelijk herdacht geworden.

Deze herdenking ging uit van de Vereenigingvoor geschiedenis der Natuur-, Genees- en Wiskunde, de Nederlandsche Chemische Vereeniging en de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst en daar de Oudejaarsdag zich minder daartoe leent, had de viering den 30sten December plaats.

Behalve een tentoonstelling van Boerhaaviana in het Stedelijk Museum was een bijeenkomst georganiseerd in de Aula der Academie waar een tweetal redevoeringen over Boerhaave werden uitgesproken.

Boerhaave werd in 1701 voor het eerst aan de Leidsche Hoogeschool verbonden door een lectoraat in de geneeskunde en acht jaren later — in 1709 — ontving hij na den dood van Petrus Hotton, de

dubbele leerstoel voor de genees- en kruidkunde. Ten **gevolge** van het overlijden van **Jacques le Mort** aanvaardde hij in 1718 ook nog het hoogleeraarsambt in de scheikunde.

Tot 1729 heeft Boerhaave die drie leerstoelen bezet, maar in dat zelfde jaar wegens minder goede gezondheid en gevorderden leeftijd het onderwijs in botanie en chemie neergelegd, terwijl hij het professoraat in de geneeskunde tot aan zijn sterven — den 23sten September 1738 — heeft blijven bekleeden.

De grootste waardeering komt Boerhaave toe als leermeester en in dat opzicht heeft hij destijds over **geheel** Europa school gemaakt. Hij bezat de merkwaardige gave om zijn woorden en gebaren, en zelfs zijn stijl naar den aard van het onderwerp te kiezen en door het inlasschen van historische- en anekdotische opmerkingen zijn talrijke toehoorders voortdurend geboeid te houden. Maar behalve zijn groote welsprekendheid toonde Boerhaave zich ook een uitnemend experimentator, die de door hem beoefende wetenschappen op een tot nog toe ongekende wijze met elkaar in verband wist te brengen, waardoor zijn lessen een bijzondere aantrekkelijkheid hadden.

Voor elk zijner drie onderwijsvakken schreef hij een leerboek, die, ieder op eigen gebied, een **buitengewonen** opgang hebben gemaakt. Voor de geneeskunde waren dat een tweetal werken, nl. de „**Aphorismi**” en de „**Institutiones**”; voor de scheikunde zijn „**Elementa Chemiae**” en voor de plantkunde een „**Index plantarum**”. Als docent, zoowel in zijn direct onderwijs, als door middel zijner leerboeken, heeft hij een

naam verworven die terecht door den historieschrijver dier wetenschappen in eere dient gehouden te worden.

Verder beschikte Boerhaave over persoonlijke karakter-eigenschappen, waarmede hij de harten zijner medemenschen aan zich wist te binden en zijn goedhartigheid, zijn toewijding en zijn hulpvaardigheid blijken uit de zelfverloochenende wijze, waarop hij, ondanks zijn veel omvattende arbeid verbonden aan drie leerstoelen, toch nog den tijd vond om verschillende werken van andere geleerden uit te geven en met liefde zich daarvoor telkens geldelijke offers getroostte.

Bij alles wat van Boerhaave is uitgegaan, zoowel in woord als in daad, zien wij eenvoud als het kenmerk van het ware, overeenkomstig zijn lijfspreuk die als motto boven dit artikel is geplaatst.

Boerhaave genoot in hooge mate de achting zijner stadgenooten, hetgeen duidelijk uitkwam toen na een hevigen jichtaanval in 1722 zijn herstel door geheel Leiden op den 11^{den} Januari 1723 met vreugdebetoon en feestverlichting werd gevierd. Tot op den huidigen dag is zijn naam hier ter stede populair, waar met trots de herinnering voortleeft aan dezen vroegeren medeburger, wiens roem als geneesheer over gansch Europa was verspreid.

De herdenking ving aan met een tentoonstelling op Boerhaave betrekking hebbende en die des morgens om 11 uur in tegenwoordigheid van talrijke belangstellenden, o.w. de burgemeester en de rector-magnificus, bij monde van Prof. Dr. P. J. Blok werd

HERMANUS BOERHAAVE
(naar de schilderij van Aert de Gelder)

ingewijd. Hierna nam de voorzitter der commissie, Mr. Dr. J. C. Overvoorde, het woord, ten einde het tentoongestelde nader toe te lichten. Vervolgens verklaarde de burgemeester, Jhr. Mr. Dr. N. C. de Cuijselaar, de tentoonstelling voor geopend.

De tentoonstelling (catalogus door dr. Kroon) bestond uit drie rubrieken, nl. werken, portretten en voorwerpen van Boerhaave. Daarvan was de verzameling portretten die bijeen was gebracht het meest interessant. In de eerste plaats waren er verscheidene **conterfeitsels** in originali, w. o. het kostbare portret in olieverf van Aert de Gelder, dat in October 1918 door den heer D. A. J. Kessler te 's-Gravenhage aan het Rijk ten geschenke was gegeven ter plaatsing in het Mauritshuis en waarvan een reproductie hierbij gaat. Voorts was er een zeer uitgebreide collectie van ongeveer honderd verschillende Boerhaave-afbeeldingen in gravuren die meer of minder goed gelijkend waren.

Bibliographisch was deze tentoonstelling niet zeer volledig, hoewel een groote verzameling aanwezig was van Boerhaave's eigen werken, alsook vertalingen, maar van beide soort alleen de eerste drukken. De natuurhistorische werken die Boerhaave heeft uitgegeven voor buitenlandsche geleerden (o.a. voor Marsilli, Vaillant, e.a.) waren totaal afwezig, zelfs een exemplaar van de „Bijbel der **Natuure**” van onzen vaderlandschen grootmeester Swammerdam, welke uitgave geheel en al aan Boerhaave te danken is, ontbrak op deze tentoonstelling. Wel vond men er vele verhandelingen en korte mededeelingen over zijn persoon en een fraaie collectie handschriften. **Een** groote

merkwaardigheid was een Turksch handschrift, namelijk een copie van de Turksche vertaling van Boerhaave's *Aphorismi en Institutiones medicae*, waarvan het origineel in de moskee van Sultan Bajorid te Constantinopel bewaard wordt.

In een derde rubriek waren verschillende persoonlijke voorwerpen samengebracht, die indertijd aan Boerhaave hadden toebehoord, alsmede afbeeldingen van zijn geboortehuis te Voorhout, van het kasteel Oud-Poelgeest waar hij sedert 1724 's zomers woonde en van het huis aan het Rapenburg thans n°. 31 waar Boerhaave is overleden.

Bij de bijeenkomst in het groot-Auditorium der Academie die 's middags om 2 uur plaats had, hielden de hoogleraren Prof. Dr. Ernst Cohen en Prof. Dr. E. C. van Leersum elk een rede ter herdenking van Boerhaave. Onder de talrijke aanwezigen waren o.a. de Minister van Onderwijs en diens Secretaris-Generaal, voorts Curatoren der Hoogeschool, vele professoren, deputaties der medische faculteiten uit de andere Universiteitssteden, enz.

Prof. Cohen begon met den levensloop van Boerhaave te schetsen en gewaagde van den uitbundigen lof, die hem zoowel in zijn vaderland als in het buitenland werd toegezwaaid. Daarna vroeg spr. de aandacht voor Boerhaave als chemicus en stond uitvoerig stil bij hetgeen de scheikunde aan Boerhaave verschuldigd is. Zijn conclusie luidde, dat hoe groot zijn verdiensten als leermeester en onderzoeker ook moge geweest zijn, Boerhaave toch in geen geval als de schepper der nieuwere chemie kan worden beschouwd. Volgens

spr. moest de vereering van den chemicus Boerhaave tot matiger afmeting worden terug gebracht, want hij is dienaangaande te veel bewierookt en zijn naam vaak dáár genoemd, waar die niet op zijn plaats was.

Daarna hield Prof. van Leersum een rede over Boerhaave als medicus, waarbij spr. deed uitkomen, dat de geneeskundige kennis van Boerhaave veelal te hoog was aangeslagen. Op klinisch gebied heeft hij geen enkel nieuw ziektebeeld weten te onderscheiden en geen enkel verschijnsel is naar Boerhaave genoemd. Evenmin heeft hij de diagnostiek met nieuwe hulpmiddelen verrijkt, terwijl zijn therapie zich niet onderscheidde van wat de traditie hem had opgeleverd. Daarom moest volgens spr. de succesvolle praktijk van Boerhaave niet gezocht worden in zijn bijzondere geneeskundige feitenkennis, maar in de sterke macht zijner persoonlijkheid, gebaseerd op meerdere ontwikkeling en beschaving des geestes. Boerhaave oefende door zijn nobel karakter, den eenvoud zijner zeden en zijn hoog plichtbesef zulk een moreel overwicht uit op zijn medemenschen, dat bij in staat was hun zijn wil op te leggen en daardoor de krachten zijner geneesmiddelen potentieerde. Zijn oogmerk was voornamelijk gericht op den toestand der ziel, van wier machtigen invloed op het organisch ziekteproces hij zich terdege bewust was. En uit dat oogpunt kan Boerhaave volgens spr. aan den huidige medicus nog volkomen tot voorbeeld worden gesteld.

Hierna bedankte Prof. Cohen de aanwezigen voor hun tegenwoordigheid en was deze bijeenkomst afgelopen.

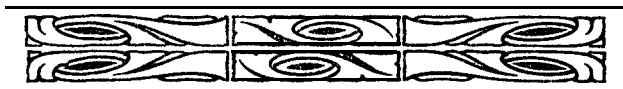
De algemeene indruk die deze plechtigheid achterliet beantwoordde slechts matig aan een huldiging, want daarvoor werd door beide feestredenaars te veel kritiek op den jubilaris uitgeoefend, hetgeen niet altijd welwillend klonk. De vraag is zeker gemotiveerd of de ter sprake gebrachte bedenkingen tegen een overdreven Boerhaave-vereering niet zachter hadden geformuleerd kunnen worden en of zij in dezen scherpsten vorm niet beter in den boezem van vakverenigingen hadden thuis behoord dan juist op een openbare herdenkingsviering.

Ook werden nog ter gelegenheid van dezen gedenktag aan het standbeeld van Boerhaave op den Stationsweg en aan zijn graftombe in de St. **Pieters**-kerk meerdere kransen neergelegd.

De stad Leiden is nog in het gelukkige bezit van het gebouw waarin Boerhaave zijn vermaarde kliniek heeft gehouden en dat zich bevindt achter de **Vrouwe**-Kerk tusschen de Vrouwekamp en de Agnietensteeg, waarin vroeger het Caecilia-gasthuis en tegenwoordig de stedelijke barak voor besmettelijke ziekten is gevestigd.

Ook bestaat de Hortus Botanicus, weliswaar veel uitgebreider in omvang, nog op dezelfde plaats als in den tijd toen Boerhaave daar met groote toewijding zijn plantenverzamelingen bijeenbracht en zelf verzorgde. In dien Academietuin heeft ook de meer dan honderdjarige „boom van Boerhaave” gestaan, door hem zelf in 1737 geplant en die in het midden der 19de eeuw is bezwaken.

Dr. F. W. T. HUNGER.

Oude huisopschriften te Leiden.

Op een gevel aan de **Heerengracht**.

Eenen . engel . des. heeren . heeft. in. eender. nacht.
185 duisent man . omgebracht.

Dit. is. inden. groenen engel. **maer** . sonder kracht.

Anno 1634.

Tegel van aardewerk in de Lakenhal, n°. 2146.

Luiffel-schrift te Leiden by de Koepoort.

Hier logeert men menschen, beesten, en boeren,
Treet in, men zal je voeren,
Ider na zyn competentie.

Dit's in zyn Hoogheit, Princelyke **Excellentie**.

Koddige Opschriften 1, 40.

**Voor een Schynheilige Bakkers Luiffel,
te Leyden.**

Opregt, vroom, en wel wegende;
Job aan 't negende.

**Een ander die hem wel kende, schreef met
kryt daar onder.**

Liegende, bedriegende, niemand ontziende,
Job aan 't tiende.

Een derde voegden 'er by.

Zuipende, zwelgende, 't is altijd het zelfde,
Job aan 't elfde.

1, 47.

Te Leiden, in 't Mierenest, in de drie Nagtwerkers.

Van u Heer goet,
Wagt ik voorspoet,
En milde zegen:
Wy gaan Nagtwerken,
Wilt ons versterken,
Op alle wegen.

1, 68.

Luiffel-schrift, te Leiden op de Maren.

De zegen des Heeren moetmen verwagten,
Hier is goet Logys by dag en by nagten.

1, 84.

Tot Leiden.

Dits in de drie Kazen by de Mare poort,
Ik bid u komt in, koopt wat, maar bruyt niet voort.

1, 85.

Te Leiden aan de Poort.

Die quaat doet moet boeten,
Jozef doet zyn Broeder groeten.

1, 114.

In 't Koffyhuis, te Leiden op de Langebrug.

Avontuurtje, avontaritie,
Daar reed een klein mannitje op zyn paritje,
Hy brak Wagen en Ploeg,
Is dat niet Avontuurs genoeg?

1, 114.

Luiffel-schrift, te Leiden.

In hondert duizent vreezen,
Dog God zy lof boven al,
Die my wel bewaren zal.
Hier paptmen allerley lakens breed en smal.
God geeft wint en zon na zyn vermogen.
Daar by hoop ik wel te Drogen.

1, 116.

**Te Leiden daar een Bok had uitgehangen, en een
Hoorn in de plaats was geschildert.**

Gerokt is weg den Bok.
Wilt u daar aan niet stooren,
 Ik verwacht myn eeuwig gelok,
 En heil, hier in den Blaauwen Horen.
 1, 116.

**Onder een Bort daar een drinkend hert
in geschildert was, te Leiden op d'oude Vest.**

Gelyk een hart van jagen moe lust te drinken water rein,
 Alzo verkooptmen hier, tot versterking van de mage,
 toebak, bier en brandewyn.
 1, 117.

**Tot Leiden achter de doelen daar eertyts een
Munniksklooster gestaan had, en nu veel wevers
woonen, stont op een uithangbort :**

Eertyts hadden hier de *Patres*
 Haar Domminatie,
 Maar nu woonender andere *Fratres*,
 Door Godes gratie.
 1, 119.

Tot een Toebakverkoper te Leiden.

In de gekroonde vogel Struis
 Verkoopt me goe Toebak,
 Voor groot en klein tot **ieder zyn gemak**,
 Van daag om gelt morgen om **niet**,
 Naar het myn in het **hoofd schiet**.
 2, 18.

Voor een Schippershuis, te Leiden.

Is **Godt** met ons wie kan ons **deeren**,
 Zo **wy** zeilen of laveeren.
 Dit is in het Martschip van Leiden op **Zeelant**,
 Wel voorzien van zeil, treil, en want.

2, 18.

Voor een Brandewyns-winkel, te Leiden.

Dit is in de Ridder Sint **Joris**,
 Hier verkoopt men Brandemoris.

2, 19.

Tot een Mostertman, te Leiden.

Hier maalt men **Mostaart** wilt het weten,
 Goet en vers zal ik **LI** meten,
 Om tot vleesch en visch te **eeten**,
 Gelyk spek by erreweten.

2, 21.

Tot een **Brader**, te Leiden.

In de gelardeerden Vogelpoot.
 Hy smaakt by Wyn en **Wittebroot**.

2, 22.

Tot een Toebakverkoper, te Leiden.

In den gelaarsden Ezel zeer kloek
 Verkoopt men Toebak, Brandewyn en Knapkoek.

2, 26.

Voor een Herberg, te **Leiden**.

In de gepluimde Swan
Is goet logys voor de reizende man.
2, 28.

Tot Leiden, op de Agter-Gragt; staat een **Perzoon**
tegen de Luiffel geschildert, met een Schoot
Bollen in de mont, zeggende:

Nominativo **hic**, haec, hoc,
Dit is in de Bolle schok.
2, 74.

Op 't Geldelooze Paatje, te Leiden.

Als 't niet en gaat na mynen wil,
Zo wil ik **lyden** en zwygen stil,
En gaan vrolik langs de straten,
Zo zullen zy haar benyden die my haten.
3, 14.

Te Leyden by de Vliet.

Hier verkoopt men kisten,
Voor alle Christen:
Gy hebt uur, nog tyd:
Wilt alle listen
Haastelyk slitzen,
Dog voorzigtig zyt.
3, 98.

Voor een Hoedemakery. Te Leiden.

Hier **maaktmen** sterke hoeden om de herzens te sluiten.
Op dat het los **verstant** daar niet mag vliegen buiten.
4, 4.

Voor een Gang, te Leiden.

In dese gang woont Giertje de **Kopster**,
De **Dogter** is een Laken-nopster,
Haar man lapt schoenen heel na de zwier,
Die haar van noden heeft vindze hier.
4, 7.

Voor een Gang van **Breekje** daar niet wat?
te Leyden.

Hier woont het vrouwtje die om aan de kost te raken,
Alle gebrooke kruiken weet weder heel te maken.
4, 14.

Voor een Verwery, te Leyden.

Ik zal **u** dienaar zyn als gy my hebt van doen.
Myn **verw** maakt alle kleur, en slacht de Chamelioen.
4, 20.

Luiffelschrift tot een Zaatverkoper, te Leiden.

Hier verkooptmen veelderlei **zaat**.
Om in de aarde te zaajen daar vrugt uit ontstaat;
Tot nodig onderhoud voor 't menschelyke leven,
Doch 't best zal ik myn wyf zelf in haar tuintje geven.
4, 38.

Op het Bort van een Hoedemaker, te Leiden.

Ik Pierre Filoe, een Gasconjer geboren,
Maak puik van heele en halve fyne **castoren**,
Ook koddebekken, a la mode de frans,
Voor een duitsche mof of een **bremer** hans,
Of wil'er iemant een van zuivere **vigonje**,
Die kom by Pierre Filoe van Gasconje.

4, 45.

Te Leiden by 't Klokhuis.

Komt treed vry in, het **zy** man of wyf,
Koopt Laarzen, Schoenen, Muilen, elks geryf.

4, 63.

Tot een Paruikmaker, te Leiden by 't Klokhuis.

Hier verkoopt men puiks puik **Paruiken** en Toeren,
Voor **Princen**, Vorsten, **Heeren** en Hoeren.

4. 63.

Luyffel-schrift, te Leiden op den Ryn.

Hier **maaktmen** laken, en spant het op ramen,
Die 'tal te veer rekken, die moeten haar schamen,
Dan scheert men het droog, en brengt het in de stad,
Doch de Droogscheeders zyn garen met de bek in't nat.

4, 69.

Voor een huis, te Leiden.

In 't ongeboore Monsterdier
Verkooptmen goet vier gulde bier.
4, 69.

Opschrift, te Leiden, op de Hooigraft.

In de gekroonde Nagtegaal
Verkooptmen wol by de baal.
4, 90.

Opschrift, voor een Hoedemakery, te Leiden,
in de Raamsteeg.

In de Hoedemakery, zeer onrein,
Maaktmen hoeden gemeen en fyn,
Voor Burgers en Heeren,
Om malkander te caresseeren,
En maaktmen oude Hoeden schoon,
Om kleine loon.
4, 95.

Luyffel-schrift, te Leyden.

Men bind hier en verkoopt verscheide **zoort** van
[Boeken,
Om 't merg der wetenschap met kennis uit te zoeken.
4, 117.

Luyffelschrift. Voor een Herberg, te Hazerzou.

Die hier wil drinken, en niet zoekt te betalen,
Die komt hier niet in, of de nikker zou hem haalen,
Hier verkoopt men Mom en Wyn voor dorstige en
[drooge;
Ik zeg u 't is geen tovery, komt ziet het voor jou oogen.
2. 11.

Voor een Tappers huis, tusschea Haarlem
en Leiden.

Hier in de Os **woonen** twee Waarden, dat 's een zwier,
De een verkoopt de wyn, en de ander borl en bier.

4, 19.

HOOGWAKERSBOSCHJE TE NOORDWIJK.

Niettegenstaande onze rechtzinnige vaders op grond van Jeremia V : 22 beweerden dat onze duinen reeds bij de schepping der wereld hunne plaats hebben bekomen, omdat in dezen tekst de profeet Jehovah laat spreken: „Die ick der zee het zant tot eenen pael gestelt hebbe, met eene eeuwige insettinge, datse daer over niet en sal gaen: of schoon hare golven sich bewegen, soo en sullense doch niet vermogen, ofse schoon bruysen, soo en sullense doch daer over niet gaen,” hebben toch de historischrijvers dier dagen de stelling verkondigd dat onze hooge of buitenduinen door „de Zee zijn opgeworpen met een volle zee, vol Sandts zijnde, vóór den Cimberschen Vloedt, terwijl de Cimbersche Diluvie de binnen-Duynen hier gebrocht heeft, om datmen in

die Duynen vindt mede Boomen, Veen of Moer, die de selve Diluvie veroorsaecht heeft.” 1)

Deze hypothese is zeer aannemelijk, doch op meer vaststaande gronden kunnen wij veranderingen en uitbreiding van de binnenduinen constateeren. Zoo weten wij dat door zware stormen, zelfs in den loop der laatste eeuwen, vele landerijen aan den duinkant zijn overstoven, waarom men te Noordwijk, Noordwijkerhout en Hillegom, bij afzanding der duinen, voorwerpen van vroegeren en lateren tijd heeft gevonden; te Hillegom, onder vele voorwerpen, een looden plaatje, waarop in reliëf zich een dorre boom vertoonde met de initialen C. M. en het jaarmerk 1634.

Een nader bewijs tot het feit van genoemde zandstuivingen toont ons een „Requête van Schout ende Gezwoorens van Noortwyck” aan de Staten van Holland en West-Friesland, dato 11 Jan. 1659, om octrooi tot het doen van een jaarlijkschen omslag van f 500.— waarin zij de armoede der dorpskas schetsen, ter oorzake o. a.: „Dat door ‘t overstuyven van des Graeffelyckheys Duynen, vermits de lanckheyt van de voorz. Heerlickheyt van Noortwyck, streckende van Hoornes by Cattenwyck tot aen Breroe toe, verscheydene Landen vermist werden”.

De overstuiving, door requestanten bedoeld, is vermoedelijk veroorzaakt door den storm van 1653, waarvan J. v. Oudenhoven in zijne „Antiquitates”, pag. 106 en 107 meldt: „Anno 1653, nam het Jaer

1) Zie Jacob van Oudenhoven, *Vernieuwe Oudheden der Gimbren*. Haarlem 1682, pag. 140—143.

sijnen aenvangh met eenen geweldigen ongemeenen Storm, die de Zee soo dede opswellen, datse scheen over de Duynen te willen loopen, ende 't Land gelijk te willen overtroomen, ende sette sigh de Zee in de Duynen, ende ruckte een groot stuck Duyns met geweld daer uyt, ende worp dit Tempeest twee Oorlogh-schepen over alle Bancken ende Sanden tegen de Duynen aen."

Een door uitstuiving gevormde duinpan of bekken-vormig dal ¹⁾ is het tot in het vorige jaar bestaan hebbende „Hoogwakersboschje" in de noordduinen te Noordwijk, waarin inzonderheid plant- en vogelkundigen zich jaarlijks zoo genotvol konden vermeien.

Vóór deze duinpan beboscht was stond zij bezet met doornstruiken en had zij door hare luwe ligging eene blijkbare aantrekkelijkheid. In Juni 1813 had zich te Noordwijk eenige dagen opgehouden zekere Elsje Lakeman, van Zandvoort geboortig, zonder domicilie of eenig middel van bestaan. Daar zij in de laatste periode van zwangerschap verkeerde, liet de maire haar door den veldwachter Gerrit Slats overbrengen naar hare ouders te Zandvoort. Doch zie, den volgenden dag liep zij weder naar Noordwijk terug en dwaalde in de duinen rond tot zij eindelijk zich nedervleide in genoemde vallei, waar de ooievaar haar tusschen de doornheesters een vleeschelijk roosje bracht. De maire trok zich haar lot aan en verschaftte

1) Door het volk „delleetjes" genoemd, afgeleid van delling of dal. Het zijn laagten of valleien in de duinen waarin aardappelen of rogge wordt geteeld.

haar met de zuigeling huisvesting en onderhoud. Vernomen hebbende dat zij echter gehuwd was met Hendrik Ru, domesticq te Velzen, waarom zij ingevolge de wet geen ander domicilie had dan dat van haren man, zond hij Elsje, na hare herstelling, den 11^{en} Juli 1813 tot den maire van Velzen, met een nota, groot 15 gld., 2 st. en 6 penn., welke som was aangewend tot haar herstel, ten einde dit bedrag door Hendrik Ru te laten restitueeren. ¹⁾

De duinpan werd daarna twintig jaren lang aangeduid met den naam „'t kraemdelletje”.

In vroegeren tijd behoorde deze doornvallei tot het jachtgebied van Leeuwenhorst. Blijkens de „ordonnantie van de vryheid van Jaght omtrent den Huyse van Leeuwenhorst” van 3 April 1679 mochten alleen „de Jagt in Persoon binnen de voorschreeve Limiten tot haar eygen vermaak exerceeren” de heer van Noortwyk, de heeren van de ridderschap en de raad-pensionaris Gasper Fagel, omdat aan laatstgenoemden heer door de ridderschap de huizing van Leeuwenhorst zijn leven lang was in huur gegeven.

Overigens gold het: „Nademaal de Duynen, binnen de voorsz. Limiten geleegen, Konyneloos zyn gemaakt, dat derhalven niemand, wie hy zy, of onder wat pretext sulks soude moogen geschieden, de voorsz. Duynen sal moogen beloopen of begaan buyten de gemeene Gangpaaden of Wagenweegen, of zoo iemand bevonden soude moogen werden buyten de voorsz. Weegen of Paaden, de voorsz. Duynen te kruysen,

1) Gemeentearchief, „Uitgaande brieven 1813-1818.” Missive no. 443.

of de Nollen of schorre kanten af te loopen of bezoeken, dat deselve verbeuren sal voor de eerstemaal vyf en twintig guldens, voor de tweedemaal vyftig gelijke guldens, en voor de derdemaal arbitralijk gecorrigeert te werden; behoudelijk, dat de Helmplanters en Helmsteekers in de tyd van de Helmplantinge, haar werk aldaar sonder eenige verbeurte sullen moogen doen, zoo nogtans, dat in **gevalle** iemand bevonden **wierde** eenig Haas of Hoen te vangen, deselve verbeuren sal een **somme** van vyftig guldens voor ieder Haas of Hoen, dat syluyden souden moogen hebben gevangen.”

Toen in de eerste helft der 19^e eeuw het recht van de jacht in genoemd gebied door's rijks domeinbestuur was toegewezen aan den te Noordwijk wonende heer Abraham Hendrik **Verster** van Wulverhorst, houtvester in het eerste jachtdistrict van Zuid-Holland, wemelde het in de doornvallei van hazen en ander wild. De houtvester kwam op het gelukkige denkbeeld deze vallei te veredelen door haar met verschillende houtsoorten te bebosschen. Hij plantte in 1847 daarin een aantal berken, elzen, populieren, eiken en **wilgen**-boompjes met wat meidoornstruiken, en daar de duinpan, door haar diepe ligging en aan haar zuid-oostpunt voorzien van een bronnetje (watergat), in de winterperioden steeds geheel of gedeeltelijk onder water stond, is -de bebossching uitnemend gelukt.

Aangezien er op het hooge duin ten noordwesten van het nieuwe boschje een jacht- of **waakhut** stond opgericht, verkreeg de bebosschte vallei al spoedig den naam van „**Hoogwaak**” of het „**Hoogwakersboschje**”.

Het boschje groeide jaarlijks aan. Behalve den meidoorn vond men den liguster en den egelantierstruik, enkele hondsrozen, wilgenroosplanten en Maartsche viooltjes, terwijl in het breedst gedeelte van het boschje zich een klein grasveld bevond, ingesloten door populieren en waterwilgen en eenig eikenhout.

De vallei kreeg een 'pittoresk aanzien en werd langzamerhand door vele jacht- en natuurminnaars bezocht. Zij besloeg een terrein van 5400 vierkante meter.

Op een Septemberavond in 1856 bracht aan het boschje een bezoek de 25-jarige Carolina van Hogendorp Dirksd', kleindochter van den bekenden Mr. Gijsbert Karel graaf van Hogendorp. Zij was in 1854 gehuwd met G. E. Baron van Asbeck, destijds rijksontvanger te Noordwijk. Met haar echtgenoot en eenige kinderen van hare familie op het grasveldje gezeten, gaf zij wijding aan het boschje door op keurigen toon vóór te zingen het kort geleden door E. Gerdes vervaardigde en later 200 gevleugeld geworden lied :

Er ruischt langs de wolken
 Een lieflijke naam,
 Die hemel en aarde
 Vereenigt te saam.
 Geen naam is er zoeter
 En beter voor 't hart,
 Hij balsemt de wonden
 En heelt alle smart.

Kent gij, kent gij dien naam nog niet?
 Dien naam draagt mijn Heiland,
 Mijn lust en mijn lied! enz. 1)

Dr. W. F. R. Suringar, de beroemde Nederlandsche botanicus, die in 1862 bevorderd werd tot gewoon hoogleeraar aan de rijksuniversiteit te Leiden, speciaal met het onderwijs in de plant- en kruidkunde, ontdekte bij zijn eerste bezoek aan „Hoogwaak” de uiterst zeldzame boschwinde „*Convólvulus sylvestris*”. Deze slingerplant heeft zacht-rose klokken met witgestreepte

1) De redactie zal wellicht de afdwaling mij vergunnen door de oorsprong van genoemd lied **aan** de vergetelheid te **onttrukken**.

Iemand vroeg den heer Gerdes schriftelijk of het lied: „Er ruischt langs de wolken” een gedicht **van** hem zelf dan wel een vertaling van zijne hand is. Gerdes gaf hierop het volgende antwoord, welke brief is opgenomen door het „Doetinchems Weekblad” van Vrijdag 31 Juli 1691.

„In het jaar 1855 of '56, — precies weet ik het niet meer — **ontving** ik op zekeren herfstavond het bezoek van een duitschen zendeling, Kaufmann geheeten, die uit Zuid-Afrika kwam en nu op reis **was** naar **Barmen**, **waar** hij wilde **uitrusten van** zijn veeljarigen arbeid **Pas** zat hij bij ons, of daar meldde zich een nieuw bezoek **aan**, namelijk Mej. Auguste **Letz** die uit Duitschland kwam en eerstdaags scheep zou **gaan naar** Sumatra, **waar** zij met den zendeling C. W. **Ottow** in het huwelijk zou treden en tezamen het Evangelie **aan** de heidenen verkondigen.

Op bovengenoemden **avond** zaten wij gezellig bijeen en zongen onze liederen. Ook de zendeling **Kaufmann** en Auguste **Letz** onthaalden ons op menig duitsch lied, en vooral dat van laatstgenoemde trof mij zeer, misschien wel om de melodie, die pas bekend was. Toen de gasten vertrokken waren en wij ons ter rust begaven, kon ik den slaap niet vatten. Ik moest gedurig **aan** de melodie denken, die mij door het hoofd speelde **en** mijn geest bezighield. Zachtjes, om mijn goede vrouw niet te wekken, neuriede ik die melodie na, stond ten **laatste** op **en** dichtte toen het lied:

Er ruischt langs de wolken, **enz.”**

hoeklijnen, haar bladeren en steel zijn bleekgroen, zij bloeit in de maanden Juni en Juli. Prof. Suringar heeft haar daarna opgenomen in zijn leerboek over in het wild groeiende planten als een uitheemsche winde, die hier te lande slechts in een enkel duinpan wordt aangetroffen, te weten in het „Hoogwakersboschje” te Noordwijk. Jarenlang bleef hij des zomers „Hoogwaak” bezoeken tot aan zijn 40-jarig jubileum in Nov. 1897, en wel in de laatste jaren met dr. Gerlof van Vloten, die 21 Maart 1903 te Noordwijk overleed.

In het doortijdvak en tijdens de bebosschingvóór ruim 70 jaren broedden er eksters en kraaien in het dal, doch dit gevogelte werd langzamerhand uitgeroeid. Interessant is het te vernemen welke vogelsoorten later het boschje tot broedplaats verkozen,

De heer Jan Verwey, zoon van den bekenden letterkundigen Albert Verwey, een hartstochtelijk onderzoeker op het gebied van vogels, heeft met zijn scherpzinnigen blik gedurende de vijf laatste jaren eens nagegaan welk gevederd soort in „Hoogwaak” haar broedgelegenheid heeft genomen. Hij vond daar elf soorten, te weten: groenvink, grauwe klauwier, fitis, spotvogel, tuinfluiter, merel, zanglijster, nachtegaal, roodborst, boschduif en tortel. Van genoemde vogels had de grauwe klauwier, die de grootte heeft van een Ieeuwerik, de eigenaardigheid om gevangen dieren op duindorens te prikken en ze daarna op te peuzelen. Zijn gevangen waren spik- en veldmuis, kikversh, hagedis, julikever, en kleine vogels, waaronder pieper, grasmusch, kneu en eens zelfs een Ieeuwerik. Vier afbeeldingen van opprikking vindt

men in „De levende Natuur” van 1 Maart 1917, geteekend door den ontdekker bij zijn artikel „De vogels van Noordwijk in 1916”.

Met den trek der vogels passeerden jaarlijks alle soorten het boschje, terwijl de houtsnip, verschillende uilen en enkele roofvogels zich gedurende langeren of korteren tijd daarin ophielden.

In het jaar 1913 heeft een combinatie van golfspel-minnende heeren een duinencomplex van 30 à 40 hectaren ten noorden van Noordwijk van 's rijks domeinen in erfpacht verkregen, welk terrein aanvang nam met het boschje van „Hoogwaak” en eindigde bij de bouwhoeve „Puikenduin” van den heer C. Dobbe. In den winter van 1913 en '14 zijn, onder leiding van den rijkslandbouwleeraar der provincie Zuid-Holland, den heer A. A. Neeb, op dezen voor golfspel uitstekend geschikten bodem negen golfbanen aangelegd, terwijl onder leiding van den heer H. Liefferink, architect te Noordwijk, ten westen van „Hoogwaak” een clubgebouw is gesticht en op den Westhoek van het boschje een wachterswoning in trapgevelstijl.

Het boschje is door de golfclub gespaard en de omgeving verfraaid doch zie, de rampzalige krijg van dezen tijd heeft indirect zijn verwoestend karakter ook hier laten gelden. De kolennoed in den voorlaatsten winter wees den zeedorpers op een laatste toevlucht: de oude berken van „Hoogwaak”. Een militair gaf het sein door eenige boomen te kappen, waarvoor hij wegens diefstal is bekeurd. Doch toen de maand Januari 1918 zich duchtig liet gevoelen door sneeuwval en strenge koude, trokken ook de

burgers uit om aldaar hout te kappen, zoodat vóór de maand ten einde was, het boschterrein zich een allerakeligst veld van afgezaagde stompen vertoonde, waartusschen een paar waterwilgen en drie groepen meidoornhout.

In „De Noordwijker” van 30 Jan. ‘18 brak „een natuurliefhebber” (Jan Verwey) een lans tot behoud van het boschje en zijn uiterst zeldzame winde en gaf daarin een zeer geschikt middel aan om het oude boschje voor totalen ondergang te behoeden.

Ook schrijver van dit artikel gaf, als lid van de vereeniging „Oud-Leiden”, zijn vermaning ten beste in het volgend nummer van 2 Febr. ‘18, die, eenigszins gewijzigd, hier volgt:

„Beboschte duinpan, lieflijk oord,
 Waarboven op uw duin voor dezen
 Des wakers jachthut stond verzezen,
 Hoe wordt ge in weelde en nood bekoord!
 Den wandlaar biedt ge in zomerdagen
 Uw schaduw aan door rijk geblaârt,
 Maar schenkt ook brandstof voor den haard
 Bij Louwmaand’s felle wintervlagen.

„Sylvesterkind, wees niet te mild
 Met gaven voor Vulcanus’ outer:
 Des roovers hand wordt immer stouter
 Wanneer gij niet bijtijds haar stilt!
 Blijve uw *Convólulus* toch pralen
 Langs vol eerwaardig kreupelhout,
 Opdat ze als eenigst rose in ‘t woud
 U stelt tot Noordwijk’s roem der dalen!”

Ook de „Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer” te Noordwijk heeft de hand aan den ploeg geslagen tot verrijzing van het boschje, doch alles tevergeefs.

De Golfclub, door den voedselnood der tijden eenigszins genoodzaakt, heeft het boschterrein geheel laten ontwortelen en den bodem verhuurd aan den pensionhouder, den heer H. Hoek Sr. te Noordwijk aan Zee, die op zijn beurt daarop in 1918 heerlijke duinaardappelen heeft geteeld!

Ook hierbij kunnen wij uitroepen: „Sic transit gloria mundi !”

J. KLOOS.

Miles gloriosus.

Uit het protocol van notaris Salomon Lenaertszn. Van der Wuert noteerde ik indertijd het aardig verhaal van een vechtpartij tusschen soldaten, van het snoevend gezwets van een bloeddorstig krijgsman, die naar alle waarschijnlijkheid een stuk in zijn kraag had. Niets bijzonders, toen niet en nu niet. Maar toch, 't is zulk een levendig tafereel van schelden en steken, dat ons midden in het soldatenleven van voor een goede drie eeuwen plaatst, allicht is er iemand, die er nog een oogenblik met plezier naar kijkt. Het is de tekst bij een Brouwer of Teniers. Men vindt het stuk in het protocol van Van der Wuert, gemerkt „Leiden 4", N°. 383.

Op huyden den **XXIII^{en}** Novembris anno **XV^c** vyff **ende** tseventich compareerden voor my **Notario** publyck **ende** voordien ondergeschreven getuygen Aert **vander** Lauwyck, zwager van den Coronel

Helling, oudt omtrent **XXII** jaren, **ende** Lucas Harperszn. van **Reenen**, soldaet onder hopman Teylingen, oudt omtrent **XXIII** jaren, **ende** deposeerden **ende** tuychden by haer eeden, die zy zyne **Ex^{tie}** gedaen hebben, ten versoucke van Ludolff Rycxsen, vaendrech onder hopman Schetter, hoe dat zy deposanten met den **voorsz.** requirant **upten XVI^{den} dach der voorsz.** maent omtrent savondts ten acht uren gecomen zyn ten huysse van Marytgen Davidsdr., alwaer zy gevonden hebben den scerjant vant vaendel van den Oversten Helling. Tuychden voorts, dat omtrent een ure daer nae de **voorz.** hopman Schetter aldaer ten huysse medegecomen is **ende** staende byde vier, heeft de **voorsz.** scerjant den **voorsz.** hopman gevraecht, wat hy daer **dede**, daer den hopman up antwoerde: wat hy daer mede te doen hadde, **ende** datmen aldaer wyn om gelt tapte, zoe dat hy daer zoe nae was te comen als een ander. **Ende** is den voorn. scerjant terstont up gestaen zeggende tegen den **voorsz.** hopman : „Zyet ghy een hopman, ick zye een scerjant”, **ende** heeft **mitsdien** zyn ponjaert **getrocken** om den hopman **te** doorsteecken, ‘t **welck** den **voorsz.** requirant ziende, is daer voergetreden **ende** heeft hem den ponjaert affhandich gemaeck zeggende: „Wat wilt ghy doen? den hopman doet u nyet te **cort**”, **spreekende** al zoe ten besten. Tuychden mede, dat de **voorsz.** scerjant onder andere tegens den **voorsz.** requirant zeyde **ende** oick belooffde **ende** zwoer, dat hy hem doorsteecken **zoude** tzy voorde hant ofte verradelicken **doer** oersaecke, dat hy hem **zyn** ponjaert affhandich gemaect **hadde**, mer heeft den voorn.

requirant hem tzelve willen affdrincken, souckende alle middelen om vrede te hebben, daer denzelven scerjant nyet toe en heeft willen verstaen, blyvende by zyn voergaende propoest. Ende zyn daer nae den voorsz. hopman, requirant ende zy deposanten vuyt den huyse gegaen, latende den voorsz. scerjant aldaer sitten ende hebben sulcx den hopman thuys gebracht. Tuychden voorts: naerdien zy deposanten ende den requirant den voorn. hopman thuys gebrocht hadden ende weder comende neffens de huysinge vande voorsz. Marytgen Davits, dat zy denzelven scerjant aldaer noch hebben hooren roupen ende sweeren, dat hy den requirant zoude doorsteecken, zoe dat doordien den zelve requirant tegens haer deposanten zeyde: „Compt laet ons weder ingaen om te besien off ick vrede met hem can maecken.” Ende incomende heeft den requirant de voorsz. scerjant by de hand genomen, begeerende up hem, dat zy haer questie mit malcander soudent offdrincken ende mit den anderen vrede hebben, daer by vougende, dat zy geen quade vrunden en behoorden te wesen noch den anderen te slaen, want zy vianden genouch hadden om tegens te vechten, hem daertoe mit veel woorden biddende ; maer en heeft den voorsz. scerjant daer naer nyet willen hooren, zeggende onder anderen : „Ick hebber vyff off zes doorsteecken ende u hopman zal de zevenste ende ghy de achtste zyn,” ende is daer nae vuyt de koecken getreden ende zyngeweer inde hant gecregen hebbende. is aengecomen ende meende den requirant te doorsteecken, twelck de voorsz. Lucas Harperszn., deposant, ziende, heeft den

steeck mit zyn rapier gebroecken ende belet. Tuychden noch, dat alle twelck nyet tegenstaende den voorsz. requirant up den voorn. scerjant noch begeert heeft, dat zy tzelve malcander aff soudē drincken ende guede vrienden wesen, mer heeft tzelve al vande hant gewesen, zeggende: „Ick zal u mergen vrouch in u losement comen aensprecken, omme tegens u te slaen”; ende den requirant ziende, dat hy tzelve nyet en conde voorby wysen, heeft up haer deposanten begeert, dat zy daer kennisse van wilden dragen by zoe verde daer eenich ongeluck aff quam. Presenterende in cas van recolemente alle tzelve respective by haerluyden eede solempneiicken te affirmeren ende bevestigen voor alle heeren ende rechteren des noots ende versocht zynde. Ende versocht de voorsz. requirant hier van te hebben acte. Aldus gedaen binnen der stede van Leyden ten huysen vanden Heere van Wyngaerden ten dage ende jare als boven ter presentie van den eersamen Jan Brant ende Willem Joppenzn., snyder, als getuygen waerdich van gelove, hiertoe gerequireert ende gebeden.

Den volgenden morgen 17 November was de warmbloedige sergeant zijn uitdaging nog niet vergeten. De nummers 375 en 376 bewijzen het. Verschillende getuigen, allen jongelui, Jacop Huygenszn. Gael, Anthonis Thomszn. van Duren „mr. schermer”, zekere Thomas Mistack, „genaemt Lyflander”, en anderen verklaren, dat ze om 10 uur o.a. de ontmoeting van den „scerjant” en den vaandrig op de Breestraat „omtrent de huysinge van de drie croonen” hebben bijgewoond. De scerjant begon: „Goeden dach vaen-

drech." Daer den **zelven** requirant up zeyde : „Goeden daech, scerjant”, ende heeft daer nae de **voorsz.** scerjant tegens de voorn. requirant geseyt: „Ghy woude myn te nacht doorsteecken,” daer den requirant up antwoorde: „Off ghy my!” Ende heeft den scerjant jegens de **voorsz.** requirant weder geseyt: „Ghy weet, wat ghy myn de voorleden nacht gelooft hebt; **compt** gaet nu met my.” Ende heeft hem **gekeert** naer den Blauwe Steen, tot daer den requirant weder up antwoorde: „**Compt**, gaet ghy met my?” Ende zyn **zulcx** mit den anderen buyten de Hoogewuertsche poort gegaan.

Daar verlangt de vaandrig, dat de scerjant, evenals **hij zelf** „zyn buffels colder vuyt zoude trekken, zynde alsdan bereet om mit hem te slaen.” Daartoe was echter de druktemaker niet te bewegen en om de zaak bij te leggen evenmin. Hij blijft snoevend dreigen: „By **aldien** ick het nu nyet en doe, zal ick het doch mergen doen.” De vaandrig, die blijkbaar alleen van een eerlijk tweegevecht **weten** wil, trok intusschen zijn mantel weer aan. Ten **slotte** werden ze toch **handgemeen**. De vaandrig krijgt een steek en valt. „Ende es **zulcx** de scerjant hem naergetreden menende hem te doorsteecken, mer is tzelve by eenige daer om staende beleth, zoe dat de **voorsz.** requirant up gestaen is ende heeft den **zelven** scerjant by de hant genomen vragende, off hy hem tzelve nyet en vergaff; daer up den **zelven** scerjant zeyde: „Jae, ick vergeeff u.” Ende zyn toe vanden anderen gescheyden.

J. P.

Hoe men eertijds placht te leven met de oude notarieele archieven,

dat blijkt ons uit onderstaande acte van openbare verkoop. Welke treurige uitwerking deze handelwijze medebracht, bespeurt men spoedig bij vergelijking van hetgeen nog over is van deze beide **notaris-archieven**.

Van notaris Storm bezitten wij slechts losse acten en een paar brokstukken van een protocol, meest zwaar beschadigd en defect, loopende van 1564—1568.

Van de 15 koppels van notaris Oudevliet bezitten wij slechts een 6 tal, terwijl de 7 protocollen van 1569-1582 verdwenen zijn, ook het ongebonden protocol van 1602 en 1603 heeft een groot deel, meer dan de helft, verloren en wij mogen van geluk spreken, dat het protocol geteekend Y PP, op een deel (1592) na, voor ons bewaard bleef, vooral waar wij zien hoe het verging met het archief van den **koop**er, notaris Van der Bouchorst. Deze, die van 1570-1610 hier zijn ambt uitoefende, is nu vertegenwoordigd met wat losse acten van 1576-1610 in een (dunne) portefeuille. Ieder, die het groote belang

van deze archieven kent, zal met mij betreuren, dat hier niet, zooals in Brabant en Vlaanderen in dien tijd, de verplichting bestond voor den opvolger, om zelf in te staan voor de goede bewaring der protocollen zijns voorgangers.

BIJLEVELD.

Ophuyden heeft Jacob van Leeuwen griffier deser stede als procuratie hebbende van de erfgenamen van za. Cornelis Willemsz. van Oudevliet volgende de XVe keure deser stede overgelevert in handen van ondergescr. Schepenen meesteren al de protocollen ende coppelen int sterffhuys van za. Willem van Oudevliet gevonden zynde zo angaende d'acten ende instrumenten voor hem als notaris verleeden en gepasseert, als oock voor Pieter Adriaensz. Storm, die eertyts mede notaris geweest es binnen dese stede, des welcx protocollen ende coppelen den voorn. van Oudevliet nae des voorn. Pieter Adriaensz.'s doot gecoft hadde ende eerst de volgende coppelen van voorn. Storm.

Eerst coppel van de acten ende instrumenten gepasseerd voor P. Storm in den jare 1558 geteekend A.

[dan volgen nog 13 koppels tot en met 0 geteekend en loopende tot en met 1570.1

Noch de volgende protocollen van zaligen P. Storm.

Eerst protocol van de jaren 1557 1558 get^d P.

[dan volgen nog 8 protocollen tot en met Y geteekend en loopende tot en met 1568.]

Noch een bundel met ongeteyckende acten ende instrumenten eensdeels geredigeert in quaternen ende

gebracheert ende eensdeels los ende inden anderen gevoucht geteekent mit Z.

Noch de volgende coppelen van acten ende instrumenten gepasseert voor za. Wm van Oudevliet Claes

Eerst coppel van de jaren 1569 en 1570 get. A.

[dan volgen 14 koppels tot en met P. geteekend en loopende tot en met 1584.1

Noch de volgende protocollen daerin d'acten voor den voorn. za. van Oudevliet gepasseert geregistreert staen ende

Eerst protocol van de jaren 1569, 1570, 1571 get. Q.

[dan volgen nog 6 protocollen tot en met X geteekend en loopende tot en met 1582.1

Ende ten laetsten de volgende protocollen van allerley acten ende instrumenten voor za. Willem van Oudevliet als notaris gepasseert ende

Eerst protocol van den jare 1585 geteekend Y.

[dan volgen nog 16 protocollen tot en met PP geteekend en loopende tot en met 1601.]

Ende noch een ongebonden protocol van de jaren 1602 en 1603 tot zijn overlijden toe, get. QQ.

Aldus gedaen opten XX^{en} novembris A^o. 1603.

wg. Jasper van Banchem en Cornelis Claes Lambrechtsz.

Hebben voorts de voors. schepen meesteren volgende de voor verhaelde XVe keure deser stede deur een van de boden mitte roede doen verdagen alle de notarisen deser stede omme tegen Dynsdage den XXV^{en} novembris A^o. 1603 daeraen 's morgens ten negen uyren te compareren opt Raedhuys der voors. stede ende aldaer ten zelven dage de voors. coppelen

ende protocollen onder de voors. notarisen opgeveylt ende te **coop** geboden op de naevolgende voorwaerden.

Voorwaerden volgens dewelcke **Jasper** van Banchem en Cornelis Claesz. van Swieten schepenmeesteren volgende de **XVe** keure **deser** stede ten overstaen van Jan Gangelffsz. bakker, Cors **Jansz.** van der Mersch ende Frans Adriaensz. mede erffgenamen van za. Cornelis van Oudevliet ende Heer Adriaensz. als procuratie hebbende van Errickgen Claesdr. mitsgaders den voorn. van Leeuwen heuren griffier als procuratie hebbende van de vordere erffgenamen van voors, Cornelis van Oudevliet vercoopen willen de **coppelen** ende protocollen van Pieter Adriaensz. Storm en Willem Claesz. Oudevliet za. zulx ende gelyck die hier vooren gespecificeert staen ende willen de vercoping doen by guldens van XL groten ende dat by opslach ende verhoginge off affslach verlaginge ende minen theuren goet duncken.

Den copers sal in alles moeten voldoen ende hem gedraegen volgende de **XVe** keure **deser** stede.

Den copers sal de penningen by hem te beloven betaalen met d'eene helfte **gereet** ende de reste over zes maende ende gehouden weesen daer vooren binnen **XXIIII** uyren genouchsaame borgen te stellen de vierschare **deser** stede subject die mits deezen **verstaen** werden vertegen te hebben de beneficien van eerde **splissinge** ende executie ende van de effecten wel onderrecht te **weesen** ende beneffens den copers verbonden te hebben alle goeden, presente, toecomende, roerende en onroerende ter executie van allen Héeren ende Rechteren.

Indien int mynen tusschen een off meer questie rijst, so behouden de **vercopers** aen hem de macht om den **coop** te gonnen dien then goet **duncken** zal off op **nieuw** weder te doen ophangen ende veicopen.

Opte voorgaende voorwaerden es **coper** gebleven voor een somme van acht ende tnegentich guldens Ysbrant vander Bouckhorst notaris ende Henrick van Heemskerc, Jacob van Tethrode, Jan van Cortenbos ende Claes van der Laen notarisen hebben hem borgen gestelt voor den voorn. Bouckhorst volgende de voorwaerden, onder belofte by den voors. van der Bouckhorst gedaen van zijne borgen te zullen indemneren. Ende heeft voorts by den eedt, dien hy als notaris gedaen heeft, verclaert, dat hy zich in alles zal gedragen volgende de **XVe** keure deser stede. Aldus gedaen opten **XXV^{en}** Novembris A^o. **XVJ^c** ende drie.

w.g. Jasper van Banchem Cornelis Claes Lambrechtss.

In de marge staat:

Opgeseth **IJ** gulden opt hoochste insetten.

Secretaris 60. —.— Bouckhorst 64. —.— ende es daermede int hoochste **insetter** gebleven ende zal de drie guldens hebben.

Opgehangen op **IJ^c** gulden ende nae affslach mit vyven gecomen synde tot 150 gulden ende voorts mit een tot 98 zyn de voorgenaemde coppelen ende protocollen gemynt by den voorn. Bouckhorst voor de voors. **XCVIJ** gulden.

Dinghbouck F. F. f 169-171.

Eene merkwaardige ontdekking.

Eenigen tijd geleden kwam een stadgenoot in het bezit eener schilderij, die reeds bij oppervlakkige bezichtiging den indruk gaf van eene zeer bekwame hand te zijn.

Het stuk, groot 116 X 98, stelt een man voor halverlijfs, het karaktervolle gelaat naar den beschouwer gekeerd, naakt tot aan de lenden, waaromheen een blauwe doek is geslagen. Hij snijdt een dorren eiketak af. Vóór hem is een stilleven : pompoen, witte druiven, appelen, roode en witte kool. In den boschrijken achtergrond kijkt een sater van achter een boom uit. Het parelachtig-blanke naakt, levendig uitkomend tegen den krachtigen achtergrond, stemt treffend met het fraaie blauw van den doek en de rijke kleuren van het stilleven, alles uitvoerig en toch breed geschilderd.

Bij nadere beschouwing bleek het stuk te zijn geteekend: J. W. de Wilde 1628.

Omtrent dezen schilder ¹⁾ geeft Max Rooses in Oud-Holland, 1895, eenige bijzonderheden, naar aanleiding eener verkooping in 1626, waarop een aantal schilderijen van J. W. de Wilde voorkwamen. In eene noot zegt Rooses: „Wij zouden niet één werk van „dezen schilder met zekerheid kunnen aanwijzen”.

Wel vermeldt Wurzbachs Niederi. Kiinstler Lexicon een vòluit staand damesportret, in de verzameling de Kette, in den Haag, maar noch deze verzameling, noch de eigenaar zijn, zoover was na te gaan, in den Haag bekend of bekend geweest.

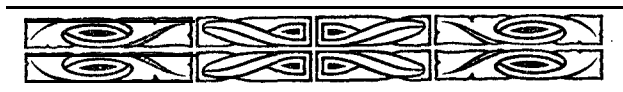
Genoemde ontdekking mag dus terecht van groot belang voor de kunst worden geacht. Men kan thans met zekerheid J. W. de Wilde eene plaats nevens de beste meesters van zijn tijd aanwijzen, waarbij komt dat het stuk waarschijnlijk een zelfportret is.

In de eerste aflevering van Oud Holland, 1919, geeft de heer W. J. J. C. Bijleveld, adjunct-archivaris van Leiden, bij eene afbeelding van het stuk, verschillende belangrijke bijzonderheden omtrent den schilder en diens familie, door hem, na het ontdekken der schilderij, opgespoord. Hieruit blijkt o. m. dat J. W. de Wilde oorspronkelijk was een *Leidsch* schilder, die zich later te Leeuwarden vestigde ²⁾.

V.D.

1) Houbraken (1 bl. 149) noemt hem tijd- en landgenoot van Wybrand de Geest en een „braaf beeltenisschilder”.

2) Omtrent zijn burgerschap en huwelijk aldaar zie men het bericht van den archivaris Eekhoff in „Europa” 1862.

„ Sint Joris” te Alphen aan den Rijn.

(Een „In Memoriam”).

In Mei 1918 verspreidde zich door Alphen de treurige tijding: Sint Joris zal niet langer blijven bestaan; hij is aangekocht door een vereeniging, die aldaar een Christelijke Hoogere Burgerschool zal stichten.

Een treurige tijding! Niet om hetgeen ervoor in de plaats treedt. In **geenen** deele! Wij zijn gelukkig onbevooroordeeld genoeg om de stichting der nieuwe H.B.S. — al is de richting, waarin geleerd wordt, niet de onze — met een welgevallig oog aan te zien. Waar het helaas! maar al te veel op de R. H.B.S. gebeurt, dat de bloem van onze jongelingschap aan kerk en godsdienst den rug toekeert, daar moest noodwendig een instituut als boven worden opgericht, waar althans beproefd wordt de belangstelling voor de religie te wekken.

Neen, het was droevig nieuws om wat voor altoos van ons heenging: het oord, waar wij 200 aangename uren gesleten hebben in de gezellige zaaltjes daarbinnen en in den heerlijken tuin aan den Rijn. Het was geen oord van grove uitpattingen, van brasserij en dronkenschap. Het was een plaats van genoeglijk samenzijn. Wat kon het er aardig zijn, in de groote met vlaggendoek versierde zaal als de dorpsrederijkerskamer er speelde voor een steeds belangstellend publiek. Of als er een zangkoor met ongeschoolde stemmen zijn liederen ten gehoor bracht. In die groote zaal hielden de onderwijzers uit het arrondissement Woerden hun vergaderingen onder voorzitterschap van hun schoolmonarch, die zich wát gewichtig gevoelde. Menig onderwerp werd daar behandeld, dat niemand schelen kon; menige paedagogische stelling met aplomb verdedigd, die den anderen dag precies tegenovergesteld in de school werd toegepast. Maar de gezellige omgeving, waarin men elkaar terugvond, maakte alles goed.

In die groote zaal hebben tal van deftige boerenfamiliën te midden van familie en vrienden en onder het genot van het beste wat Alphen opleverde, hun eersten huwelijksavond doorgebracht. Studentengezelschappen vierden er hun diës natalis met gloeiende toosten en even gloeiende koppen. Politieke vereenigingen hielden er hun bijeenkomsten, waarbij geduchte rookwolken uit pijp en sigaar den redenaar een olympische tint verleenden. In de dansclubs leerde ieder Alphenaar, thans met den ernst op het gelaat en de haren met een weinig grijs doorsprenkeld.

op schuchtere wijze zijn reverence en zijn eerste passen.

Inderdaad een rijke verscheidenheid van tafreelen, waarop het oog van Koningin Wilhelmina staarde, wier beeltenis ter herinnering aan de heuchelijke gebeurtenis van het jaar 1898 in die zaal was aangebracht.

Een even aardigen aanblik bood de gezellige koffiekamer aan den Rijn, al ging hier alles „en petit comité”. Menig alleenlopend gezelschap of eerwaardig celibatair zocht daar troost voor zijn eenzaamheid. Was het alleen materiëel genot dat de bezoekers hier bij elkander bracht? Neen! Behalve de politiek van gemeente, binnen- en buitenland, werden daar allerlei zaken besproken. Stellingen werden opgeworpen en met vuur zoo bestreden als verdedigd. Men leverde elkander spiegelgevechten van vernuft, men leerde er critiek oefenen, beantwoorden en, wat meer zegt, verdragen. En al was nu ook soms het onderwerp van luttele beteekenis: men leerde een zaak van verschillende kanten bezien en zich voor eenzijdigheid hoeden. Menigeen, die thans zijn bestuursfunctie met waardigheid vervult, heeft — zoo hij dit althans met de hand op het hart zou willen bekennen — in dit opzicht veel aan St. Joris te danken.

* *
*

Sint Joris, in 1620 gesticht op de plaats waar vóór den grooten dorpsbrand van 1619 een oliemolen had gestaan, heeft steeds een goeden naam gehad. Werd

het vanouds. het voornaamste logement uit Alphen en omgeving genoemd: in 1712 was Lord Strafford, ambassadeur op de vredesonderhandelingen te Utrecht, zóó voldaan over zijn verblijf, dat hij aan de herberg zijn wapen schonk, omgeven door de Orde van den Kouseband. In het midden der 19^e eeuw logeerde er de Alleenheerscher aller Russen.

Zooals oudere schrijvers de studenten steeds naar den' Deijl laten trekken, zullen latere letterkundigen — wij zijn er van overtuigd — in hun werken den Sint Joris aanhalen. Dien roem dankt dan St. Joris voornamelijk aan de Hollandiafeesten, elk jaar in Juni gehouden. Dan rees op den koepel de standaard van Hollandia, lagen talrijke boeien, gieken en andere pleiziervaartuigen voor het hotel gemeerd, waren alle kamers meer dan bezet en gaf Adam met zijn harmoniekapel concert in den tuin. In de groote zaal was de feestdisch gespreid, waarop menige toost werd ingesteld, óók op het degelijke, gastvrije hotel en op zijn eigenaar, den Heer J. M. van der Sande.

„Ils sont passes ces jours de fête,” voor altijd!

Zij zullen echter in onze herinnering blijven voortleven en onafscheidelijk blijft daaraan den naam van der Sande verbonden. Voor zijn goede, degelijke leiding zij het ons vergund — als is hij nog onder de levenden — hem hier een welverdiend eeresaluut te brengen !

W. M. C. REGT.

INHOUD.

	Blz
Vereeniging „Oud-Leiden”: Verslag over het jaar 1918	vii
Statuten, bestuur en ledenlijst . .	ix—xv
Korte kroniek van Leiden en Rijnland	xvii—xxxv
Inlichtingen omtrent enkele be- sturen en openbare inrichtingen	xxxvi—xliv
IN MEMORIAM :	
Pieter Essers, door M.	xlvii—xl ix
H. C. van der Heyde, door N.B..	l—liii
E. F. van de Sande Bakhuyzen, door H. G. v. d. S. B..	liv—lxiv
H. W. Fischer, door Aug. L. Reimeringer	lv—lxix
Jan Kunst, door Ch. F. H. Dumont	lxx—lxxii
J. Botermans, door v. d. P. . . .	lxxiii—lxxxvi
F. G. Kramp, door D. C. Hesseling	lxxxvii—lxxx
Dr. W. de Jong, door W. T. M. Weebers	lxxx i—lxxxiv
L. D. Petit, door P.J. B.	lxxxv—lxxxvi
Mr. Willem van der Kaay, door W. van der Vlugt	lxxxvii—xcii

	Blz.
Het dagboek van een Leidenaar uit den jare 1747, II (vervolg), uitgegeven door S. J.	
Le Poole L.Gzn	1-32
Marnix te Leiden, door Dr. P. J. Blok . .	33-41
Boerhaave-herdenking (met illustratie), door Dr. F. W. T. Hunger	42-48
Oude huisopschriften te Leiden, door Dr. G. J. Boekenooen	49-58
Hoogwakersboschje te Noordwijk, door J. Kloos	59-69
Miles Gloriosus, door J. P.	70-74
Hoe men eertijds placht te leven met de oude notariëlearchieven, door W. J. J. C. Bijleveld	75-79
Eene merkwaardige ontdekking, door V. D.	80-81
„Sint Joris” te Alphen aan den Rijn. (Een „In Memoriam”), door W. M. C. Regt. .	82-85
Inhoud	87-88

ERRATA.

Blz. xxxvii. President-curator van het gymnasium
prof. dr. S. G. de Vries.